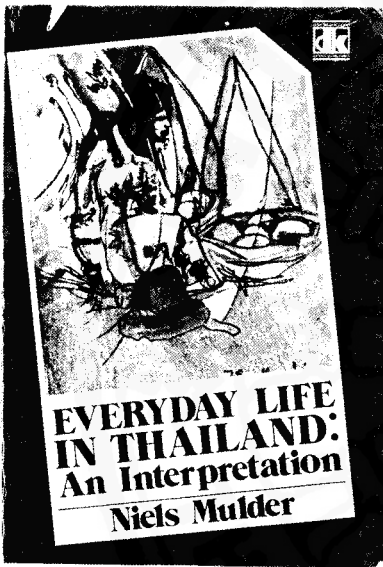


วิจารณ์หนังสือ

Niels Mulder;

Everyday Life in Thailand : An Interpretation

Editions Duang Kamol, 1978.
223 pages.



จุดประสงค์ของหนังสือเล่มนี้เป็นความพยายามที่จะเข้าใจว่า คนไทยโดยทั่ว ๆ ไปมีหลักความคิดและการให้ค่านิยมอย่างไรในการตีความเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน ฉะนั้นผู้เขียนจึงได้กล่าวไว้แต่ต้นว่าเขาไม่ได้สนใจที่จะอธิบายสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นอย่างเป็นภววิสัย แต่ต้องการจะดูว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นได้รับการรับรู้และเข้าใจอย่างอัตวิสัยอย่างไร มุลเดอร์อ้างด้วยการรับรู้และให้ความหมายของคนไทยนั้นสามารถจะอธิบายได้อย่างเป็นระบบและมีเหตุผลในตัวเอง หนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็น 6 บทซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

บทที่ 1 เป็นการกล่าวถึงโครงสร้างของสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของอำนาจและการเกิดกลุ่มใหม่ ๆ ทางการเมือง มุลเดอร์ตั้งข้อสังเกตว่า ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน อำนาจปกครองเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด การมีอำนาจดังกล่าวเป็นการเบิกทางไปสู่ทรัพยากรของสังคม ผู้ที่เป็นผู้ผลิตเองกลับเป็นคนที่เสียเปรียบวิธีแก้ก็คือต้องพยายามเปลี่ยนฐานะของตนเองไปเป็นผู้มีอำนาจ ได้แก่ เป็นข้าราชการของรัฐ เช่น ตำรวจ ทหาร ฯลฯ หรือไปเป็นลูกน้องของผู้มีอำนาจเหล่านี้ อำนาจเป็นเครื่องกำหนดสถานภาพและความมีหน้ามีตาในสังคมในอดีตกลุ่มผู้ที่มีอำนาจคือกลุ่มผู้ปกครองที่ทำหน้าที่ในการบริหารเท่านั้น แต่ในช่วงหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ความเปลี่ยนแปลงสำคัญได้เกิดขึ้นและทำให้มีกลุ่มใหม่ ๆ เกิดขึ้น และทำลายอำนาจการปกครองของคนกลุ่มเดิม กลุ่มใหม่นี้ได้แก่ กลุ่มนายทุนในเมือง กลุ่มเจ้าของที่ดินในต่างจังหวัดและกลุ่มปัญญาชน และตั้งข้อสังเกตว่าอำนาจของกลุ่มใหม่ ๆ นี้เป็นอำนาจซึ่งเกิดมาจากการควบคุมทรัพยากรโดยตรง ในขณะที่อำนาจของกลุ่มเก่าเป็นอำนาจจากการอยู่ในตำแหน่งผู้ปกครอง

บทที่ 2 นับเป็นบทที่สำคัญที่สุดของหนังสือ เป็นการอธิบายโลกทรรศน์ของคนไทย มุลเดอร์ได้นิยามไว้ว่า โลกทรรศน์เป็นหลักความคิดซึ่งสามารถ

จะอธิบายว่าชีวิตบนพิภพมีการจัดระบบระเบียบอยู่ด้วยกันได้อย่างไร และการจัดนี้มีหลักอย่างไร ความคิดเกี่ยวกับโลกทรรศน์มักจะแสดงออกมาในลักษณะเป็นสัญลักษณ์ ไม่มีการพูดตรง ๆ รวมทั้งผู้ปฏิบัติเองก็อาจจะไม่สามารถอธิบายถึงโลกทรรศน์ของตนเองได้อย่างเป็นระบบด้วย

เค้าโครงของโลกทรรศน์ไทยที่มุลเดอร์เสนอ มีลักษณะเป็น dualism คือแยกออกได้เป็นสองประเภทที่แตกต่างกัน แต่เสริมซึ่งกันและกัน สองส่วนที่ว่านี้คือ เดช หรือ อำนาจ (power) กับคุณหรือความดีงาม (moral goodness) เดช คือหลักความคิดประเภทที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ ความศักดิ์สิทธิ์ และสิ่งที่น่ากลัวเกรง ส่วนคุณ คือหลักความคิดด้านที่เกี่ยวกับสิ่งที่ให้ความอบอุ่น เช่น บ้าน มารดา พระพุทธรูป คำว่าเดชและคุณนี้ มุลเดอร์ใช้ในลักษณะว่าเป็น concept ที่เป็นนามธรรม คือเป็น construct ที่ผู้วิเคราะห์ได้สร้างขึ้นมาจากอีกชั้นหนึ่งจากข้อมูลที่เขารวบรวมมาได้ ฉะนั้นคนไทยเองอาจจะไม่เคยคิดหรือรู้สึกว่ามีหลักนี้อยู่ก็ได้ แต่เรานำเอาหลักนี้มาใช้ในชีวิตประจำวันโดยอัตโนมัติ (หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เดชกับคุณเป็นสิ่งที่เรียกกันในทางมานุษยวิทยาว่า etic categories คือประเภทที่นักวิเคราะห์สร้างขึ้น) การติดต่อกับผู้อื่นในชีวิตประจำวัน คนไทยใช้หลักสองประการนี้ ในการตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อ

ความเข้าใจและการรับรู้ของเรา ในบางกรณีเราอาจจะใช้หลักของเดซ ในบางกรณีอาจจะใช้หลักของคุณ แต่มูลเดอร์ดูจะเสนอว่าเดซนั้นเป็นด้านที่มีความสำคัญมากกว่า และการรับรู้การเข้าใจตลอดจนการแสดงออกในชีวิตประจำวันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเดซหรืออำนาจเสียเป็นส่วนใหญ่

ความคิดเรื่องเดซหรืออำนาจครอบคลุมการติดต่อกับสรรพสิ่งต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง อำนาจแฝงอยู่ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นพระเจ้า เจดีย เครื่องรางของขลัง ผี เทวดา สิ่งใดก็ตามที่มีความลึกลับน่ากลัวเป็นสิ่งที่มีความอำนาจทั้งนั้น และอำนาจนี้สามารถจะให้ทั้งความคุ้มครองและทำอันตรายได้ด้วย อำนาจมีอยู่ทั่วไปแต่มีรวมกันอยู่เข้มข้นในวัตถุที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หลักความคิดก็คือเราจะต้องปฏิบัติต่ออำนาจเหล่านี้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมเพื่อที่จะไม่ให้เป็นที่โทษและเกิดประโยชน์แก่เราแทน อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งที่ amoral คือไม่ขึ้นกับบาปบุญคุณโทษ ไม่เลือกว่าคนดีคนชั่วตราบใดที่ปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้อย่างถูกต้องก็ถือว่าเป็นประโยชน์ตอบแทนได้

ส่วนคุณนั้นมีลักษณะตรงกันข้ามกับเดซ และต้องการการปฏิบัติกันคนละอย่าง คุณเป็นสิ่งที่ให้แต่ประโยชน์ พิทักษ์รักษาโดยไม่ต้องการสิ่งตอบแทน ไม่มีการเอาโทษหรือทำร้าย ความรู้สึกต่อสิ่งที่เป็นคุณคือความอบอุ่น เชื่อใจ รัก กตัญญู และสร้างลักษณะเฉพาะให้แก่ผู้นั้น คุณมักจะปรากฏออกมาในสัญญลักษณ์เกี่ยวกับธรรมชาติและเกี่ยวกับมารดา เช่น บ้าน แม่ เทวดาที่

คุ้มครองหรือธรรมชาติที่มักจะมีคำว่าแม่ นำหน้า เช่น แม่ธรณี แม่โพสพ แม่น้ำ เป็นต้น

โลกทรรศน์ซึ่งประกอบด้วยความเป็นสองส่วน (dualism) ที่บรรยายนี้เป็นสิ่งที่มูลเดอร์ถือว่าเป็นประสบการณ์ขั้นพื้นฐานของมนุษย์ Dualism อาจจะออกมาในลักษณะที่ตรงข้ามกัน ส่งเสริม หรือขัดแย้งกัน สำหรับในกรณีเดซกับคุณ ทั้งสองมีลักษณะเป็นคนละขั้วของความคิด ไม่มีศูนย์รวมอยู่ที่ใดที่หนึ่ง ไม่มีหลักอื่นที่ใหญ่กว่าสูงกว่าที่จะรวมสองขั้วนี้เข้าไว้ด้วยกันได้ อย่างไรก็ตามมูลเดอร์กล่าวว่าเดซกับคุณนี้อาจจะมีการเชื่อมกันได้ ในทรรณะคติที่คนไทยมีต่อผู้นำที่ดี เช่นผู้นำที่เปรียบเสมือนบิดาของประชาชน ผู้นำที่เป็นธรรมราชาซึ่งถือว่าเป็นผู้มีพร้อมทั้งพระเดซและพระคุณอยู่ด้วยกัน แต่ในกรณีอื่นแล้วทรรณะคติของเราต่อคนหรือสิ่งอื่น ถ้าไม่เป็นเดซก็จะเป็นคุณอย่างใดอย่างหนึ่ง สิ่งสำคัญที่ตามมาจากการที่มองว่าระบบความคิดของคนไทยประกอบด้วยหลักของเดซกับคุณก็คือ วิธีการปฏิบัติตัวหรือพฤติกรรมต่อทั้งสองสิ่ง สำหรับสิ่งที่เป็นเดซนั้น การปฏิบัติที่ถูกต้องคือจะต้องมีการสักการะบูชา แสดงความเคารพยำเกรงต่ออำนาจ การปฏิบัติเช่นนี้ มีรากฐานอยู่บนความกลัวว่าจะเกิดภัยแก่ตนถ้าหากไม่ยอมคารวะต่ออำนาจ ส่วนคุณซึ่งให้แต่ประโยชน์ไม่ให้โทษนั้น การปฏิบัติที่ถูกต้องคือต้องมีความกตัญญู การแสดงออกอย่างเหมาะสมเป็นกุญแจสำคัญในการมีชีวิตอยู่ร่วมกับสิ่งที่มันเป็นเดซและเป็นคุณ และเป็นกุญแจสำคัญต่อการมีชีวิต

ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ซึ่งเป็นสาระของบทที่ 3 และ 4

สองบทต่อมา เป็นการขยายความคิดเรื่องเดซและคุณไปยังเรื่องพฤติกรรมทางสังคม มูลเดอร์เสนอว่าระยะทางทางสังคม (social distance) เป็นกุญแจสำคัญที่จะช่วยให้เราเข้าใจว่าคนไทยรับรู้และตีความหมายของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) อย่างไร เพื่อที่จะอธิบายหลักของพฤติกรรมนี้ มูลเดอร์ได้ตั้งประเภทของการปะทะสังสรรค์ทางสังคมเป็น 2 แบบ โดยนำศัพท์ทางไวยากรณ์มาตั้งเป็นชื่อ คือเรียกว่าความสัมพันธ์แบบบุรุษที่ 2 (second person relationships) และความสัมพันธ์แบบบุรุษที่สาม (third person relationships) แบบแรกคือความสัมพันธ์กับคนในแวดวงใกล้ชิด ส่วนแบบหลังคือความสัมพันธ์กับบุคคลในวงห่างออกไป ความสัมพันธ์แบบบุรุษที่สามตรงกับโลกทรรศน์ประเภทเดซ และแบบบุรุษที่สองตรงกับคุณ

ลักษณะของความสัมพันธ์แบบบุรุษที่ 3 นั้น มูลเดอร์เปรียบเทียบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมว่าเหมือนกับการเล่นละคร หากเล่นบทได้ถูกต้องก็จะได้รับการยอมรับจากผู้อื่น มูลเดอร์กล่าวว่าถ้าเราดูระบบการอบรมเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทย ก็จะเห็นว่าสิ่งที่คนไทยต้องการคือสังคมที่ราบรื่นสงบสุข เพราะฉะนั้นการเล่นบทบาทต่าง ๆ ก็เป็นไปเพื่อให้บรรลุถึงความราบรื่นในที่สุด การปฏิบัติตนเวลาที่มีความสัมพันธ์แบบบุรุษที่ 3 ซึ่งได้แก่คนที่ไม่ใกล้ชิดคนที่เราไม่ไว้วางใจคนแปลกหน้านั้น ก็ทำนองเดียวกับสิ่งที่มันเป็นเดซ คือคน

มองซึ่งกันและกันว่าเป็นสิ่งที่อาจจะให้โทษได้เสมอ สามารถจะเกิดเป็นพิษเป็นภัยแก่เราได้ ฉะนั้นจึงจำเป็นจะต้องมีกลวิธีต่าง ๆ ถ้าหากเป็นการติดต่อกับคนที่มีอำนาจกว่า ก็มักจะเป็นกลวิธีเพื่อที่จะหลีกเลี่ยง เช่น สร้างความรู้สึกเกรงกลัว เกรงใจ หรือเฉย การแสดงออกก็จะเป็นการนอบน้อม ย่ำเกรง ส่วนคนที่สามารถแสดงอำนาจได้นั้นก็จะได้รับการเคารพนับถืออย่างยิ่ง อำนาจจึงเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความนับหน้าถือตาในสังคม มุลเดอร์เสริมว่าคุณสมบัติอื่น ๆ เช่น ความมีศีลธรรม ความมีสติปัญญานั้นเป็นสิ่งที่ได้รับการชื่นชม แต่ไม่มีความหมายในการวัดความสำคัญของตนเองเวลาที่มีการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ถ้าเราจะเป็นคนสำคัญได้ เราจะต้องสามารถแสดงฐานะและอำนาจที่เหนือกว่าคนอื่น คนที่มีแต่สติปัญญาและมีศีลธรรม อาจจะมีคนชื่นชมแต่ไม่มีคนเกรงกลัวเลย (ตัวอย่างของคนแบบนี้ได้แก่อาซิฟครู)

ส่วนความสัมพันธ์แบบบุรุษที่ 2 นั้น เป็นความสัมพันธ์ที่เต็มไปด้วยความอบอุ่นเชื่อใจ ซึ่งมักจะอยู่ในกลุ่มคนที่ใกล้ชิด เช่น พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง เด็กจะถูกสอนแต่เล็กว่าบ้านคือที่ที่ปลอดภัย ยิ่งไกลบ้านก็ยิ่งอันตราย ในบ้านมีแม่เป็นศูนย์กลางและเป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์แบบนี้ คนที่อยู่ใกล้ชิดบ้านคือคนที่เป็น ‘พวกเรา’ ในขณะที่คนที่อยู่ไกลออกไปเป็น ‘พวกเขา’ ในกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์แบบบุรุษที่ 2 การติดต่อบะทะสังสรรค์ไม่มีความเกรงกลัวว่าอีกบุคคลหนึ่งจะให้โทษ และไม่มีความจำเป็นที่จะต้อง

แสดงอำนาจ อย่างไรก็ตามเนื่องจากในวงบุคคลที่มีความสัมพันธ์แบบบุรุษที่ 2 เป็นที่ที่สร้าง identity ให้แก่สมาชิก การยอมรับของกลุ่มจึงมีความหมายมาก และทำให้มีลักษณะหัวอ่อน ทำตามความคาดหวังของผู้อื่น

จากบทที่ 3 และ 4 นี้ มุลเดอร์สรุปว่า ลักษณะเฉพาะของคนไทย (หรือ Thai Ethos) ได้แก่ความมีลักษณะเป็นเสมือนเครื่องมือ (instrumental) ในการติดต่อกับโลกซึ่งเต็มไปด้วยอำนาจ ลักษณะเฉพาะเช่นนี้ยึดถือเอาการเลี่ยงการเผชิญหน้าเป็นหลัก เพื่อไม่ต้องเสี่ยงกับอันตรายหรือภัยจากอำนาจ ซึ่งอาจจะเกิดแก่เรา และพยายามทำการปะทะสังสรรค์ทางสังคมเป็นไปอย่างราบรื่นและปราศจากความขัดแย้ง จากลักษณะเช่นนี้ทำให้มุลเดอร์เสนอต่อไปในบทที่ 5 ว่า คนไทยมีความไม่สัมฤทธิ์ต่ำ ความสำเร็จในด้านนวัตกรรมทางวัตถุหรือความคิด ไม่ได้รับการชื่นชมนัก และถ้าหากไปขัดกับความราบรื่นที่มีอยู่แล้วก็จะยิ่งถูกขัดขวาง เพราะเห็นว่าเป็นความยุ่งยากมากกว่าความสำเร็จ ความไม่สัมฤทธิ์ด้านเดียวที่ถือว่าเหมาะสมคือการผูกไมตรีในสังคม มุลเดอร์สรุปต่อไปด้วยว่าเมื่อเทียบกับวัฒนธรรมอื่น ๆ เช่น กรีก จีน ญี่ปุ่นแล้ว จะเห็นได้ว่าสังคมเหล่านั้นชื่นชมความสำเร็จในการเอาชนะ สิ่งแวดล้อม และนำไปสู่นวัตกรรมและการพัฒนาทางเทคโนโลยีซึ่งไม่เกิดในสังคมไทย นอกจากการพัฒนาทางวัตถุแล้ว มุลเดอร์ยังพูดถึงการพัฒนาทางเศรษฐกิจด้วย คนไทยไม่มีแรงจูงใจที่จะเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneur) เพราะงานในโลกทรรศน์ของ

ไทยไม่ใช่จุดหมายสำคัญ เป็นเพียงหนทางไปสู่ความมีอำนาจเท่านั้น อำนาจคือเป้าหมาย และถ้าสามารถมีอำนาจได้โดยไม่ต้องทำงานก็ยิ่งดี ซึ่งผิดกับโลกทรรศน์ในสังคมชาติอื่น ๆ

บทที่ 6 เป็นการอธิบายถึงทรรศนะคนไทยเกี่ยวกับพุทธศาสนา ซึ่งก็มาสนับสนุนแนวความคิดของเขาที่ว่าคนไทยให้น้ำหนักต่อการแสดงมากกว่าเนื้อหา มุลเดอร์เห็นว่าอาจจะมีคนไทยบางส่วนเช่นปัญญาชน สำนักวิปัสสนา หรือนักธรรมอิสระ ที่สนใจศึกษาเนื้อหาและความหมายของพุทธศาสนาต่อการดำรงชีวิต แต่ว่าคนไทยส่วนใหญ่ไม่สนใจเนื้อหาที่ลึกซึ้งของพุทธศาสนา และปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนาเป็นสำคัญ โดยไม่คำนึงว่าเป็นพุทธ ผี หรือพราหมณ์ ฯลฯ นอกจากนั้นแล้วสำหรับคนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาตามที่เป็นที่ยอมรับนับถือกันเป็นสิ่งที่สร้างความเป็นไทยให้แก่เขาเข้ากับหลัก ‘ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์’ ยิ่งกว่านั้นในสังคมสมัยใหม่ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีความไม่แน่นอนมากขึ้น ศาสนาจึงเป็นเสมือนเครื่องรางของขลังรูปหนึ่งที่จะป้องกันภัยอันตรายจากความไม่แน่นอนได้ และจะเห็นได้ว่าลักษณะแบบนี้ถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (animism) ในศาสนาเพิ่มขึ้น เช่น การรดน้ำมนต์ เครื่องรางของขลังต่าง ๆ ซึ่งถือว่ามีอำนาจ สิ่งเหล่านี้พระสงฆ์เป็นผู้จัดการทำให้เพื่อสนองความต้องการของคนโดยทั่ว ๆ ไป

บทที่ 7 ซึ่งเป็นบทสุดท้ายเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนา มุลเดอร์มี

ทรศนะคล้าย Norman Jacobs ในหนังสือ Modernization without Development ว่าการพัฒนาประเทศของไทย มีลักษณะเป็นการทำพอเป็นพิธีโดยไม่ได้มีการขุดค้นกันลงไปถึงรากของปัญหาจริง ๆ ผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนานั้นก็สามารถใช้หลักความสัมพันธ์บุรุษที่ 2 และ 3 อธิบายได้ว่า ชีวิตส่วนด้าน public ของเขาเป็นบริเวณที่มีการแย่งชิงอำนาจ พยายามสร้างอำนาจเหนือผู้อื่น เขาต้องใช้เวลาและแรงจำนวนมากไปในการ “เล่นละครในสังคม” (social show) และการแสดงออกนั้นก็จะเป็นจุดสนใจของทุก ๆ คนมากกว่าเนื้อหาสาระ ส่วนชีวิตส่วนตัวนั้นก็เป็นอีกด้านหนึ่งต่างหากไม่ยุ่งเกี่ยวกับปัญหาสังคมใด ๆ เป็นชีวิตแบบ ‘บุรุษที่ 2’ คือพักผ่อนท่ามกลางความอบอุ่น การที่ public life หมกมุ่นอยู่แต่เฉพาะการแสดงออกทำให้ไม่สามารถจะให้ความสนใจแก่ปัจจัยที่แท้จริงที่มีผลต่อกระบวนการทางสังคมที่กำลังดำเนินไป เช่น เรื่องจุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคมเป็นต้น และนอกจากนั้น การแสดงในชีวิตในที่สาธารณะนี้ก็มุ่งอยู่แต่ที่ความเด่นดังชั่วคราวเป็นสำคัญ ไม่มีความต่อเนื่องใด ๆ ทั้งสิ้น มุลเดอร์ยักด้วยวิธีการพัฒนาของไทยให้เห็นว่า ส่วนใหญ่ประกอบด้วยการแสดงให้เห็นอย่างผิวเผิน เช่น สร้างตึกร่างกฎหมาย ร่างแผนต่าง ๆ ลักษณะอีกอย่างที่ได้เห็นได้ชัดคือการใช้มาตรการชั่วคราวช่วยยาม แก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้พ้น ๆ ไปเท่านั้น การแสดงออกตรงช่วงเวลานี้ปัจจุบันเป็นเรื่องสำคัญกว่าอนาคต

สิ่งที่น่าสงสัยเกี่ยวกับหนังสือเล่มนี้ คือความพยายามศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยในด้านที่ยังไม่มีผู้ศึกษาไว้มาก คือศึกษาว่าทรศนะที่เป็นอัตวิสัย (subjective view) ของคนไทยโดยทั่ว ๆ ไปนั้นเป็นอย่างไร งานในทำนองที่ใกล้เคียงอาจจะมีผู้ศึกษาไว้ อย่างเช่นการศึกษาบุคคลิกภาพของชาวนาไทย (เช่น งานของ Phillips 2516) การศึกษาเรื่องค่านิยมของคนไทย (สุนทร โคมิน 2522) ซึ่งล้วนแล้วแต่พยายามที่จะบอกเราว่าสิ่งที่อยู่ในความคิด ความรู้สึกของมนุษย์นั้นเป็นอย่างไร ไม่เพียงแต่จำกัดอยู่แค่สังเกตพฤติกรรมของมนุษย์เท่านั้น ในแง่นี้ เราก็อาจจะกล่าวได้ว่างานของมุลเดอร์มีคุณประโยชน์ในการทำให้เรามีภาพของสังคมที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เราอาจจะพูดได้ว่างานของมุลเดอร์ต่างจากงานที่ศึกษาบุคคลิกภาพและค่านิยมของคนไทย ตรงที่เขาไม่เพียงแต่จะค้นหาว่าค่านิยม ทศนคติ หรือโลกทรรศน์ของคนไทยประกอบด้วยสาระอะไรบ้าง แต่พยายามที่จะค้นหาสิ่งที่เป็นหลักของความคิดอย่างเป็นระบบ หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเขาพยายามที่จะค้นหา rationality ของการรับรู้ของคนไทย ซึ่งก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่ง แต่ผู้วิจารณ์เห็นว่ามุลเดอร์จะช่วยให้ความกระจ่างแก่คนอ่านได้มากขึ้นอีก ถ้าหากเขาจะบอกให้ชัดเจนว่าแนวการศึกษาของเขานั้นใช้แนวทางหรือทฤษฎีด้านใดทางสังคมวิทยาหรือมานุษยวิทยา มุลเดอร์ได้กล่าวไว้ในภาคผนวกซึ่งกล่าวถึง methodology อย่างสั้น ๆ ว่า เขาใช้หลัก verstehen ของ Weber (คือการพยายามที่จะเข้าใจ

หรือตีความหมายพฤติกรรมมนุษย์โดยการวิเคราะห์ subjective view ของผู้กระทำ) แต่ข้อสรุปของมุลเดอร์ว่าหลักความรู้ของคนไทยเป็นแบบที่มีการจำแนกเป็นสองประเภท (dualism) นั้น มีความใกล้เคียงกับงานคิดของพวกเขา structuralism แบบ Levi-strauss เป็นอย่างมาก* งานศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยในแง่ structuralism แบบนี้เคยมีมาแล้วในอดีต จากงานของ Tambiah แต่มุลเดอร์ก็ไม่ได้พยายามโยงสิ่งที่เขาค้นพบกับข้อสรุปที่เคยมีมาแล้วแต่อย่างใด

ข้อสรุปที่เด่นที่สุดจากงานของมุลเดอร์คือหลักที่เป็น dualism ซึ่งคนไทยใช้เพื่อการรับรู้การให้ความหมายและเพื่อเป็นหลักของพฤติกรรมในการมีความสัมพันธ์กับสมาชิกอื่น ๆ ในสังคม เท่าที่ผู้วิจารณ์เข้าใจ dualism หมายความว่าเรามีหลักที่ใช้ในการทำความเข้าใจสถานการณ์อยู่ 2 ประเภท (ในสายตาของนักวิเคราะห์) คือ ไม่เป็นเดชก็เป็นคุณ ข้อสรุปเรื่องเดชกับคุณนี้ ยังมีความคลุมเครือและทิ้งปัญหาที่ไม่มีคำตอบไว้อีกมาก

ประการแรก การที่มุลเดอร์สรุปว่า เดชกับคุณเป็น dualism หลักใหญ่ที่สุดในความคิดของคนไทยนั้นดูยังเป็นที่น่าสงสัยอยู่ เพราะในวัฒนธรรมไทยนั้นเรามี dualism อื่นที่ปรากฏอยู่ เช่น บพ/บุญ, ชั่ว/ดี, สูง/ต่ำ, ทางโลก/ทางธรรม ความคิดที่เป็นคู่ ๆ เหล่านี้แทบจะไม่ได้รับการกล่าวถึง

* ถึงแม้มุลเดอร์จะไม่ได้อ้างถึงโดยตรง หรือใช้วิธีการของการวิเคราะห์แบบ structural อย่างเคร่งครัด

เลย ถ้าหากมูลเดอร์จะอ้างว่า เดช/คุณเป็น dualism หลัก ก็น่าจะแสดงให้เห็นได้ว่าความคิดที่เป็นคู่อื่น ๆ ซึ่งก็สามารถอ้างได้ว่าเป็นหลักในการกำหนดการรับรู้และพฤติกรรมของคนไทยนั้นสามารถจะอธิบายได้หรือจัดอยู่ภายใต้การจำแนกประเภทแบบเดช/คุณได้อย่างไร เพื่อแสดงว่าเดช/คุณเป็นหลักขั้นสูงที่สุดและสามารถจะอธิบายทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นความคิดหรือการกระทำได้ ผู้วิจารณ์มีความเห็นว่าการที่มูลเดอร์พยายามจะทำให้เดช/คุณ เป็นหลักที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล เป็นจุดอ่อนของงานของเขา เพราะเราจะพบว่าเกิดปัญหาเวลาที่จะพยายามใช้เดช/คุณมาเป็นเครื่องมือในการอธิบาย

คำถามแรกที่ปรากฏขึ้นคือเรื่องเกี่ยวกับกำเนิดและความเปลี่ยนแปลงของเดช/คุณ มูลเดอร์ไม่ได้บอกอย่างชัดเจนตรงใดตรงหนึ่งว่าเขาได้เดชและคุณนี้มาจากอะไร ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกว่าเดช/คุณเป็นสิ่งที่เลื่อนลอยอยู่กลางอากาศ ไม่มีรากฐานอะไรที่เป็นรูปธรรมที่พอจะยึดได้ มูลเดอร์เพียงแต่อ้างว่า dualism เป็นประสบการณ์เบื้องต้น (basic experience) ของมนุษย์ ซึ่งเข้าใจว่าหมายถึงว่าไม่ว่ามนุษย์ชาติใดภาษาใด ก็จะมีหลักการรับรู้ที่แยกประสบการณ์ออกเป็นสองประเภทเสมอ ทำนองว่าเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ ปัญหาในเรื่องว่าธรรมชาติของความคิดมนุษย์เป็นอย่างไรนั้นคงจะต้องทิ้งไว้ให้นักชีววิทยาหรือปรัชญาเมธีเป็นผู้ค้นหาคำตอบ แต่ถ้าเราจะพิจารณามนุษย์ในฐานะว่าเป็นสัตว์สังคม (social being)

แล้ว ก็น่าจะดูในแง่ว่าเป็นมนุษย์ไม่ได้สร้างขึ้นมาจากเงื่อนไขทางชีววิทยาอย่างเดียว แต่มาจากเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมอีกด้วย ฉะนั้นถึงแม้จะเป็นไปได้ว่าคนไทยมีความคิดแบบที่เป็น dualism อยู่เราก็จะไม่ได้ทราบอะไรเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมไทยเลย จนกว่าเราจะเข้าใจว่า dualism ที่ออกมาในรูปของเดชและคุณนั้นได้ถูกประสานเข้ากับสภาพหรือเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมอย่างไร ซึ่งก็คือการตอบคำถามว่าในกรณีของคนไทย ทำไม dualism จึงมีเนื้อหาเป็นเดช/คุณ ความเป็นเดชเป็นคุณนี้มาจากไหน มูลเดอร์ได้พยายามตอบคำถามนี้บ้าง แต่ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก เขาอธิบายว่าจุดใหญ่ใจความของเดชคือ 'อำนาจ' ส่วนคุณนั้นยิ่งไม่ชัดเจนขึ้นไปอีก การนำเอาเดชไปผูกไว้กับอำนาจนั้น ก็ยังไม่ได้ให้ความชัดเจนเท่าที่ควร ในระดับ empirical อำนาจมีที่มาและความหมายหลายอย่างและเราเองก็ปฏิบัติตัวต่ออำนาจเหล่านั้นไม่เหมือนกัน สิ่งนี้จะทำให้มีผลอย่างไรต่อการรับรู้ 'เดช' หรือไม่ ยกตัวอย่างเช่นเราอาจจะปฏิบัติตัวต่อตำรวจด้วยความยำเกรงและปฏิบัติตัวต่อศาลพระภูมิด้วยความยำเกรงเช่นกัน เพราะคิดว่าทั้งสองสามารถบันดาลความหายนะให้แก่เราได้ทั้งคู่ แต่หลาย ๆ คนอาจจะคิดโง่ตำราวงแก๊งตำรวจหรือแก๊งค์คนเมื่อมีโอกาส แต่เราจะไม่โง่หรือแก๊งศาลพระภูมิหรือพระเครื่อง ซึ่งแสดงว่าการรับรู้เกี่ยวกับอำนาจของตำรวจกับอำนาจของศาลพระภูมิไม่เหมือนกัน และพฤติกรรมของเราต่อสองสิ่งนี้ก็ต่างกันในระยะยาว ทั้ง ๆ ที่ตามข้อสรุป

ของมูลเดอร์แล้ว ทั้งสองนี้ก็เป็นเดชเหมือนกัน

คำถามต่อไปก็คือว่า ความเป็นเดชเป็นคุณนี้เป็นสิ่งที่มีมาในสังคมไทยแต่โบราณกาลและจะมีต่อไปในอนาคตอย่างไม่มีที่สิ้นสุดอย่างนั้นหรือเปล่า มูลเดอร์เองก็ได้พูดถึงความเปลี่ยนแปลงในสังคมสมัยใหม่ กล่าวถึงว่าลักษณะของอำนาจนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากอำนาจการเมืองมาเป็นอำนาจทางเศรษฐกิจ และสังคมปัจจุบันเต็มไปด้วยความไม่แน่นอน ตรงนี้มีความสับสนอยู่ คือไม่ทราบว่ามีมูลเดอร์จะสรุปว่าในสภาพสังคมยุคปัจจุบัน คนไทยยังคงสามารถใช้หลักเดชกับคุณเป็นหลักในการรับรู้ ในการแสดงออก และดำเนินชีวิตท่ามกลางความผันแปรได้หรือไม่ ในด้านหนึ่งมูลเดอร์ก็ดูจะบอกว่าได้ คือมีการหันกลับไปหาเวทมนตร์ไสยศาสตร์มากขึ้นเพื่อสร้างความมั่นคงทางใจ แต่ในอีกด้านหนึ่งมูลเดอร์ก็ดูเหมือนจะบอกว่าความพยายามที่จะใช้หลักที่มีมาเป็นประเพณีให้เข้ากับสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ไม่สำเร็จเท่าไร ดูได้จากข้อสังเกตของเขาที่ว่าสภาพความวุ่นวายกำลังจะเปลี่ยนไปเป็นความยุ่งเหยิงและความรุนแรง ในกรณีนี้เราก็จะต้องสรุปว่าหลักของเดช/คุณไม่สามารถจะทำหน้าที่รักษาความมีระเบียบวาระในสังคมได้อีกต่อไป และเราก็สามารถจะถามต่อไปได้ด้วยว่า หลักของเดช/คุณโยงอยู่กับสภาพสังคมในบางช่วงของประวัติศาสตร์หรือไม่ มูลเดอร์ดูจะปฏิเสธประวัติศาสตร์ในการศึกษาขั้นนี้ของเขา (ดูหน้า x) ซึ่งทำให้เกิดปัญหาว่าเหตุใดเขาเองจึงกล่าวว่าคุณ

ค่าแบบประเพณีกำลังเสื่อมสลายไป และยังไม่มียุคค่าแบบใหม่มาแทนที่

ประการที่สองเป็นข้อวิจารณ์เกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในการนำเอาหลักเคช/คุณมาใช้อธิบายปรากฏการณ์เท่าที่ผู้วิจารณ์เข้าใจ เคชและคุณตามทีมูลเดอร์เสนอมาเป็นสิ่งที่เรียกว่าประเภทที่ไม่ต่อเนื่อง (discrete categories) คือสิ่งหรือปรากฏการณ์จะเป็นได้เพียงอย่างใดอย่างหนึ่งไม่เป็นเคชก็เป็นคุณ มูลเดอร์บอกว่าคนที่จะมีได้ทั้งเคชและคุณก็คือผู้นำที่ดีเท่านั้น เช่นผู้นำประเภทที่เป็น 'ธรรมราชา' หรือผู้นำที่มีทั้ง 'พระเคชและพระคุณ' ในข้อนี้ผู้วิจารณ์ออกจะสงสัยอยู่ว่า เฉพาะผู้นำเท่านั้นหรือที่จะมีทั้งเคชและคุณ ไม่ใช่ว่าสรรพสิ่งหรือบุคคลทั้งหลายที่เราโต้ตอบด้วยก็สามารถมีได้ทั้งความเป็นเคชและความเป็นคุณ หรือหากหรือ ที่คิดอย่างนี้ก็เพราะว่าถ้าเราพิจารณาถึงสิ่งที่ยกมาว่าเป็นเคชและเป็นคุณนั้น แต่ละอันก็สามารถจะมีลักษณะของฝ่ายตรงข้ามได้ด้วย ตัวอย่างเช่น เจ้านาย ซึ่งเป็นผู้ที่จัดว่าเป็นเคช และเป็นบุคคลที่เรา (ในฐานะลูกน้อง) มีความสัมพันธ์แบบบุรุษที่สามด้วย จริงอยู่ที่เราจะต้องมีความยำเกรง และปฏิบัติตนอย่างนอบน้อม แต่เมื่อเราทำอย่างนั้นและเจ้านายเกิดความเสนหา เลื่อนเงินเดือนให้สองขั้น หรือให้งานที่มีความก้าวหน้า ทรยศนะของเราต่อเจ้านายกลับกลายเป็นว่าเจ้านายเป็นผู้มี 'บุญคุณ' เป็นผู้ให้คุณประโยชน์แก่เรา และเราจะต้องมีความกตัญญู กตเวทิตาทดแทน อย่างนี้จะเป็นการเกิดการรับรู้ในแบบของคุณหรือไม่ ในแง่ที่กลับกัน สิ่งที่เป็นคุณ เช่นธรรม-

ชาติที่มีสัญลักษณ์เป็นสตรีนั้น ก็อาจจะมีลักษณะของความเป็นเคชได้ด้วย ยกตัวอย่างเช่น แม่น้ำ เป็นสิ่งที่ให้คุณคือให้ความชุ่มชื้น ความอุดมสมบูรณ์ แต่แม่น้ำก็สามารถจะก่อให้เกิดอันตรายอย่างมหันต์ได้ เช่น เกิดอุทกภัย ทำให้คนจมน้ำ หรือน้ำแล้ง ซึ่งล้วนแล้วแต่สามารถคร่าชีวิตมนุษย์ได้ทั้งสิ้น

นอกจากว่าความเป็นเคชและคุณจะสามารถเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันแล้ว อีกส่วนหนึ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาก็คือว่า หลักความสัมพันธ์แบบบุรุษที่สองและสามนั้นไม่สามารถจะใช้ได้กับทุก ๆ คนอย่างคงเส้นคงวา อันที่จริงแล้ว การที่มูลเดอร์สร้าง Concepts ขึ้นมา 2 คู่ ดูเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะจำเป็น ผู้วิจารณ์ไม่เข้าใจว่า ทำไมจึงไม่ใช่ว่าความสัมพันธ์แบบเคชและความสัมพันธ์แบบคุณ ถ้าหากต้องการจะบอกว่าความสัมพันธ์แบบบุรุษที่สามนั้นตรงกับโลกทรรศน์แบบเคช และบุรุษที่สองตรงกับโลกทรรศน์แบบคุณ การสร้างคำใหม่ขึ้นมาอีกทำให้สับสนมากขึ้นไปอีก อย่างไรก็ตาม จุดใหญ่ใจความก็คือว่า ยิ่งบุคคลที่เราจะโต้ตอบด้วยอยู่ในแวดวงที่ห่างออกไป ความสัมพันธ์ก็จะยิ่งต้องมีการระแวดระวังมากยิ่งขึ้น เพราะยิ่งคนที่เราไม่รู้จักอันตรายก็จะยิ่งมากขึ้น คราวนี้เราลองมาพิจารณาหลักนี้ดู สมมติว่าเราเป็นคนที่มีฐานะต่ำในสังคม เช่นเป็นไพร่ เป็นคนจน เป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย ชาวนา หลักที่ว่าคนที่ยิ่งห่างออกไปก็ยิ่งน่ากลัวมากขึ้นก็อาจจะใช้ได้ คืออาจจะหมายถึงนาย เจ้านาย รัฐมนตรี นายทุนขนาดใหญ่ ซึ่งก็ล้วนแล้วแต่



เป็นผู้มีอำนาจทั้งนั้น แต่ว่าในทางกลับกันถ้าหากเอาผู้มีอำนาจในสังคมมาเป็นศูนย์กลางของการมองบ้างก็จะกลายเป็นว่า คนที่ยิ่งห่างออกไปก็ยิ่งเป็นคนที่น่ากลัวน้อยลง เพราะเป็นผู้ที่โดยฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมแล้ว เป็นเบี้ยล่างของผู้มีอำนาจ ลักษณะที่ขัดกันเช่นนี้ทำให้เราสามารถได้มูลเดอร์ได้ว่า scheme ของความสัมพันธ์ที่เขาเสนอมาไม่สามารถจะใช้ได้อย่างครอบคลุมจักรวาล และในความเป็นจริงผู้ที่มีฐานะอำนาจต่างกันอาจจะมี scheme การมองที่ต่างกันได้ด้วย

บทสุดท้ายซึ่งเป็นเรื่องของการพัฒนา นั้น มูลเดอร์พยายามอธิบายความล้มเหลวของการพัฒนาโดยใช้เรื่องความสัมพันธ์แบบบุรุษที่ 2 และ 3 มาอธิบาย แต่ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องคุณกับเคช ซึ่งก็เป็นเรื่องที่น่าคลางแคลงใจอยู่พอสมควร เพราะถ้าคุณกับเคชเป็นหลักที่จะอธิบายทุก ๆ อย่างจริงแล้ว ก็ควรจะนำมาใช้อธิบายในเรื่องการพัฒนาได้ด้วย การที่มูลเดอร์มิได้นำเอา concepts ของคุณและเคชมา

ใช้อธิบายอย่างสม่าเสมอทำให้ชวนสงสัยว่า ขอบเขตที่แท้จริงของคุณ และเดชนั้นอยู่ที่ไหนกันแน่

ข้อวิจารณ์ประการที่สาม เป็นเรื่องเกี่ยวกับ methodology ของงานชิ้นนี้ ผู้วิจารณ์เห็นว่ามูลเดอร์มีความหละหลวมมากในด้านวิธีการศึกษา เมื่อพิจารณาจากหมายเหตุเกี่ยวกับ methodology ที่อยู่ที่ท้ายเล่ม เขาไม่ได้พยายามจะบอกผู้อ่านเลยว่าเขาได้กำหนดขอบเขตสิ่งที่ผู้วิจารณ์คิดว่าเป็นเรื่องสำคัญไว้อย่างไรบ้าง ซึ่งได้แก่ (1) ความหมายของคนไทย หรือความเป็นไทย (2) สถานที่ที่ทำการศึกษา (3) บุคคลที่เขาพบและศึกษา (4) สิ่งที่เขาใช้เป็นข้อมูล สำหรับข้อแรกนั้น เกือบจะเรียกได้ว่า ใครก็ตามที่พูดภาษาไทยก็สามารถจะใช้หลักการที่เขาค้นพบนี้อธิบายพฤติกรรมได้ แต่ว่าในบางแห่งเขาพูดถึงว่าคนไทยเชื้อสายจีนมีโลกทรรศน์ที่ต่างออกไป คือมุ่งสร้างสรรค์สิ่งใหม่ มีความใฝ่สัมฤทธิ์สูง ฯลฯ จึงกลายเป็นว่าคนไทยเชื้อสายจีนไม่รวมอยู่ในข่ายนี้ ถ้าอย่างนั้นไทยมุสลิม ไทยภูเขาไทยเหนือ ไทยใต้ ฯลฯ ก็ไม่ทราบว่าจะรวมอยู่ด้วยหรือเปล่า ส่วนสถานที่ที่ศึกษานั้นก็คลุมเครือเช่นกัน มูลเดอร์พูดถึงกรุงเทพฯ เชียงใหม่ เพียง 2 แห่งที่เอ่ยชื่ออย่างชัดเจน บุคคลก็เป็นใครก็ได้ที่เขามีโอกาสได้สนทนากับด้วย และท้ายสุด ข้อมูลนั้นก็รวบรวมมาจากความคาดหวังในชีวิตประจำวัน (ที่เขาสังเกตเห็น) ซึ่งแสดงออกทาง “ภาษาพิธีกรรม รายงานในหน้าหนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ การสนทนา คำพูดขบขัน” และจากสิ่งเหล่านี้มูลเดอร์จึงได้สร้างระบบที่เป็นนามธรรมกว่าขึ้นอีกชั้น

หนึ่ง (second step abstraction) ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของเดช/คุณ และความสัมพันธ์แบบบุรุษที่สองและสาม ดังที่กล่าวมาแล้ว ผู้วิจารณ์อ่านแล้วก็ยังมีความสงสัยอยู่มากว่าเขาไปสังเกตพิธีกรรมอะไรมา หรืออ่านหนังสือพิมพ์อะไร สนทนากับใครเรื่องอะไร ฯลฯ ซึ่งก็ล้วนแล้วแต่ไม่มีคำตอบทั้งสิ้น ในหนังสือมูลเดอร์ก็เพียงแต่อ้างสำนวนไทยบางสำนวน เช่น คับอกคับใจ ใจเย็น มาประกอบและอ้าปากเขียน คือนิมิตร ภูมิถาวร เป็นครั้งคราวเท่านั้น การมีวิธีการศึกษาอย่างเคร่งครัดอาจจะไม่สำคัญถ้าหากเราถือว่าเป็นหนังสือสำหรับคนทั่วไปไปอ่าน ไม่ใช่หนังสือวิชาการ แต่เท่าที่อ่านหนังสือเล่มนี้ก็พยายามเขียนให้เป็นหนังสือวิชาการ มีจุดมุ่งหมายที่จะสร้าง concepts ขึ้นมาอธิบายสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ในชีวิตประจำวัน รูปแบบที่เขียนก็มีการใช้แผนภูมิ มีหมายเหตุ ซึ่งก็ทำให้ดูเหมือนวิชาการแต่กลับขาดสิ่งจำเป็นสำหรับงานวิชาการ คือการกำหนดขอบเขตของการศึกษา และที่มาของข้อมูลอย่างชัดเจน

การศึกษาระบบความคิดเป็นเรื่องที่ยากโดยธรรมชาติอยู่แล้ว มูลเดอร์ดูจะทำให้ยากขึ้นไปอีกด้วยการพยายามครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างด้วยข้อมูล และวิธีการที่ไม่หนักแน่นพอ แต่ก็ต้องนับถือว่าเป็นความใจกล้าอยู่มาก

ปริตตา เฉลิมเผ่า
*แผนกอิสระ สังคมวิทยา
และมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*

Leon Trotsky :

Women and the Family,
New York: Pathfinder Press,
Second Edition, 1973, 78 pp.



ในช่วงเวลาไม่กี่ปีมานี้ ในบ้านเรามีการตื่นตัวต่อปัญหาความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิงได้พัฒนาเติบโตไปอย่างรวดเร็ว และเพื่อให้เกิดเคลื่อนไหวในเรื่องความเสมอภาคระหว่างเพศหญิงและชาย (Feminism) เป็นไปอย่างจริงจังเป็นจังก็ได้มีการจัดตั้ง “กลุ่มเพื่อนหญิง” ขึ้นในปี พ.ศ. 2524 นอกจากจะมีการเผยแพร่กิจกรรมและแนวคิดของกลุ่มออกมาในรูปของวารสาร “เพื่อนหญิง” แล้ว วารสาร **เศรษฐศาสตร์การเมือง** ปีที่ 1 เล่มที่ 3 (พฤษภาคม-มิถุนายน 2524) ก็จัดทำเป็นฉบับ “ผู้หญิงกับเศรษฐศาสตร์การเมือง” เพื่อทำหน้าที่เป็นเวทีให้มีการถกเถียงถึงฐานะและบทบาทของผู้หญิงในสังคม หลังสุดเห็นจะเป็นการสนทนาสภากาแฟของกลุ่มเพื่อน

หญิงเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2525 ในหัวข้อเรื่อง “ลัทธิมาร์กซ์กับการเคลื่อนไหวเพื่อความเท่าเทียมระหว่างเพศ” โดยมี ปีเตอร์ เอฟ. เบลล์ (Peter F. Bell)¹ จากมหาวิทยาลัยแห่งรัฐนิวยอร์ก (State University Of New York, Purchase) เป็นผู้เสนอบทความเรื่อง “The Centrality Of Feminism In Marxist Theory” ณ สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แม้ว่าในกลุ่มผู้ที่สนใจเรื่องความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศจะมีวิธีการมองปัญหาแตกต่างกันออกไป แต่นับได้ว่าแนวความคิดหนึ่งที่ได้รับการสนใจหรือมีอิทธิพลพอควรในการใช้มองปัญหา ก็คือแนวความคิดที่ว่า “ความเสมอภาคแห่งเพศมิอาจเป็นไปได้ ถ้าปราศจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมโดยสิ้นเชิง”

หนังสือของทริออสกีเรื่อง **Women And The Family** “ผู้หญิงและครอบครัว” นี้ดูจะเป็นการให้คำตอบหรือคำยืนยันกับแนวคิดข้างต้นนี้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามแนวความคิดนี้ก็ไม่ได้ถูกต้องทั้งหมด (อย่างสมบูรณ์)

ก่อนที่จะเข้าถึงเนื้อหาของละเอียดของหนังสือเล่มนี้ ผู้วิจารณ์ขอกล่าวถึงตัวผู้เขียนคือทริออสกีและหนังสือเล่มนี้ก่อนเล็กน้อยเพื่อเป็นการแนะนำ

กล่าวสำหรับบ้านเราแล้ว เรื่องราวของทริออสกีนักปฏิวัติผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งของการปฏิวัติรัสเซียปี 1917 ดูจะไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันเท่าใดนัก ทั้งนี้เนื่องจากเสรีภาพทางวิชาการมีการโน้มเอียงรับรู้ประวัติศาสตร์เพียงบางส่วนของ “กลุ่มก้าวหน้า” ที่ถูก

ครอบงำโดยความคิดหลักขณะนั้น ฉะนั้นจึงนับได้ว่าหนังสือ **ทริออสกี** (1879-1917)² ของสัญญาชัย สุวังบุตร (สำนักพิมพ์กอไฟ, 2524) เป็นการบุกเบิกเรื่องราวของทริออสกีอย่างเป็นขั้นเป็นอัน และเป็นการศึกษาให้ภาพที่ถูกต้องของทริออสกีซึ่งมักจะถูกโจมตีให้ร้ายว่าเป็นนักลัทธิแก้ นักฉวยโอกาส ผู้ทำลายพรรค... ฯลฯ อย่างไรก็ตามเนื่องจากหนังสือฉบับเรื่องราวของทริออสกีเพิ่งแค่ปี 1917 เท่านั้น ทำให้เราไม่ได้รับรู้ถึงบทบาท

1. นักเศรษฐศาสตร์อเมริกันที่สนใจปัญหาการพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองสังคมของไทย ผลงานสำคัญของเบลล์ที่เกี่ยวกับเมืองไทยที่ควรนำมากล่าวในที่นี้ก็คือ “The Historical Determinants Of Underdevelopment In Thailand”, Economic Growth Center, Yale University, Discussion Paper No. 84, (February 1970) ภาษาไทยดู จตุสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (2: 4, กรกฎาคม 2518, น. 108-121), “Cycles’ Of Class Struggle In Thailand” In Andrew Turton (et.al.), **Thailand: Roots Of Conflict** (Spokesman, London, 1978) ภาษาไทยดู ฉลาดชาย รมิตานนท์ “วัฏจักรของการต่อสู้ทางชนชั้นในสังคมไทย” ใน จรัส วิทยเสรี (บก.) ฝรั่งเศสมองไทย: รากเหง้าของความขัดแย้ง, (มิตร-นรากรพิมพ์ 2523) และ “Western Conceptions Of Thai Society: The Politics Of American Scholarship.” Paper present at Thai - European Seminar on Social Change in Contemporary Thailand, University Of Amsterdam, Netherlands, (28-30 May 1980)

2. สนใจจะดูคำวิจารณ์หนังสือเล่มนี้ได้จาก ถาวร สุขกัญญา ในวารสารธรรมศาสตร์ 10: 3, (กันยายน 2525, น. 217-8)

ของทริออสกีอีกด้านหนึ่งที่สำคญนั้นคือ การสร้างสรรค์สังคมนิยมของโซเวียตภายหลังการปฏิวัติ นับได้ว่าหนังสือ **ผู้หญิงและครอบครัว** สะท้อนทรรศนะของทริออสกีในการสร้างสรรค์สังคมนิยมโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านวัฒนธรรมได้ไม่มากนัก

หนังสือเรื่อง **ผู้หญิงและครอบครัว** นี้เป็นการรวมเอาบทความคำปราศรัยข้อเขียนต่าง ๆ ที่ทริออสกีเขียนไว้ต่างกรณีต่างวาระถึงบทบาทของผู้หญิงและครอบครัวในการสร้างสรรค์สังคมนิยมเอาไว้ 6 ชิ้นด้วยกันเรียงตามลำดับเวลา ก่อนหลังระหว่างปี 1923-1936 ดังนี้คือ

งานชิ้นแรกเรื่อง “จากครอบครัวเก่าสู่ครอบครัวใหม่” (From The Old Family To The New) เป็นบทความที่เขียนขึ้นในปี 1923

งานชิ้นที่สอง “จดหมายถึงการฉลองและการชุมนุมประจำปีของกรรมกรหญิงมอสโคว์” (A Letter to a Moscow Women Workers’ Celebration and Rally) เขียนขึ้นปี 1923 เช่นกัน

งานชิ้นที่สาม และที่สี่ เรื่อง “การป้องกันการเป็นแม่และการต่อสู้เพื่อวัฒนธรรม” (The Protection of Motherhood and the Struggle for Culture) และ “การสร้างสรรค์สังคมนิยมหมายถึงการปลดปล่อยสตรีและการปกป้องแม่” (To Build Socialism Means to Emancipate Woman and Protect Mothers) เขียนขึ้นในปี 1925 ซึ่งตอนนั้นทริออสกีถูกปลดออกจากตำแหน่งในกองทัพและหัวหน้ากลุ่มฝ่ายค้านของพรรคคอมมิวนิสต์

งานชิ้นที่ห้า เรื่อง “ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวของสังคมนิยม” (Family Relations Under The Soviets) เป็นการตอบของทรอตสกีต่อคำถาม 14 ข้อของนักข่าวอเมริกันประจำวารสาร Liberty เมื่อปี 1933

ส่วนงานชิ้นสุดท้าย เรื่อง “เมฆร้ายเหนือระบบครอบครัว” (Thermidor In The Family) ตัดมาจากหนังสือของทรอตสกีเรื่อง The Revolution Betrayed (การปฏิวัติที่ถูกหักหลัง) ที่เขียนขึ้นในปี 1936 ระหว่างที่ทรอตสกีลี้ภัยอยู่ที่นอร์เวย์

จากข้อเขียนดังกล่าวข้างต้นของทรอตสกีทำให้ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าทรอตสกีก็เป็นหนึ่งในพรรคแรก ๆ ที่ให้ความสำคัญต่อปัญหาการสร้างสรรค์วัฒนธรรมของสังคมนิยม และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาของผู้หญิงในสังคมนิยมหลังการปฏิวัติ เพราะจากปัญหาต่าง ๆ ที่ทรอตสกียกขึ้นมาวิจารณ์นั้นจะไม่ต่างไปจากปัญหาที่ขบวนการปลดปล่อยสตรี (Women's Liberation Movements) ให้ความสำคัญแต่อย่างไร ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของผู้หญิงในสังคมนิยมความสัมพันธ์ระหว่างสังคมนิยมกับความเสมอภาคแห่งเพศหรือบทบาททางสังคมของครอบครัวทางเลือกอื่น ๆ ของครอบครัว ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงในความประพฤติเรื่องเพศ (changes in sexual morality)

การที่ทรอตสกีเข้าใจและให้ความสำคัญต่อผู้หญิงทั้งในช่วงก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงสังคม ทำให้วิธีการมองปัญหาในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมสังคมนิยมเป็นไปอย่างมีน้ำหนักน่าเชื่อถือ โดยใช้ผู้หญิงซึ่งเป็นทั้ง เมีย

และ แม่ เป็นศูนย์กลางในการทำให้วัฒนธรรมสิ่งต่าง ๆ เป็นจริงขึ้นมาได้ในฐานะเป็นเงื่อนไขภายในประกอบกับเงื่อนไขภายนอกคือ โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมที่ได้เปลี่ยนแปลงไปก่อนหน้านี้แล้ว แน่นอนว่าการปฏิวัติสังคมไปสู่สังคมนิยมเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการปลดปล่อยผู้หญิง แต่การปลดปล่อยผู้หญิงก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้โดยอัตโนมัติภายหลังการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม เพราะการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงที่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงกับชายภายในครอบครัวไม่ใช่เป็นเรื่องที่ง่ายดายและเห็นได้ชัดเจนเหมือนกันความเท่าเทียมกันทางการเมืองซึ่งระบุไว้ในตัวบทกฎหมาย (น. 21) ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ในครอบครัวตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนในชีวิตทั่วไปยังคงผูกพันหรือแยกไม่ออกจากความคุ้นเคยในอดีตที่ครอบงำวิถีชีวิตเอาไว้ (น. 22) นั่นก็คือการเปลี่ยนแปลงทางความรู้สึกนึกคิดเปลี่ยนแปลงไปได้ช้ากว่าเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมือง และในส่วนที่เกี่ยวกับครอบครัวดูจะเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนเอามาก ๆ ที่เดียว ดังที่ทรอตสกีได้ยกตัวอย่างให้เห็นถึง 3 กรณีด้วยกันคือ

กรณีแรก ทั้งสามีและภรรยาต่างก็เป็นนักกิจกรรมสังคมทั้งคู่ ต่างคนต่างก็อุทิศตัวให้กับงานเต็มที่ ผลก็คือสามีไปทางภรรยาไปทางไม่มีชีวิตของครอบครัวที่เรียกว่า “บ้าน”

กรณีที่สอง สามีเป็นคนก้าวหน้าภรรยาเป็นคนธรรมดาเป็นแม่บ้านสามีเอาแต่ทำกิจกรรมนอกบ้าน เรื่องในบ้านปล่อยให้ภรรยาเอาไว้เป็นงานของภรรยาเมื่อมี

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองขึ้นสามีได้รับคำแนะนำจากเพื่อนร่วมงานให้เปลี่ยนความสัมพันธ์ในบ้านในครอบครัวเสียใหม่ สามีก็พยายามที่จะทำการกระทำให้การกระทำดังกล่าวของสามีเป็นสิ่งแปลกใหม่อย่างมากต่อภรรยา และนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่สถานภาพของภรรยาแบบเดิม ผลก็คือรับไม่ได้ครอบครัวราวจนถึงกับต้องเลิกรา

กรณีสุดท้าย ก็คือ ก่อนการเปลี่ยนแปลงสังคมทั้งสามีและภรรยาต่างก็เป็นคนปกติธรรมดาเหมือนกับคนอื่น ๆ (ไม่ได้ก้าวหน้าทางการเมือง) ชีวิตก็มีความสุขดี หลังการปฏิวัติภรรยาได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มสตรีที่ก้าวหน้า ทำให้โลกทรรศน์ของเธอเริ่มเปลี่ยนแปลง คือการออกมาทำงานเพื่อสังคมบ้าง สิ่งนี้ทำให้สามีรับไม่ได้ฝ่ายภรรยาที่เคยต้องทนเจ็บปวดอยู่กับการรับรู้ทางสังคมอันใหม่แต่ไม่อาจแสดงออกได้ (น. 24) ตัวอย่างที่เกิดขึ้นทั้ง 3 กรณีล้วนแล้วแต่นำไปสู่ผลลัพธ์อันเดียวกันนั่นคือ โศกนาฏกรรมของครอบครัว ซึ่งเกิดจากปัญหาของความไม่พอเหมาะพอเจาะ แต่ดูเหมือนว่าผู้หญิงจะเป็นผู้รับเคราะห์กรรมทั้งสิ้น ทั้งสองแต่ผู้เดียว (น. 22) และตราบไคที่ผู้หญิงถูกผูกติดเอาไว้กับระบบครอบครัว (แบบเดิม) ที่ต้องเป็นผู้ดูแลแบกรับภารกิจทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านแล้วโอกาสที่เธอจะได้เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและการเมืองก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ (น. 21) ฉะนั้นทรอตสกีได้เสนอวิธีการสร้างครอบครัวใหม่เอาไว้ด้วยคือ

หนึ่งต้องประกอบด้วยการศึกษาและวัฒนธรรมของชนชั้นผู้ใช้แรงงาน และ



สองรัฐควรยกระดับปรับปรุงสภาพทางวัตถุสำหรับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน (น. 26) ดูเหมือนว่าทั้ง 2 ปัจจัยจะเป็นแก่นสำคัญที่เน้นให้เห็นว่าการสร้างสรรค์วัฒนธรรมสังคมนิยมอันใหม่นั้นต้องกระทำควบคู่กันไปทั้งปัจจัยทางด้านวัตถุและชีวิตจิตใจจะขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ได้ รวมทั้งต้องสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น ๆ ด้วย

จากแนวการมองปัญหาข้างต้นนี้ ทริอตสกีได้เน้นถึงบทบาทของสตรีในฐานะที่เป็น “แม่” ซึ่งจะช่วยเหลือหรือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างสรรค์สังคมนิยมชัดเจนยิ่งขึ้น ในข้อเขียนชิ้นที่ 3 และ 4 ดูไปแล้ววาระของสตรีในฐานะที่เป็น “แม่” จะเด่นกว่าการเป็น “เมีย” เพราะมีความสำคัญต่อ

การปลูกฝัง “ลูก” ซึ่งจะเป็นคนรุ่นต่อไปที่ก้าวขึ้นมารับภารกิจในการสร้างสรรค์สังคม ทริอตสกีชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่ามนุษย์เป็นทรัพยากรที่สำคัญ แต่เท่านี้ยังไม่พอมนุษย์จะต้องมีพลังกำลังที่เข้มแข็ง สุขภาพอนามัยสมบูรณ์ รวมทั้งต้องมีการยกระดับทางวัฒนธรรมด้วย (น. 47) แน่นนอนว่าสังคมนิยมเป็นเงื่อนไขภายนอกที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดสิ่งนี้ได้ แต่ถ้าผู้หญิงที่เป็นชาวนาและกรรมกรยังไม่ได้รับการปลดปล่อยให้หลุดพ้นจากภาวะของครอบครัวแล้ว การสร้างสรรค์สังคมนิยมก็ไม่อาจก้าวหน้าไปได้ (น. 46) และผลอันนี้ก็จะสะท้อนกลับมาถึงการพัฒนา “เด็ก” หรือ “เยาวชน” ของชาติในอนาคต ฉะนั้นทริอตสกีจึงสรุปเอาไว้อย่างน่ารับฟังและพิจารณาว่า “แม่เป็นปัญหา

ที่สำคัญที่สุดเหนือปัญหาอื่นใด” (Motherhood is the question of all questions) (น. 46) และ “ผู้หญิงเป็นแม่ของชาติ” (Women is the mother of the nation) (น. 48)

แน่นนอนว่าข้อเขียน 4 ชิ้นแรกของทริอตสกีชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น คือสภาพของผู้หญิงทั้งในฐานะที่เป็น “ผู้หญิง” เป็น “เมีย” และ “แม่” ภายหลังการปฏิวัติปี 1917 ซึ่งมีฐานะดีกว่าในยุคของพระเจ้าซาร์ อาทิ มีการออกกฎหมายรับรองความเท่าเทียมระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายเป็นครั้งแรก การจดทะเบียนแต่งงานเป็นไปอย่างง่ายดาย คู่สมรสอาจเลือกใช้นามสกุลของอีกคนหนึ่ง (เปิดโอกาสให้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย) หรือจะใช้นามสกุลเดิมของตัวเองต่อไปก็ได้ ยกเลิก

แนวคิดเรื่อง “ลูกนอกกฎหมาย” ยอมให้สตรีทำแท้งได้ถูกต้องตามกฎหมาย และฟรี การหย่าร้างสามารถกระทำได้ง่ายเพียงแค่มีย่ายใคร่ร้องเรียน (ไม่ว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะรู้เห็นด้วยหรือไม่ก็ตาม)

ข้อเขียนชิ้นที่ 5 ซึ่งเป็นการตอบคำถาม 14 ข้อ เกี่ยวกับสภาพทั่ว ๆ ไปของนักข่าวแห่งวารสาร **Liberty** แม้ว่าข้อเขียนตอบของทร็อตสกีจะไม่สอดคล้องโดยตรงเกี่ยวกับเรื่อง “ผู้หญิงและครอบครัว” เพราะคำถามทั้งหมดที่ตั้งมานั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของปัญหาว่าจะยอมรับโซเวียตหรือไม่ ซึ่งเรื่องนี้เป็นสิ่งกล่าวขวัญกันมากในอเมริกาตอนนั้น (1933) ทั้ง ๆ ที่ทั้ง 2 ประเทศมีความสัมพันธ์ทางการทูตกัน แต่นั่นก็มิได้หมายถึงจะมีได้เป็นศัตรูทางการเมือง ถึงแม้ว่าทร็อตสกีจะตอบคำถามบางคำถามอย่างไม่ตรงเป้าหรือจะแจ้งชัดเจนนก็ตาม เช่นคำถามที่ 2 ที่ถามว่าโซเวียตถูกปกครองโดยคนกลุ่มเล็ก ๆ ในวังเครมลินซึ่งผูกขาดอำนาจเอาไว้ภายใต้ข้ออ้างของเผด็จการโดยชนชั้นกรรมาชีพ ทร็อตสกีได้ตอบปฏิเสธคำถามนี้ (น. 50) นั่นก็อาจเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ไม่ยากนักเพราะมิฉะนั้นแล้วคำตอบต่อคำถามบางคำถามอาจถูกนำไปใช้ในการโฆษณาชวนเชื่อได้อย่างดี กล่าวสำหรับผู้วิจารณ์แล้วบรรดาคำถามเหล่านี้ล้วนแล้วแต่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลการโฆษณาชวนเชื่อของโลกเสรีที่มุ่งทำลายโลกสังคมนิยมด้วยวิธีการทุกอย่าง ซึ่งต้องยอมรับด้วยเช่นกันว่าผลของการโฆษณาชวนเชื่อเหล่านี้ก็ได้ซึมเข้าไปในหัวของประชาชนที่เป็นผู้รับ ในอดีตประเทศเราเองก็เคยตกอยู่ใต้อิทธิพลเช่นว่านี้เช่นกัน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากหนังสือ **เสรีภาพ** ที่สร้างภาพพจน์ของคอมมิวนิสต์เป็นยักษ์เป็นมารชีวิตคนเหมือนกันหมดไม่ต่างไปจาก “มด” เพื่อมิให้เป็นการกล่าวหาอเมริกาเกินไปขอยกตัวอย่างคำถามบางคำถามมาประกอบ เช่น ข้อ 1. รัฐของโซเวียตได้เปรียบให้คนไปเป็นหุ่นยนต์ (น. 49) หรือข้อ 7 จริงแค่ไหนที่การร่วมเพศระหว่างหญิงกับชายที่ร่วมบิดามารดาเดียวกัน (incest) ไม่ถือว่าเป็นอาชญากรรม? (น. 54) หรือข้อ 9 จริงแค่ไหนที่ชาติโซเวียตไม่ได้ถือเรื่องพรหมจารี (chastity) ในผู้หญิงและผู้ชาย? (น. 54) เป็นต้น คำถามเหล่านี้สะท้อนความรู้สึกนึกคิดของคนอเมริกันที่ตกอยู่ใต้อิทธิพลการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ได้เป็นอย่างดี แต่นั่นก็ยังไม่ร้ายกาจหรือรุนแรงเท่ากับเหตุการณ์ทำนองเดียวกันที่เกิดขึ้นในประเทศเยอรมันนี้ ซึ่งใช้เรื่อง “ผู้หญิง” เป็นเครื่องมือต่อต้านการปฏิวัติรัสเซียดังจะเห็นได้จากในปี 1918 พันธมิตรเพื่อการต่อต้านลัทธิบอลเชวิค (Alliance For The Fight Against Bolshevism) ได้พิมพ์โปสเตอร์มีข้อความดังต่อไปนี้

“ผู้หญิงเยอรมันทั้งหลาย !”

พวกคุณรู้หรือเปล่าว่าชาวพรรคบอลเชวิคได้ตระเตรียมอะไรเอาไว้สำหรับพวกคุณ ? ชาวพรรคบอลเชวิคต้องการทำให้ผู้หญิงเป็นของสังคมนิยม

1. ยกเลิกสิทธิในการครอบครองผู้หญิงที่มีอายุระหว่าง 17-32 ปี
2. ผู้หญิงทุกคนเป็นสมบัติของประชาชน
3. เจ้าของคนแรก (ผู้ชาย) ยังคงมีสิทธิเหนือภรรยาของคนอื่น

4. ผู้ชายทุกคนที่ต้องการใช้ทรัพย์สินสมบัติของประชาชนจะต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการของผู้ใช้แรงงาน

5. ผู้ชายทุกคนมีสิทธิเอาผู้หญิงไปใช้ส่วนตัวไม่เกินสามครั้งต่อสัปดาห์ และต้องไม่เกินสามชั่วโมง

6. ผู้ชายทุกคนจะต้องรายงานให้ทราบเมื่อมีผู้หญิงขบขัน

7. ผู้ชายคนใดที่ไม่ได้สังกัดชนชั้นผู้ใช้แรงงานจะต้องจ่ายเงินค่าธรรมเนียมสำหรับการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินของประชาชนเดือนละ 100 รูเบิล³

ถึงตรงนี้เราคงร้องไม่ออกนอกจากอุทานได้เบา ๆ เท่านั้นว่า “แม่จ้าวไว้ย เล่นกันได้ถึงเพียงนี้”

ดังที่ได้กล่าวแต่แรกแล้วว่า แนวคิดนี้ นักปฏิวัติ (ชาย) กล่าวกับนักปฏิวัติ (หญิง) ด้วยกันว่า “ความเสมอภาคแห่งเพศมีอาจเป็นไปได้ ถ้าปราศจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมโดยสิ้นเชิง” ไม่ได้ถูกต้องไปทั้งหมด เพราะ “เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่า หลังการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมโดยสิ้นเชิงแล้วความเสมอภาคแห่งเพศจะเป็นไปได้ ?” (คำถามจากนักกิจกรรมกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อความเท่าเทียมระหว่างเพศ) นั่นดูจะต้องได้รับการพิจารณากันอย่างถี่ถ้วนเสียแล้ว

ข้อเขียนชิ้นที่ 6 ของทร็อตสกีได้ชี้ให้เห็นถึงปรากฏการณ์นี้ได้อย่างถูกต้องเมื่อสตาลินขึ้นครองอำนาจและโครงการเรื่องครอบครัวของพรรคบอลเชวิคไม่ได้นำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ผลก็คือสังคมนิยมรัสเซียกลับไปสู่ครอบครัวแบบเก่า สิ่งต่าง ๆ ที่เคยเป็นประโยชน์กับผู้หญิงถูกยกเลิก เช่น การทำแท้งเป็น

สิ่งผิดกฎหมาย การหย่าร้างเป็นเรื่องที่
ยากลำบากและคงเสียค่าใช้จ่ายอย่าง
มากมายให้กับระบบศาล ฯลฯ ปัญหา
ต่าง ๆ ทางสังคมติดตามมาเป็นกระบวน
อาทิเด็กจรจัดตามถนนในมอสมความี
การจับกุมโสเภณี (แต่ก่อนจับเฉพาะ
เจ้าของช่องและผู้ชายที่เป็นแมงดา)
เกิดความแตกต่างระหว่างผู้หญิงที่ใช้
แรงงานกับผู้หญิงที่เป็นภรรยาของ
สมาชิกพรรค, เจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งไม่
ต่างไปจากผู้หญิงในสังคมตะวันตก
(น. 72) ผู้หญิงต้องกลับไปเป็น “ทาส”
ในครัวเรือนอีกครั้งหนึ่งกล่าวโดยสรุป
ก็คือ ข้อเขียนชิ้นที่ 6 ซึ่งให้เห็นถึงผลใน
ด้านตรงกันข้าม (ด้านลบ) ต่อผู้หญิง
และครอบครัวอันเกิดจากระบบข้าราชการ
(bureaucracy) ของรัสเซียโดย
เฉพาะอย่างยิ่งภายหลังสตาลินขึ้นปกครอง
ประเทศ

นับได้ว่าประสบการณ์ในอดีต
ของรัสเซียทั้งด้านดีและด้านเลวเป็น

3. อ้างมาจาก Wilhelm Reich, *The
Mass Psychology of Facism*, Pilican Books
1975, pp. 142-3

4. ดู สุวินัย ภรณวลัย (แปลและ
เขียนคำนำ), *มรดกทางความคิดของสหภาพ
แรงงานโซลิดาริตี* (ศักดิ์โสภณาการพิมพ์,
2525, น. 40, 44, โดยเฉพาะอย่างยิ่งบท
เสนอนั้นที่ 13 (น. 56-59) บทเสนอนั้นที่
18 (น. 72-75) และบทเสนอนั้นที่ 28
(น. 97-101)

5. แนวคิดสำคัญของเคท มิลเลทท์
ในหนังสือ “การเมืองเรื่องเพศ” จะดูได้
จากข้อเขียนของ จีร์ตี ดิงสคัทท์ “ผู้หญิง
แรงงานและชีวิตครอบครัว: วิธีการวิเคราะห์
การกดขี่สตรีเพศ” วารสารเศรษฐศาสตร์
การเมือง (1: 3, พฤษภาคม-มิถุนายน
2524, น. 18-19)

สิ่งที่ต้องเรียนรู้ และสิ่งที่สำคัญกว่า
นั่นก็คือประสบการณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็น
ถึง ความจำเป็นที่ผู้หญิงจะต้องรวม
ตัวกันทั้งก่อนและระหว่างการปฏิวัติ
สังคมนิยมเพื่อที่ว่าผู้หญิงจะได้มีบทบาท
มากขึ้นหลังการปฏิวัติอันเป็นการ
ประกันถึงว่าผู้หญิงจะไม่ถูกกดขี่อีก
ต่อไป

แน่นอนว่าการปฏิวัติ 1917 ยัง
มิได้สิ้นสุดการปฏิวัติยังต้องดำเนิน
ต่อไป การเริ่มต้นของกระบวนการ
ดังกล่าวในประเทศสังคมนิยมแล้ว
ไม่ว่าจะเป็นการลุกฮือในเยอรมันตะวันออกปี 1953 การปฏิวัติในฮังการีปี 1956
การเคลื่อนไหวในเชคโกสโลวาเกียปี
1968 และล่าสุดเห็นจะเป็นสหภาพ
แรงงานเสรีโซลิดาริตีของโปแลนด์ปี
1981 ซึ่งในคำโครงการได้เสนอเรื่อง
เกี่ยวกับผู้หญิงและครอบครัวเอาไว้
ด้วย⁴

ท้ายที่สุดที่มีอาจข้ามไปได้สำหรับ
หนังสือเล่มนี้ก็คือ คำนำที่เขียนโดย
กาโรไลน์ ลุนด์ (Garoline Lund) ซึ่ง
ไม่เพียงแต่จะให้ภาพประวัติศาสตร์
ของรัสเซียอย่างคร่าว ๆ อันทำให้ผู้
อ่านสามารถอ่านข้อเขียนของทริออสกี
ได้เข้าใจเป็นอย่างดี (ตามเงื่อนไขของ
สังคม) ยังได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ตอบ
โต้กับ เคท มิลเลทท์ (Kate Millet)
ผู้เขียนหนังสือ *Sex Politics*⁵ (การ
เมืองเรื่องเพศ) เอาไว้อย่างน่าสนใจ
หลายตอน ซึ่งช่วยทำให้หนังสือสมบูรณ์
ขึ้น

กนกศักดิ์ แก้วเทพ

คณะเศรษฐศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีศาจวิทยาของการเปลี่ยนแปลง ปริทัศน์ บุญชื้อ

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เกล็ดไทย;

เมษายน 2525

242 หน้า

ศัตรูที่ร้ายกาจที่สุดของชาวคอม-
มิวนิสต์ หาใช่พวกแอนตี้-คอมมิวนิสต์
ไม่ หากคืออดีตชาวคอมมิวนิสต์นั่นเอง

คำกล่าวนี้หากไม่ใช่ข้อสรุปสำหรับ
ประวัติขบวนการคอมมิวนิสต์สากล
โดยทั่วไปใน 100 กว่าปีมานี้ อย่างน้อย
มันก็เป็นข้อสรุปสำหรับขบวนการ
คอมมิวนิสต์ไทยใน 2-3 ปีที่ผ่านมา
เช่นเดียวกับที่ลัทธิสตาลินได้บีบบกด
ปัญญาชนที่มีสติสัมปชัญญะและหิ-
ริโอตบปะจำนวนมากให้ผลออกจาก
พรรคแบบสตาลินในยุโรป อุดมการ
แบบเหมาเจ๋อตง-สตาลินของ พคท.
ก็ได้ผลลึกลับปัญญาชนไทยจำนวนมาก
น้อยในรุ่น 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม
2519 ให้ผลออกจากขบวนการคอม-
มิวนิสต์ไทย ไม่ใช่เป็นการง่ายสำหรับ
ปัญญาชนปฏิวัติรุ่นนี้ที่จะสร้างคุณภาพ
ทางความคิดอุดมการณ์ขึ้นมาใหม่ท่าม
กลางแรงกดดันทางการเมือง เศรษฐกิจ
สังคม ศีลธรรมและชีวิตส่วนตัว ณ
จุดที่จำต้องปักหลักหยั่งยืนมั่นเพื่อ
ตรวจสอบระบบความคิด หลักเหตุผล
และความแน่วแน่ทางจริยธรรมของ
ตัวเองสำหรับการเลือกทางก้าวเดิน
ต่อไป ณ จุดที่สถานการณ์เรียกร้อง
ให้มีคำวิพากษ์วิจารณ์ลัทธิคอมมิวนิสต์
ทั้งระบบอย่างซุรธาถอนโคน สะท้อน
ให้เห็นด้านที่เพื่อน ไม่เป็นวิทยาศาสตร์
และรวบรวมอำนาจเบ็ดเสร็จของลัทธิ

คอมมิวนิสต์ออกมาอย่างถึงแก่น ซึ่งเกินกว่าขั้นตอนการพัฒนาของแนวคิดวิจารณ์ลัทธิคอมมิวนิสต์ที่เป็นอิสระของไทยเราเองจะสนองให้ได้ ณ จุดนั้น ปรีดี บุญซื่อ อดีตคอมมิวนิสต์ไทย ได้พบกับขุมคลังทางความคิดของเลสเชค โคลาโควสกี อดีตคอมมิวนิสต์โปแลนด์

ปรีดีได้เลือกหยิบเอาความคิดหลักบางประการของโคลาโควสกีที่วิจารณ์ลัทธิคอมมิวนิสต์มาเขียนขึ้นเป็นหนังสือ “ความอัปจนของลัทธิมาร์กซ์” ซึ่งขายดีเป็นเทน้ำเทท่าเมื่อปีที่แล้ว วิธีการที่ปรีดีเลือกหยิบเอาบางความคิดหลักและสาขยายแทนโคลาโควสกี ได้ก่อให้เกิดเสียงวิจารณ์อย่างเผ็ดร้อน โดยเฉพาะคำวิจารณ์ของ วีรยา สัจจพิจารณ์ ในโลกหนังสือปีที่ 4 ฉบับที่ 11, สิงหาคม 2524 วีรยาได้ทำทนายอย่างตรงไปตรงมาและสันตะเทือนเค้าโครง “ความอัปจนของลัทธิมาร์กซ์” ทั้งหมดว่าปรีดีถ่ายทอดทรรศนะ โคลาโควสกี ได้ถูกต้องจริงหรือ? ลัทธิมาร์กซ์ที่ปรีดีวิจารณ์เที่ยงตรงกับลัทธิมาร์กซ์ต้นฉบับเพียงใด? การเลือกสรรและจัดระบบเนื้อหาของ “ปีศาจวิทยาของการเปลี่ยนแปลง” นี้ดูจะเป็นความพยายามตีกันคำวิจารณ์ของวีรยาดังกล่าว คราวนี้ปรีดีเปิดโอกาสให้ผู้อ่านสัมผัสโคลาโควสกีโดยตรงเลยทีเดียวด้วยบทสนทนาระหว่างโคลาโควสกีกับจอร์จ เออร์บาน และบทนำของ Main Currents of Marxism (โดยผ่านสำนวนแปลของปรีดี) ส่วนนี้เป็นส่วนแรกและเป็นส่วนที่น่าเสนอความคิดหลักอันเป็นที่มาของชื่อหนังสือ ส่วนที่สองเป็นบทวิเคราะห์เหตุการณ์

ร่วมสมัยที่น่าสนใจในโลกคอมมิวนิสต์และดินแดนที่เพิ่งเกิดการปฏิวัติ ได้แก่ กัมพูชา จีน อิหร่าน โปแลนด์ ปรีดีเขียนส่วนที่สองนี้เองเป็นส่วนใหญ่ โดยเอาแนวคิดของโคลาโควสกีเกี่ยวกับระบบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จของคอมมิวนิสต์มาเป็นหลักในการวิเคราะห์การวิจารณ์หนังสือ “ปีศาจวิทยาของการเปลี่ยนแปลง” ของปรีดี บุญซื่อ ในทางปฏิบัติจึงนำไปสู่การประจัญหน้ากับความคิดของโคลาโควสกีที่ตั้งเสนอในบทสนทนายาว 81 หน้า (1 ใน 3 ของหนังสือ) เป็นสำคัญอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้

โคลาโควสกีเริ่มอาชีพนักปรัชญาของเขาโดยเป็นนักลัทธิสตาลินตัวงคนหนึ่ง จบจบกลางทศวรรษที่ 1950 เขายังเป็นสานุศิษย์ที่ยืนหยัดพิทักษ์ทฤษฎีลัทธิสตาลินอย่างเฝ้าระวังเด็ดเดี่ยว ความปั่นป่วนทางการเมืองและอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อเดือนตุลาคม 1956 ในโปแลนด์ประจวบเป็นสันปันน้ำแห่งการพัฒนาทางความคิดของโคลาโควสกี เหตุการณ์นั้นได้ปลุกศรัทธาแห่งการวิจารณ์ของเขาขึ้นมาทำให้เขาตั้งข้อสงสัยกับความยึดมั่นแต่เดิมของตนแทบจะเพียงชั่วข้ามคืน โคลาโควสกีได้กลายเป็นตัวแทนสำนักทางศีลธรรมของขบวนการปฏิรูปลัทธิคอมมิวนิสต์ผู้ต่อสู้เพื่อสังคมนิยมโปแลนด์ที่มีเอกราชและเสรีภาพ เขาเริ่มต้นวิพากษ์วิจารณ์ “ลัทธิคอมมิวนิสต์” ดังที่เป็นอยู่ในโปแลนด์อย่างกล้าหาญและแหลมคม ซึ่งขัดถึงลักษณะรวบอำนาจเบ็ดเสร็จของระบอบดังกล่าว ปี 1957 โกลุสกา ผู้นำพรรคกรรมกรเอกภาพโปแลนด์ทิ้งระเบิดเขาเป็น “นักลัทธิแก้ตัวอันตราย”

และปี 1966 โคลาโควสกีก็ถูกขับออกจากพรรค

เมื่อหันหน้ากลับมาเผชิญกับความเป็นจริงที่ชั่วร้ายของลัทธิสตาลินทดสอบและสิ้นคลอนหลักเหตุผลระบบความคิดดั้งเดิมทั้งหมดของตน ชาวคอมมิวนิสต์ปฏิรูปทั้งหลายย่อมรู้สึกตกอยู่ในภาวะเคืองคว้าง เสียคุณค่าทางอุดมการณ์ อะไรคือหลักมันของปัญญาและจริยธรรมใหม่ที่เขาจะสร้างจะยึด เขาจะปฏิรูปลัทธิคอมมิวนิสต์หรือเหวี่ยงมันลงถังขยะไป สำหรับโคลาโควสกีเขาเลือกเส้นทางหลังในกระบวนการที่เป็นปฏิการต่อลัทธิสตาลิน แรงแเหวี่ยงได้สวิงจุดยืน ทรรศนะ และวิธีการทางปรัชญาของเขาออกห่างไปจากลัทธิมาร์กซ์ยิ่งขึ้นทุกที เขาเริ่มต้นด้วยการขีดเส้นแบ่งระหว่างลัทธิมาร์กซ์ที่เป็นสถาบัน (Marxism as institutional) ซึ่งก็หมายถึงลัทธิสตาลิน กับลัทธิมาร์กซ์ที่เป็นภูมิปัญญา (Marxism as intellectual) เสียก่อน โดยวิจารณ์ว่าลัทธิมาร์กซ์ที่เป็นสถาบันนั้นจอมปลอมและตายแล้ว ส่วนเนื้อหาแรกเริ่มของลัทธิมาร์กซ์ซึ่งก็คือสิ่งที่มาร์กซ์สอนเองนั้นยังคงถูกต้อง เที่ยงตรง และเป็นประโยชน์ เมื่อเป็นอิสระจากลัทธิสตาลิน เขาก็ก้าวรุดหน้าต่อไปจนแตกหักกับปรัชญาวัตถุนิยมวิภาษโดยปฏิเสธความเป็นวิทยาศาสตร์ของลัทธิมาร์กซ์ และยกย่องว่าอย่างมาก ลัทธิมาร์กซ์ก็เป็น “เทพนิยายเก่าหน้า” เท่านั้น เขาค่อย ๆ ถอดประกอบปรัชญาวัตถุนิยมที่เคยยึดถือทิ้งไปที่ละชิ้น ๆ และวิธีคิดทางปรัชญาของเขากลายเป็นแบบผสมผสาน (eclectic philosophizing) มากขึ้นเรื่อย ๆ เส้นทางเดิน

ของโคลาโควสกีซึ่งเริ่มจากปรัชญาแบบแผนของสตาลินก็ก้าวผ่านเหตุผลนิยมและศีลธรรมนิยมที่เป็นนามธรรมมาลงเอยด้วยปรัชญาผสมผสานและวิมิตินิยม (eclecticism and skepticism) ในที่สุด

ในบทสนทนาปีศาจในประวัติศาสตร์ โคลาโควสกีได้เสนอความคิดที่สำคัญโดยสรุปดังนี้

1. ปีศาจในประวัติศาสตร์ของมนุษย์มีอยู่ 2 ตัว ตัวแรกคือแนวโน้มที่เมื่อมนุษย์กระทำการด้วยเจตนาอย่างหนึ่ง ผลมักจะออกมาตรงกันข้ามเสมอตัวที่สองคือเทพนิยายของลัทธิมาร์กซ์ที่ว่าชนชั้นกรรมาชีพซึ่งมีอภิสิทธิ์ทางการรับรู้และจิตสำนึกเหนือกว่ามนุษย์ชนชั้นอื่น จะแบกรับภาระหน้าที่เปลี่ยนแปลงสังคมมนุษย์ไปสู่สังคมที่สมบูรณ์แบบ ปลอดภัยจากความขัดแย้งของสังคมเก่าทั้งหมด (หน้า 4, 6-10, 43) โคลาโควสกีก็กล่าวอย่างรวมศูนย์ว่า “กล่าวอีกนัยหนึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่าความผิดพลาดและการผันแปรของการเล็งการอนาคตมนุษย์ไปสู่สิ่งที่ตรงข้ามนั้น คือความจริงพื้นฐานเกี่ยวกับสภาพการดำรงอยู่ของมนุษย์” (หน้า 10) และว่า “ตั้งนั้นประเด็นปัญหาจึงมิใช่อยู่ที่ว่าทำอย่างไรจึงจะ使人เรารอดพ้นไปจากมัน แต่ประเด็นอยู่ที่ว่าในเงื่อนไขอย่างไรที่คนเราจะสามารถขจัดปีศาจนั้น ใต้และลดน้อยมันลงไป” (หน้า 22)

2. อุดมการณ์ลัทธิสตาลินเป็นการอธิบายที่ชอบธรรมต่อปรัชญาประวัติศาสตร์ของลัทธิมาร์กซ์การปกครองแบบลัทธิสตาลิน (ระบอบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จของพรรคและรัฐซึ่งอำนาจแท้จริงรวมศูนย์อยู่ที่เผด็จการโดยคน ๆ

เดียวเหนือชนชั้นกรรมาชีพ - หน้า 16-17) เป็นการปกครองของลัทธิคอมมิวนิสต์ที่เป็นแบบฉบับอันดีเลิศ เป็นการสะท้อนค่านิยมหลักของความคิดสังคมนิยมแบบลัทธิมาร์กซ์ออกมาเป็นการเมืองในภาคปฏิบัติ

3. ระบบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จ (Totalitarianism) ต่างจากระบบทรราชที่ระบอบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จทำลายสังคมพลเรือน (civil society) ลงไปอย่างสิ้นเชิง โดยผ่านการโอนกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตทั้งหมดมาเป็นของรัฐ ทำให้ไม่มีชนชั้นอิสระใดนอกเหนืออำนาจรัฐ ไม่มีเอกชนใดยึดกุมปัจจัยการผลิต ในข้อนี้ระบอบสังคมนิยมจึงถือโอกาสดีที่สุดแก่ระบอบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จในการบรรลุอุดมคติที่จะผูกขาดยึดกุมอำนาจทางเศรษฐกิจ

ในภาวะเช่นนั้น เอกชนจึงกลายเป็นเพียงอนุภาคเล็ก ๆ หนึ่งที่ไมอาจต่อการตัดทานใด ๆ เบื้องหน้าอำนาจพรรค-รัฐอันทรงมหิธานุภาพ เอกชนกลายเป็นทรัพย์สินของรัฐ ชีวิตส่วนตัวทั้งหมดของเอกชนถูกละเมิดครอบครองโดยรัฐ โคลาโควสกีสรุปว่า “อุดมคติซึ่งไมอาจจะไปถึงได้ของระบบนี้ก็คือสถานการณ์ที่ประชาชนทั้งหมดเป็นสมาชิกในค่ายกักกันและสายของตำรวจลับในเวลาเดียวกัน” (หน้า 35) (ซึ่งก็ดูเหมือนว่าสหภาพกับพวเขาจะได้ไปถึงแล้ว ในระหว่าง 3 ปีกว่าของการปกครองโดยเขมรแดง)

4. ระบบโซเวียตยังคงรักษามรดกของการปกครองลัทธิสตาลินไว้อย่างสมบูรณ์ในทางสถาบันแม้ดูภายนอกโซเวียตจะเข้มแข็ง แต่ก็เป็เพราะใช้อำนาจเผด็จการปิดบังปัญหาไว้จาก

สายตาโลก อันที่จริงแล้วภายในของโซเวียตอ่อนแอยิ่ง ประสบกับปัญหาสำคัญได้แก่ ปัญหาชนชาติ ปัญหาขาดประสิทธิภาพและความทันสมัยทางเศรษฐกิจ ปัญหาคนรุ่นใหม่ที่มีความคาดหวังในชีวิตสูงขึ้น ความตึงเครียดที่เกิดจากการติดต่อกับตะวันตก การกดปราบทรราชนะเสรีในโซเวียตย่อมาก่อนหลังต้นแฝงที่จะปะทุระเบิดขึ้นได้ในวันหนึ่ง “ประชาธิปไตยมีความได้เปรียบที่สำคัญอย่างยิ่งที่ว่ามันสามารถระดมทรัพยากรทั้งหมดมาแก้ไขข้อผิดพลาดของตัวเองได้ ในขณะที่ลัทธิสังคมนิยมแบบเผด็จการทั้งหลายเหล่านี้จะแก้ไขความผิดพลาดของตัวเองได้ก็ต่อเมื่อความผิดพลาดนั้นเกิดผลขึ้นมาเป็นหายนภัยอันใหญ่หลวงแล้วเท่านั้น” (หน้า 81)

ต่อไปนี้ขอให้เราหยิบยกทรราชนะหลักของโคลาโควสกีในบทสนทนามาพิจารณา

ภาพของโคลาโควสกีที่มองประวัติศาสตร์สังคมนิยมดูช่างลึกลับมืดมนเสียเหลือเกิน ประวัติศาสตร์กลายเป็นกิจของ “ปีศาจ” ที่ครอบงำอยู่เหนือมนุษย์อย่างชนิดที่เหยียวยากแก้ไขไม่ได้เสียด้วย เมื่อใดที่คุณจะเลี้ยวขวามันก็จะไหลไปออกทางซ้าย เมื่อใดที่คุณเดินหน้ามันก็ไหลถอยหลัง ในขณะที่โคลาโควสกีปฏิเสธกฎเกณฑ์ใด ๆ ที่วิภาษวิธี “สร้าง” ขึ้นให้ประวัติศาสตร์ก็ดูเหมือนเขาจะแทนที่กฎเกณฑ์นั้นด้วยความไร้เหตุผล (irrationality) ที่เป็นกฎเกณฑ์ของประวัติศาสตร์เช่นกัน ดังที่โคลาโควสกีเคยเอ่ยอ้างไว้ว่า : “History is unintelligible and incomprehensible.” ที่ทางของปีศาจ 2 ตัวนี้ในการวิพากษ์ปรัชญาลัทธิมาร์กซ์

ของโคลาโควสกีก็คือการกล่าวหาลัทธิมาร์กซ์ว่าอยู่ตรงเขาควายระหว่าง historical fatalism กับ Utopianism ในขณะที่ปีศาจในประวัติศาสตร์ของโคลาโควสกีปฏิเสธทั้ง 2 อย่าง

คำถามที่น่าถามก็คือมนุษย์จะยอมรับอำนาจเหนือของปีศาจและสละที่ทางในประวัติศาสตร์ให้ปีศาจไปครอบครองเช่นนั้นหรือ? ชะตากรรมของมนุษย์กลายเป็นเรื่องที่น่าใจไม่ได้ เปลี่ยนแปลงไม่ได้ พฤติกรรมของมนุษย์กลายเป็นเรื่องเปล่าความหมายเพราะถึงจะดันทุรังทำไปอย่างไรก็เป็นกณกณที่ว่ามีแต่จะผิดหวัง มีแต่จะลงเอยตรงข้ามกับความปรารถนาของตนอย่างนั้นหรือ? ถ้าโลกนี้เป็นที่ทางของปีศาจ ไม่ใช่มนุษย์ ถ้าเรายอมรับเช่นที่ว่า มนุษย์ถ้ามิใช่ต้องยอมให้ให้กับกิจกรรมที่แล้วแต่ปีศาจจะพาไป สิ่งทีโคลาโควสกีเสนอหากจะต่างไปจากข้อวิจารณ์ของเขาต่อลัทธิมาร์กซ์แล้วก็อยู่เพียงตรงที่ว่า fatalism ของโคลาโควสกีทั้งการโดยปีศาจและโลกของปีศาจทีโคลาโควสกีวาดภาพเป็น negative-utopianism สำหรับมนุษย์

อันที่จริงเป็นเรื่องที่สามารถเข้าใจได้ถึงอารมณ์ขุ่นข้อง ปวดร้าวทรมานของบรรดาอดีตคอมมิวนิสต์ผู้ไม่อาจสลัดพ้นจากความขมขื่นในอดีตของตนได้ มันเป็นอารมณ์เล็งผลร้ายและสิ้นหวังแบบเดียวกับที่บันดาลหนังสือ 1984 ของ George Orwell และ The God that Failed ของกลุ่มอดีตนักเขียนคอมมิวนิสต์ขึ้นมา เหมือนดังที่กระแสความคิดมองโลกในแง่ดียุค Enlightenment ในยุโรประหว่างคริสต์-

ศตวรรษที่ 18 ได้บันดาลงานเขียนประเภทยูโทเปียขึ้นมาเป็นจำนวนมาก ปัญหาอยู่ที่ว่ามันควรค่าแก่การเชื่อถือเพียงใด

ข้อที่เป็นแกนปัญหาทั้งหมดในปรัชญาประวัติศาสตร์ของโคลาโควสกีก็คือ มีกฎเกณฑ์ทางภาววิสัยดำรงอยู่จริงในวิถีดำเนินของสังคมมนุษย์จากประวัติศาสตร์จวบจนปัจจุบันหรือไม่? และมนุษย์สามารถเรียนรู้กฎเกณฑ์ทางภาววิสัยนี้อย่างถูกต้องเที่ยงตรงหรือไม่? คำตอบของโคลาโควสกีคือไม่ ไม่มีกฎเช่นว่านี้อยู่ วิถีดำเนินของประวัติศาสตร์มันผันแปรไปโดยบังเอิญเกินกว่าที่มนุษย์จะกระทำการได้อย่างมีเป้าประสงค์และมีความหมายได้สำหรับมนุษย์นั้นเล่า ความต้องการและผลประโยชน์ก็ขัดขวางทำให้มนุษย์ไม่อาจมีความรู้ที่เที่ยงจริงได้ ในหัวทั้งสากลจักรวาลจะหาบ่อลึกที่เมื่อมนุษย์ก้มลงมองดูแล้วไม่เห็นเงาหน้าตัวเองสักบ่อก็หาไม่มี - ช่างเป็นญาณวิทยาที่จิตนิยมอัตวิสัยอะไรเช่นนี้!

คำตอบของลัทธิมาร์กซ์สำหรับปัญหาเดียวกันนี้ก็คือ ใช่ โลกธรรมชาติสังคมมนุษย์ และความคิดมีกฎเกณฑ์ภาววิสัยที่แน่นอนกำกับอยู่ และกฎเกณฑ์นี้อยู่นอกเหนือเจตนาอารมณ์ของมนุษย์ มนุษย์มีอาจบงการวิถีพัฒนาของสรรพสิ่งให้เป็นไปตามอำเภอใจได้ มนุษย์ไม่มีเสรีภาพเช่นนั้น แต่มนุษย์สามารถเรียนรู้กฎเกณฑ์ภาววิสัยเหล่านั้นอย่างสะทอนสิ่งที่เป็นจริงออกมาได้โดยผ่านการปฏิบัติทางสังคมครั้งแล้วครั้งเล่า ประมวลความรู้ที่กระจัดกระจายผิวเผินขั้นรู้สึก(perceptual knowledge) ผ่านการขบคิดวิเคราะห์สรุปยกระดับ

ไปสู่ความรู้ขั้นเหตุผล (conceptual knowledge) แล้วนำกลับไปเปลี่ยนแปลงโลก โดยสอดคล้องหากมิใช่ขัดแย้งกับกฎเกณฑ์ทางภาววิสัยของวัตถุ และโดยผ่านการปฏิบัติ มนุษย์มีเสรีภาพเช่นที่ว่านี้

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรือจิต กับสิ่งที่อยู่นอกเหนือมนุษย์หรือวัตถุนั้น เป็นกระบวนการที่พึ่งพาและขัดแย้งกัน โลกวัตถุมิใช่สิ่งที่กำหนดได้ตั้งใจมนุษย์ และมนุษย์ก็มีใช้กลไกไร้สำนึกของโลกวัตถุ ความเป็นไปก็คือมนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้เกี่ยวกับโลกวัตถุดีขึ้นเรื่อย ๆ และเปลี่ยนแปลงโลกวัตถุได้อย่างมีความสำนึกมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามกฎเกณฑ์ภาววิสัยของโลกวัตถุ โดยมีมนุษย์เป็นตัวกระทำการอันเป็นพลังวิริยภาพสำคัญ

เส้นทางเดินจากความจำต้องเป็นไปสู่เสรีภาพของมนุษย์ จากโลกวัตถุที่อยู่โดยตัวของมันเองมาสู่โลกวัตถุที่อยู่ในขอบข่ายแห่งความรู้เข้าใจและที่สามารถถูกเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีจิตสำนึกนั้น มิใช่เป็นเส้นทางสายตรง หากคดเคี้ยวทอดยาวไปยังนักโลกวัตถุ ธรรมชาติ สังคม หรือความคิดอยู่ในวิสัยแห่งความรู้ของมนุษย์ มนุษย์สามารถแสวงสัจธรรมจากความ เป็นจริงเหล่านั้นได้

ที่ว่ากระบวนการของการรับรู้อัจธรรม หรือนัยหนึ่งการแปรเปลี่ยนไปสู่ด้านตรงข้ามหรือการเกิดเอกภาพระหว่างอัตวิสัย (จิต) กับภาววิสัย (วัตถุ) นั้น มิใช่กระบวนการเบ็ดเสร็จสำเร็จรูปในที่เดียว โลกวัตถุประกอบไปด้วยความเป็นจริงอันกว้างไพศาล หลากหลายและสลับซับซ้อน ทั้งยังเปลี่ยน

แปรอยู่ตลอดเวลา ความรับรู้ที่ถูกต้องของมนุษย์ต่อสิ่งกาววิสัย (สังฆธรรม) นั้นจึงถูกจำกัดให้มีลักษณะสัมพัทธ์ด้วยกาละ และ เทศะ กระนั้นก็ตาม ญาณวิทยาแห่งวัตถุนิยมวิภาษยังคงยืนยันถึงลักษณะสัมบูรณ์ของสังฆธรรมข้อนี้เป็นปฏิปถาชนิดหนึ่ง การยืนยันถึงความมีอยู่จริงของสังฆธรรมสัมบูรณ์ มิได้มีความหมายมากเกินไปกว่าที่ว่าไม่มีวัตถุธรรมใดอยู่นอกเหนือวิสัยการรับรู้ของมนุษย์ แต่เนื่องจากสังฆธรรมสัมบูรณ์คือยอดรวมของสายธารแห่งสังฆธรรมสัมพัทธ์นับจำนวนไม่ถ้วนที่หลากไหลอยู่ไม่ขาดตอน จึงเหลือวิสัยที่มนุษย์ผู้ใดผู้หนึ่งจะไปยึดกุมสังฆธรรมสัมบูรณ์ได้โดยผ่านข้ามข้อจำกัดทางกาละและเทศะ ความรับรู้ของมนุษย์ที่มีต่อโลกวัตถุจะเพิ่มพูนอุดมสมบูรณ์ขึ้นเรื่อย ๆ ยังผลให้มนุษย์เปลี่ยนแปลงวัตถุได้อย่างมีสำนึกมากขึ้นเรื่อย ๆ มนุษย์มีศักยภาพจะรับรู้ยึดกุมสังฆธรรมสัมบูรณ์ได้ แต่มนุษย์ยังไม่ได้ยึดกุมสังฆธรรมสัมบูรณ์จริง จนกว่ามนุษย์จะสามารถเอาชนะมิติของกาละและเทศะ

จากยุคหินมาถึงปัจจุบันสมัย มีมากครั้งในประวัติศาสตร์ที่เจตนากับผลของมนุษย์ไม่เป็นเอกภาพกัน ชนชั้นผู้ใช้แรงงานในประวัติศาสตร์ได้พยายามสลัดแอกกดขี่ขูดรีดของชนชั้นหนึ่งออกไป แต่ผลในบั้นปลายก็คือ แอกของชนชั้นใหม่ที่เข้ามาสวมแทนจากเจ้าทาส มาสู่เจ้าศักดินา มาสู่นายทุน และกระทั่งพรรค-รัฐเผด็จการเบ็ดเสร็จในปัจจุบัน ความผิดพลาดทั้งนี้เป็นเพราะอัตวิสัยของมนุษย์โง่เง่าเท่านั้น ก็หาไม่ ก่อนอื่นมันเป็นเพราะเงื่อนไข

ทางประวัติศาสตร์ของการคลี่คลายพลังการผลิตในสังคมและข้อจำกัดทางชนชั้นของยุคสมัยสังคมนั้น ๆ

สิ่งที่มาร์กซ์อวดอ้างว่าได้ค้นพบใหม่มีเพียงนี้คือ

1. ชนชั้นเกิดขึ้นตามเงื่อนไขของช่วงเวลาที่แน่นอนในประวัติศาสตร์ชนชั้น การกดขี่ขูดรีด ผู้ปกครอง มิใช่ว่ามีมาแต่ไหนแต่ไรและจะมีตลอดไป ทว่ามันเคยไม่มีมา และมันจะหมดสิ้นลงได้

2. การต่อสู้ทางชนชั้นจะนำไปสู่เผด็จการแห่งชนชั้นกรรมาชีพอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

3. เผด็จการแห่งชนชั้นกรรมาชีพจะนำไปสู่การสลายชนชั้นทั้งหมดในที่สุด

ถ้าหากสิ่งที่ลัทธิมาร์กซ์บอกคือระบบทุนนิยมได้สร้างเงื่อนไขทางพลังการผลิตและชนชั้นพร้อมมูลแก่การสลายชนชั้นแล้ว สิ่งที่ลัทธิมาร์กซ์ไม่ได้บอกก็คือ รัฐ ระบบราชการ และชนชั้นนำนั้นก็มิมีกฎเกณฑ์ความเป็นไปของมัน มีความเหนียวแน่นในการดำรงอยู่ที่จะต้องพิชิตเอาชนะก่อนสลายชนชั้นไป การปฏิวัติสังคมนิยมแห่งชนชั้นกรรมาชีพทุกแห่งในโลกเท่าที่ผ่านมามีเคยนำไปสู่ระบอบสังคมนิยมแท้จริงดังที่มาร์กซ์คาดไว้เลย ชนชั้นกรรมาชีพไม่ได้ครองอิสรียสิทธิ์ (hegemony) แท้จริงในสังคม รัฐไม่ได้เหี่ยวเฉาไปหากลับแข็งแกร่งยิ่งกว่ารัฐใด ๆ ที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์ สิ่งที่ทุกการปฏิวัติสังคมนิยมของชนชั้นกรรมาชีพนำไปสู่ทันทีคือระบบสังคมระยะผ่าน (transition society) ที่มีอำนาจรัฐ

เผด็จการรวบอำนาจเบ็ดเสร็จของพรรคและรัฐ กับ กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตที่เป็นของส่วนรวม

เหตุแห่งการผันแปรระหว่างเจตนา กับ ผลของขบวนการคอมมิวนิสต์นี้เกิดขึ้นได้อย่างไรกันเล่า? คำตอบที่พบมองเห็นได้คือ

1. ตัวลัทธิคอมมิวนิสต์นั่นเอง
2. ความไม่สม่ำเสมอของการพัฒนาของการปฏิวัติโลก
3. เงื่อนไขเฉพาะของประเทศด้วยพัฒนา
4. ปัจจัยเหนือการควบคุม

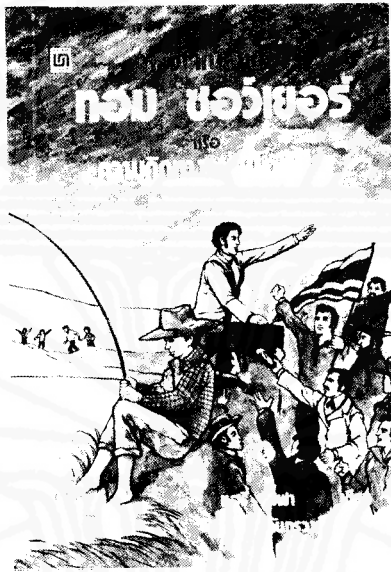
ผู้ที่ยังเอ่ยอ้างว่าการพัฒนาของลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นเส้นตรง กลมกลืนเป็นเอกภาพ ก้าวหน้ามาอย่างราบรื่นตลอดตั้งแต่มาร์กซ์ เองเกิลส์ เลนิน สตาลิน เหมาเจ๋อตง นั้น ก็คงมีแต่พวกคอมมิวนิสต์แบบสตาลินกับเหมาเจ๋อตง และพวกแอนตี้คอมมิวนิสต์เท่านั้น ลัทธิคอมมิวนิสต์ของแต่ละศาสนานั้น มีด้านที่ไม่สมบูรณ์ มิได้อธิบาย คั่งค้างไว้มาก ทั้งยังมีความคลุมเครือในบางประเด็นที่อาจตีความไปทางหนึ่งทางใดแล้วแต่จะหยิบเลือก ศาสนาแต่ละท่านก็ล้วนพูดจาตีความวิเคราะห์ขัดแย้งกันเองในหลายประเด็น ชนิดที่เห็นตรงกันข้ามไปเลยก็มี ลัทธิคอมมิวนิสต์ได้ให้คำตอบที่ลุ่มลึกกว้างขวางแก่เราในหลายปัญหา แต่ก็ยังมีอีกมากหลายปัญหาที่ลัทธิคอมมิวนิสต์มิได้ตอบ และที่น่าอัปยศที่สุดก็คือการพยายามเอาลัทธิคอมมิวนิสต์มาแทนที่ภูมิรู้ทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือวิทยาศาสตร์สังคมทุกแขนงของมนุษย์และแสวงหาคำตอบสำเร็จรูปต่อปัญหาเร่งด่วน

กับกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตที่เป็นแบบเอกชนได้ นอกเหนือจากนี้แล้ว? เราตอบไม่ได้ว่าเป็นรูปธรรม สิ่งที่มนุษย์ทำได้คือแก้ไขความขัดแย้งที่ขัดขวางการก้าวต่อไปข้างหน้าของเขา อยู่ในปัจจุบัน เก็บรวบรวมเรียน คาดการณ์และเตรียมต่อสู้กับความขัดแย้งใหม่ในอนาคต มนุษย์เราไม่สามารถหยั่งรู้ ประกัน และแก้ไขความขัดแย้งที่ยังมาไม่ถึงได้ มนุษย์เราไม่อาจให้สัญญาว่าชะตากรรมของตนจะไม่ผิดหวัง ผันแปรอีกได้ และก็มีใช้ความคิดบาปของมนุษย์ที่ไม่สามารถทำเช่นนั้น แต่มนุษย์เราสามารถยังสามารถเรียนรู้โลกและเปลี่ยนแปลงโลก

พร้อม ๆ กับยกแรกแห่งการพ่ายแพ้ของขบวนการโซลิดารีตีในโปแลนด์ ปัญหาใหม่ที่ควรหยิบยกขึ้นมาถกถึงก็คือ ขบวนการโซลิดารีตีคือการต่อสู้เพื่อความเป็นไปได้อย่างเป็นรูปธรรมของการปฏิวัติทางการเมืองเพื่อล้มล้างระบอบรวมอำนาจเบ็ดเสร็จแบบสตาลิน อันเป็นจุดจุดตันทางก้าวเข้าสู่ระบอบสังคมนิยมหรือไม่ ถ้าเช่นนั้นก็หมายความว่ากรอบจำกัดการปฏิวัติโลกของลัทธิสตาลินได้ถูกเบิกทำลายลงและมีความเป็นไปได้มากขึ้นที่มนุษย์จะพิชิตปีศาจในประวัติศาสตร์ (หรือนัยหนึ่งความไม่รู้และอ่อนแอของมนุษย์เอง) แต่มนุษย์ผู้ใดบ้างจะไม่ยอมสละที่ทางในประวัติศาสตร์ให้กับปีศาจมนุษย์ผู้ใดบ้างจะหาญประจัญกับปีศาจและพิชิตมันลง มนุษย์ผู้ใดบ้างจะต่อสู้เพื่อศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

เกียร เตชะพีระ
นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สมบัติ จันทรวงศ์ ผู้แปล, การผจญภัยของ ทอม ซอว์เยอร์ หรือความคิดทางการเมืองของ มาร์ค ทเวน, สำนักพิมพ์บรรณกิจ 2524



หนังสือเล่มนี้ แปลมาจากหนังสือ **The Conditions of Freedom: Essays in Political Philosophy.** (The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1975) ในระหว่างหน้า 191-224 ของ Harry V. Jaffa อันเป็นช่วงของบทความที่จัดพิมพ์ให้ชื่อว่า "Tom Sawyer: Hero of Middle America"

ในคำนำผู้แปลได้สรุปชี้ให้เห็นถึงขั้นตอนของการบรรลุถึงเป้าหมายหรือความสำเร็จของมนุษย์ในยุคของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบประชาธิปไตยของ ทอม ซอว์เยอร์ ซึ่งจัดพิมพ์เห็นว่า มาร์ค ทเวน เสนอขึ้นมาในฐานะตัวแทนของยุคว่าเป็นอย่างไร คือ

1. ความสามารถที่จะหลอกลวงหรือสร้างความปรารถนาให้เกิดขึ้นในหมู่คนซึ่งเป็นเป้าหมาย โดยให้คนเหล่านั้นรู้สึกว่ามันคือความปรารถนาที่แท้จริงของตน ดังเช่นการที่ทอมทำให้เด็กในหมู่บ้าน มาทาสีรั้วแทนเขา โดยต้องจ่ายค่าตอบแทนในการทาสีรั้วให้เขาด้วย

2. พยายามสร้างชื่อเสียงให้กับตนเอง ให้เป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไปด้วยความสามารถของตัวเอง ไม่ว่าจะด้วยวิธีการหลอกลวง หรือทำความดีให้เป็นที่ประจักษ์ เช่น การที่ทอมหลอกลูกคนในหมู่บ้านเข้าใจว่าเขาและเพื่อน ๆ จมน้ำตาย เพื่อให้ทุกคนมาร่วมในงานศพเพื่อระลึกถึงเขา หรือการเข้าเป็นพยานในคดีฆาตกรรม ไม่ให้ศาลลงโทษผิดตัว

3. การมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีเพื่อพุงฐานะทางสังคมไว้แม้ว่าทรัพย์สินที่ได้มานั้นจะมีลักษณะเป็น "ของโจร"

และท้ายที่สุดผู้แปลก็สรุปว่า "ปัญหาที่เราแต่ละคนน่าจะต้องพิจารณาต่อไปจึงอยู่ที่ว่า คุณธรรมและวิธีการตรงของการทำให้มหาชนรัฐกลายเป็นประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้นนี้ ควรค่าแก่การยกย่องเป็นแบบอย่างเพียงใดหรือไม่" ซึ่งนี่เป็นข้อสรุปที่สอดคล้องกับชื่อที่ตั้งให้กับบทแปลคือ แนวความคิดทางการเมืองของมาร์ค ทเวน อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ตามมาจากข้อสรุปดังกล่าวที่ดูเหมือนว่าผู้แปลจะแทรกไว้โดยไม่ยอมกล่าวถึงโดยตรงก็คือ เมื่อเราตั้งปัญหากับคุณธรรมและวิธีการที่เป็นผลมาจากระบบนั้น เราจะไม่ต้องปัญหา

กับระบบเองด้วยหรือ ในเมื่อการทำ
ให้มหาชนรัฐกลายเป็นประชาธิปไตย
นั้น คุณธรรมและวิธีการจะต้องเป็น
ของประชาธิปไตย ขณะที่มหาชนรัฐมี
สถานเป็นเพียงฉากหรือสภาพการณ์ที่
จะต้องถูกปฏิบัติเท่านั้นในเรื่อง
ของหนังสือ ผู้เขียนคือ จัฟฟา กล่าวถึง
ทอมจากหลายแง่มุมเช่น แง่มุมทาง
ด้านศาสนา กบฏ ซึ่งเรียกร้องความ
เสมอภาคเช่น โรบินฮูด นักก่อการ
ผู้ลอบลวง ผู้ปรารถนาในเกียรติยศ
ชื่อเสียง ความสำเร็จ วีรบุรุษ และ
อื่น ๆ ในลักษณะที่กระจัดกระจาย
ไม่ต่อเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่
จะทำให้ภาพพจน์ของทอมชัดเจนขึ้น
มา ในที่นี้จะจับประเด็นในด้านศาสนา
นักก่อการและอื่น ๆ บ้าง เพื่อให้เห็น
ภาพของทอมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น และโดย
เฉพาะอย่างยิ่ง ทอม ซอร์เยอร์ ใน
สายตาของจัฟฟา

ในแง่มุมทางศาสนา ดูเหมือนว่า
จัฟฟาจะจับจุดเริ่มต้นจากการที่มาร์ค
ทเวนให้ทอมนำเอา “ทรัพย์สิน” ที่ได้
จากการขายสิทธิ์ในการทาสีรั้วให้แก่
เด็ก ๆ ในหมู่บ้าน ไปแลกเปลี่ยนกับ
บัตรสีที่เด็กเหล่านั้นได้จากโบสถ์เพื่อ
เป็นเครื่องยืนยันถึงความสามารถใน
การท่องบทสวดมนต์ในระดับต่าง ๆ
และรวบรวมบัตรสีเหล่านั้นไปแลกเปลี่ยน
เอาพระคัมภีร์มาเป็นของตนเอง
ทั้งที่ท่องได้เพียงสองบทสั้น ๆ เท่านั้น
รวมทั้งเครื่องหมายกางเขนบนที่
เก็บทรัพย์สินของโจรซึ่งทอมและพวก
ไปพบเข้า มาตีความว่ามาร์ค ทเวน
เสนอขึ้นมาในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์
ของการบรรลุถึงเป้าหมายทางศาสนา
หรือการยอมรับของพระเจ้า โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งพระเจ้าในแนวความคิดแบบ
คาลวินใหม่ (neo-calvinism) ซึ่งถือว่า
มนุษย์จะทำให้พระเจ้ายอมรับได้นั้น
มิใช่ด้วยการมีเพียงศรัทธาต่อพระองค์
แต่จะทำให้พระองค์ยอมรับได้ก็ด้วย
การพยายามที่จะประกอบกิจให้สำเร็จ
ลุล่วงไป อันเป็นแนวความคิดที่สอดคล้อง
กับแนวความคิดแบบประชาธิปไตย
ซึ่งเชื่อมั่นในความสามารถของมนุษย์
ที่จะสร้างสภาวะอันสมบูรณ์ให้เกิดขึ้น
ได้ด้วยตัวเองในโลกนี้ และไม่จำเป็นต้อง
รอโลกหน้า หรือการยอมรับจาก
พระเจ้า

อย่างไรก็ตามความซับซ้อนแห่ง
แนวความคิดทางด้านศาสนาหรือวิธี
การกล่าวถึงศาสนาของจัฟฟา และ
ข้อวิจารณ์บางประเด็นของเขาก็ทำให้
เราไม่อาจจะแน่ใจได้ว่ามาร์ค ทเวน
ปรารถนาที่จะสร้างทอม ซอร์เยอร์
ให้เป็นวีรบุรุษในด้านศาสนา (แม้จะ
ตามแนวคาลวินใหม่) ด้วย จากการที่
เขากล่าวถึงจินตนาการของทอมหลังจาก
ที่เขาถูกป่าพอลลีลิ่งโทษทั้งที่เขา
มิได้ทำผิด และต้องการที่จะ “ตายชั่ว
ขณะหนึ่ง” เพื่อที่จะฟื้นคืนมารับรู้ถึง
ความรู้สึกของทุกคนที่มาในงานศพ
ของเขาว่า “**ความลึกซึ้งของความรัก
สงคราม และศาสนาอยู่ใกล้เคียงกัน
มาก**” (หน้า 39-40) ทั้งนี้เราอาจจะยอมรับ
การตีความว่า ความปรารถนาของ
ทอมเกิดขึ้นเพราะความรัก สงสาร
ตัวเองที่ถูกทอดทิ้ง ไม่มีใครเอาใจใส่
และถ้าเขาตายไปทุกคนจะต้องเศร้าโศก
เสียใจที่เคยละเลย ไม่เอาใจใส่ต่อเขา
และจากความสงสารตัวเองนั้นก็กลับ
กลายเป็นความปิติยินดี ด้วยมองเห็น
ถึงความเจ็บปวดที่จะเกิดขึ้นกับคน

เหล่านั้น อันเป็นการแก้แค้นที่ไม่เอา
ใจใส่ต่อเขา แต่นั่นจะเป็นการแก้แค้น
ไปไม่ได้เลยหากว่าเขาตายไปจริง ๆ
และไม่มีโอกาสที่จะได้เห็นความเศร้า
โศกเสียใจของคนเหล่านั้น แต่ความ
จำเป็นของการ “ตายชั่วขณะหนึ่ง”
เพื่อแก้แค้นนั้น จัฟฟาก็มองว่านั่นคือ
การเลียนแบบพระเยซู หรือเป็นสัญลักษณ์
ที่หมายถึงการฟื้นคืนชีพอีกครั้ง
หนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อ “พระราช
ตุ๊ก คือผู้ปกครองที่ฉ้อฉลในรูปของ
การปกครองแบบโบราณ” และจัฟฟาก็
วินิจฉัยว่าทอมก็ฉ้อฉล แต่สิ่งที่ทอม
แสวงหานั้นคือ ชื่อเสียง เกียรติยศ
มิใช่เงิน มิใช่สิ่งต่ำช้า (หน้า 59) พร้อม
กับกล่าวต่อไปว่า “**คุณธรรมของทอม
คือ ศิลปะของการทำสงคราม แต่การบรรลุ
ถึงจุดสุดยอดนั้นก็กลับเป็นการเลียนแบบ
ศาสนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดาศาสนา
ผู้ไม่มีถืออาวุธทั้งปวง แต่การลอบลวง
ของทอมก็ถูกมองออกว่าเป็นการลอบลวง
แต่ทว่าชื่อเสียงที่ได้รับก็กลายเป็น
ขั้นตอน ไปสู่สถานภาพที่อยู่เหนือการถูก
ตำหนิ**” (หน้า 60)⁽¹⁾ ซึ่งนัยหนึ่งของ
ข้อความนี้ก็คือ พระเยซู และแมคคิอา
เวลล์ (ซึ่งจัฟฟาหมายถึงถึง เมื่อกล่าว
ถึงศาสดาผู้ไม่มีถืออาวุธ) ก็เป็นคนลอบ
ลวง ฉ้อฉลด้วย (แม้ว่าเราจะไม่สงสัย
ในกรณีของแมคคิอาเวลล์) ซึ่งนั่นก็จะ
เป็นภาพของศาสดาที่ไม่นำศรัทธา

อย่างไรก็ตาม จัฟฟาได้กล่าวถึง
วิธีการนับถือศาสนาโดยอ้างถึง ยูโทโฟร์
ซึ่งเป็นงานเขียนของเพลโต ว่ามีสอง
ลักษณะ คือ ในลักษณะที่เลียนแบบ
ศาสดาโดยตรงและแบบที่เคารพและ
ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของศาสดา
และทอมอยู่ในกรณีแรก คือนับถือ

ศาสนาแบบเลียนแบบศาสนา (หน้า 32) และกล่าวถึงทอมโดยเปรียบเทียบกับ ป้าพอลลี่ว่าป้าพอลลี่เป็นคนที่มีความขัดแย้งในตัวเอง ขณะที่ทอมไม่มีความขัดแย้งเพราะกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เขาจะประพฤติปฏิบัติตามนั้นเขาเป็นผู้สร้างให้กับตัวเอง ขณะที่ป้าพอลลี่เคารพกฎเกณฑ์จากภายนอก เช่น ศาสนา ธรรมเนียม ประเพณีบอกให้เธอทำอย่างหนึ่งในขณะที่ความรู้สึกของเธอ บอกให้เธอทำอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งในกรณีของทอมเองนั้น จะเห็นได้ว่าเขาได้ตั้งตัวเป็นศาสดาแล้ว หรือในภาษาของ จัฟฟาก็คือ เขาเน้นถือศาสนาในลักษณะของการเลียนแบบศาสนา จากแ่งนี้ก็จะอาจจะทำให้เราเข้าใจคำว่าศาสดาที่ จัฟฟาใช้ยิ่งขึ้น แต่วิธีการกล่าวถึงศาสนาของเขาและการกล่าวถึงทอมโดยเกี่ยว

1) ดูเหมือนว่าการโกหกที่ทอมถูกจับได้แต่การโกหกนั้นทำให้เขาได้รับชื่อเสียงซึ่งพ้นจากการถูกตำหนินั้น จัฟฟา จะเน้น 3 กรณีคือ

(1) ป้าพอลลี่จับได้ว่าทอมหนีไปเล่นน้ำ และลโทยโดยให้ทอมทาสีรั้ว และทอมก็ทำให้ป้าพอลลี่แปลกใจโดยแจ้งให้ป้าพอลลี่ทราบว่า รื้อนั้นถูกทาสีทับถึงสามครั้ง

(2) โกหกเรื่องความฝันและถูกจับได้ แต่เปลือกไม้ที่เขาจะใช้สังข่าให้ป้าพอลลี่ทราบว่าเขาไม่ใช่อะไรก็ทำให้ป้าพอลลี่ตั้งต้นใจที่ทอมยังมีความหวังในตัวเอง

(3) การหลอกให้ทุกคนในหมู่บ้านเข้าใจว่าเขาและเพื่อน ๆ ตาย แต่ชาวบ้านก็รู้สึกยินยอมที่จะถูกหลอก เพราะเด็กเหล่านี้ทำให้พวกเขาสดมภ์อย่างเต็มไปด้วยความรู้สึก

เนื่องกับศาสนาทุกครั้งที่มีโอกาสก็ทำให้นึกถึงศาสนาแบบธรรมเนียมหรือที่เป็นสถาบัน ทั้งที่เราอาจจะเข้าใจทอมได้โดยไม่ต้องอ้างถึงศาสนา ดังกรณีที่ทอมนำเอาทรัพย์สินที่ได้จากการขายสิทธิในการทาสีรั้วไปแลกกับบัตรสีซึ่งยืนยันถึงความสามารถในการท่องเที่ยวสรรเสริญพระเจ้าได้ และนำเอาบัตรสีเหล่านั้นไปแลกเอาพระคัมภีร์มาเป็นของตนทั้งที่ท่องได้เพียงสองบทสั้น ๆ จัฟฟาก็สรุปในลักษณะที่ว่าคัมภีร์นั้นเป็นเครื่องยืนยันว่าพระเจ้ายอมรับทอม (หน้า 24-28) ขณะที่จัฟฟาเองก็ยอมรับว่าจริง ๆ แล้วทอมมิได้ต้องการพระเจ้า หรือสนใจศาสนาในฐานะที่เป็น “สิ่งที่ถูกต้องที่มีลักษณะบังคับอยู่ในตัวของมันเอง” ดังจะเห็นได้จากการที่จัฟฟากล่าวต่อไปว่า **แม้ว่าทอมไม่ต้องการการยอมรับจากพระเจ้า แต่ทอมก็รู้อิทธิพลของมัน** (หน้า 28-29)

ในประเด็นเรื่องศาสนา เราไม่อาจจะสรุปอะไรได้มากไปกว่าที่ว่า “ศาสนา” ในทศวรรษของจัฟฟา คือศาสนาส่วนบุคคล ซึ่งไม่จำเป็นต้องอ้างอิงพระเจ้าหรือสิ่งที่ถูกจารึกไว้ในคัมภีร์ แต่อ้างอิงเป้าหมายและวิธีการบรรลุถึงเป้าหมายที่แต่ละบุคคลสร้างขึ้นมาจากประสบการณ์ของตัวเอง แต่วิธีการเขียนของจัฟฟาก็ทำให้ผู้อ่านสับสน ลักษณะดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เพียงเฉพาะในเรื่องศาสนาเท่านั้น และในหลาย ๆ ข้อสรุปของจัฟฟาก็ยังต้องการคำอธิบายเพิ่มเติมอีกมาก และบางครั้งก็ขัดแย้งกันเอง ดังเช่นที่กล่าวว่า กลอุบายของทอมนั้นยิ่งใหญ่ เป็นไปเพื่อรับใช้กฎหมาย ความยุติธรรมหรือศาสนา (หน้า 6-7) หรือ การเป็นผู้นำ

ประชาธิปไตยมีรากฐานบนการใช้กำลังขัดแย้งกับความรักเกียรติ ชื่อเสียงของคนชั้นสูง (หน้า 12-13) ซึ่งยังต้องการคำอธิบายเพิ่มเติม เราไม่สามารถจะบอกได้ว่า ชื่อความดังกล่าวเกี่ยวข้องกับเนื้อหาอื่น ๆ อย่างไร ๆ รวมทั้งการกล่าวถึงเรื่องความเชื่อโซคลาง และวิทยาศาสตร์ (หน้า 64-65) หรือที่จัฟฟากล่าวถึงทอมในลักษณะที่ว่าทอมรู้ดีว่า **“กฎหมายที่ดีต้องมีกำลังหนุน”** (หน้า 11) โดยมีตัวอย่างการใช้กำลังของทอมเข้าต่อสู้กับ โจ ฮาร์เปอร์ เพราะความหมั่นไส้ แต่ขณะเดียวกันก็ชี้ว่า ทอมแสดงให้เห็นถึงศิลปะของความสำเร็จโดยไม่ใช้กำลัง (หน้า 34-35)

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะมาร์ค ทเวนต้องการเน้นแง่มุมทางศาสนาในวิถีชีวิตของทอมหรือไม่ ในแง่หนึ่งนั้นตอนสุดท้ายของเรื่องก็จบลงด้วยความสำเร็จในชีวิตของทอม สำหรับจัฟฟาแล้วมันเป็นความสำเร็จที่เกิดขึ้นในยุคของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมืองจากมหาชนรัฐไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งองค์อำนาจ (authority) หรือโครงสร้างส่วนบน (super structure) ของสังคมเก่า ไม่ว่าจะ เป็นแนวความคิดเกี่ยวกับศาสนา ปรัชญา การเมือง กฎหมาย หรือวัฒนธรรมที่ไม่สอดคล้องกับอุดมการณ์ใหม่ จะต้องถูกลบล้างไป และสร้างขึ้นใหม่ให้สนับสนุนวิถีชีวิตตามอุดมการณ์ใหม่

ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงนั้นสิ่งหนึ่งที่เฝ้าอาจจะหลีกเลี่ยงก็คือ จะมีสมาชิกของสังคมบางกลุ่มที่ยังติดอยู่กับวิถีชีวิตแบบเก่า หรือติดตามแนวความคิดใหม่ไม่ทัน หรือตั้งข้อสงสัยกับวิถีทางของอุดมการณ์ใหม่ และคน

พวกนี้ก็จะตกเป็นเบี้ยล่างของผู้ที่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงดั่งกรณีการก้าวขึ้นมาสู่ฐานะวีรบุรุษของทอม ซอร์เยอร์ ซึ่งดูเหมือนว่าจะถูกสร้างขึ้นมาให้มีความเข้าใจในสิทธิ และอำนาจหน้าที่ของตนตามอุดมการณ์ใหม่เป็นอย่างดี ดังที่จับฟาดิความจากการที่มาร์ค ทเวน ให้ทอมอยู่กับป่าพอลลีโดยไม่มีการกล่าวถึงพ่อของทอมและกล่าวถึงแม่ของทอมอย่างไร้ความหมายต่อวิถีชีวิตของทอมว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งการปฏิเสธภูมิปัญญา หรือทำที่แบบเก่า (หน้า 4) ในขณะที่ตัวป่าพอลลีเองก็รู้สึกที่ตัวเองตกอยู่ภายใต้อำนาจของทอมที่อาจจะถูกเขาชักนำไปทางใดทางหนึ่งได้เสมอ (หน้า 8-9) และจากการที่ทอมสามารถจะทำให้เด็กในหมู่บ้านมาทาสีรั้ว (ซึ่งป่าพอลลีให้เขาทำเป็นการลงโทษที่เขาหนีไปเล่นน้ำ) แทนเขาโดยที่เด็กเหล่านั้นต้องจ่ายค่าสิทธิในการทาสีรั้วให้กับเขา และจับฟาดิก็ชี้ให้เห็นว่า นั่นคือการเปิดเผยให้เห็นถึงความลึกลับของระบบทุนนิยม ซึ่งมันจะถ่ายทอดทรัพย์สินทั้งมวลของเหยื่อที่มันกำหนดให้เหยื่อสร้างขึ้นมาเป็นของตัวเอง (หน้า 14-18) เจื่อนไขอันหนึ่งของมันคือการทำให้เหยื่อรู้สึกว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ตนปรารถนาอย่างยิ่งยวด และนี่ก็ดูเหมือนว่าจะเป็นที่มาของข้อสรุปของจับฟาดิที่ว่า “การศึกษาของทอมสมบูรณ์แล้ว” เมื่อผู้พิพากษาต้องการจะส่งทอมเรียนต่อ (หน้า 5-6) และสำหรับจับฟาดิแล้ว ก็ดูเหมือนว่าชีวิตของทอมจะสมบูรณ์และมั่นคงแล้ว เมื่อจับฟาดิจบบทความลงด้วยข้อความที่ว่า

“และแล้วความสำเร็จครั้งแล้วครั้ง



เล่าก็นำไปสู่ชัยชนะทั้งปวง

ถึงตอนนี้ความรุ่งโรจน์ของทอมก็จะคงทนไปชั่วกาลนาน พระเจ้าได้แสดงให้เห็นแล้วว่าเขาคือผู้ที่พระองค์ได้เลือกสรรอย่างแท้จริง พระองค์ได้ประทานแสงสว่างอันเป็นทางรอดให้แก่เขาในยามที่เขาคับขันอย่างที่สุด ไม้กางเขนของพระองค์ได้ชี้ทางไปสู่สมบัติให้แก่เขา...แก๊งค์ของทอม ซอร์เยอร์ถูกกำหนดให้ไปบนเส้นทางสู่ความยิ่งใหญ่และความเป็นอมตะด้วยทุนก้อนใหญ่ ที่ไม่มีแรงศรัทธาใดจะเปรียบเทียบได้ ไม่ว่าในโลกนี้หรือโลกหน้า” (หน้า 99-100)

ซึ่งนั่นก็เป็นข้อสรุปที่ยกย่องให้แก๊งค์ของทอม ซอร์เยอร์เป็นวีรบุรุษตามชื่อของบทความที่จับฟาดิให้ชื่อว่า “Tom Sawyer: Hero of Middle America” และดูเหมือนจะไม่มียะไรเกี่ยวข้องกับแก่นของหนังสือที่บทความนี้แทรกอยู่ ซึ่งจับฟาดิให้ชื่อว่า *Conditions of Freedom* เลย อย่างไรก็ตาม มีบางประเด็นที่จับฟาดิกล่าวถึงโดยไม่เน้นถึงความสำคัญของมัน พร้อมกับกล่าวถึงพฤติกรรมของทอมโดยตีความในลักษณะที่อาจจะก่อให้เกิดความเข้าใจไขว้เขว

จับฟาดิเคยได้กล่าวถึงทอมในฐานะ

ที่เป็นนักก่อการ มิใช่คนที่ชอบหาความสุขจากการเสี่ยงอันตราย (หน้า 91) แม้ว่าโดยสภาพที่ปรากฏนั้นแทบจะไม่แตกต่างกัน เพราะนักก่อการมักจะต้องพาตัวเข้าสู่สถานการณ์ที่แปลกใหม่อยู่เสมอ ซึ่งอาจจะรวมทั้งสถานการณ์ที่มีอันตรายแฝงอยู่ด้วย ดังเช่นการเข้าป่าช้าในยามวิกาลเพื่อพิสูจน์ทฤษฎีการกำจัดหูด จนได้กลายเป็นพยานรู้เห็นการฆาตกรรมที่เกิดขึ้นในป่าช้า และการเข้าเที่ยวในถ้ำลึกจนได้รู้ถึงสถานที่ซ่อนทรัพย์สมบัติของโจร ความแตกต่างระหว่างนักก่อการกับพวกที่ชอบแสวงหาความสุขจากการเสี่ยงภัยมีเพียงแรงจูงใจเท่านั้น โดยพวกหลังจะหาความสนุกสนานตื่นเต้นจากอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นได้โดยตรง ขณะที่นักก่อการเป็นเพียงแต่มีความกระตือรือร้นอยากรู้ อยากเห็น และกล้าที่จะทำการเพื่อตอบสนองความต้องการของตัวเอง โดยอาจจะไม่ประสาต่ออันตรายที่อาจจะเกิดขึ้น หรืออาจจะรู้ว่าอาจจะมียุทธภัยเกิดขึ้นได้แต่ความอยากรู้ อยากเห็น หรือความปรารถนาอีกด้านหนึ่งแรงกล้ากว่า ทอมอยู่ในประเภทหลัง ซึ่งจับฟาดิสรุปลักษณะของทอมว่ามักจะทำอะไรตามอารมณ์ความรู้สึกมากกว่าทำตามเหตุผล หรือหลักการ หรือมโนธรรม ดังเช่นที่จับฟาดิกล่าวถึงสภาพทางจิตวิทยาของทอมขณะที่ตัดสินใจเป็นพยานให้การเป็นพยานต่อศาลในคดีฆาตกรรมแม้ว่าเขาจะร่วมสาบานกับแก๊งค์ว่าจะปกปิดสิ่งที่พวกตนได้รู้ได้เห็นในป่าช้าไว้เป็นความลับ (หน้า 77-78)

ในแง่หนึ่งของการเป็นนักก่อการคือการเป็นผู้สร้างสถานการณ์เพื่อพา

ตัวเองไปสู่เป้าหมายในกรณีของทอมก็ เช่น การสร้างความปรารถนาที่จะทาสี รั้วให้เกิดขึ้นในจิตใจของเด็ก ๆ ในหมู่บ้านที่ตั้งใจจะมาเยาะเย้ยเขาที่ถูกลงโทษเพราะหนีไปเล่นน้ำ จนนำไปสู่ การได้เป็นเจ้าของพระคัมภีร์หรือการ หลอกหลวงคนในหมู่บ้านให้เข้าใจว่าเขา และเพื่อน ๆ ตายไปแล้ว และผลของ การเป็นนักก่อการของเขาก็ทำให้เขา ประสบความสำเร็จ หรือรุ่งโรจน์ แม้ว่าจะไม่ใช่ความสำเร็จ หรือได้ชื่อเสียง ในแง่ที่ดี (ยกเว้นในกรณีของการให้ การเป็นพยานในคดีฆาตกรรม)

ท้ายที่สุดจากการพิชิตอินเดียนโจ และการพบขุมทรัพย์ของโจร ก็ถูก จัฟฟาตีความว่า “โจรปราบโจร คือ สุภษัตถ์ของเรื่องนี้” (หน้า 84) พร้อมกับกล่าวถึงทรัพย์สินสมบัติที่ทอมและ พวกได้ครอบครองอย่างถูกต้องว่าเป็น “ของโจร” แม้จัฟฟาจะยอมรับว่าไม่มี ใครจะยับยั้งสิทธิในสมบัติดังกล่าวได้ การแสดงท่าทีถูกต้องพฤติกรรมหรือ ความสำเร็จในขั้นสุดท้ายของทอม (แม้ว่าในตอนสุดท้ายจะกล่าวว่า ไม่มี ใครจะลบล้างได้ และกล่าวถึงโดยเกี่ยวเนื่องกับศาสนา อันทำให้มีลักษณะที่ สูงส่งขึ้นก็ตาม) ในด้านหนึ่งนั้นเรา อาจมองได้ว่านั่นคือการดูถูกระบบ ประชาธิปไตยของจัฟฟา ว่าในระบบ ประชาธิปไตยนั้นผู้ที่ประสบความสำเร็จได้จำเป็นจะต้องมีลักษณะเช่น เดียวกับทอม คือ มีความสามารถที่จะ หลอกหลวงฉ้อฉล (โดยที่จัฟฟาไม่กล่าว ถึงทอมจากแง่มุมของนักก่อการมากนัก แม้ว่าเขาจะยกประเด็นนี้ขึ้นมาก็ตาม) และความมั่นคงที่ตั้งอยู่บนความฉ้อฉล และสำหรับจัฟฟาแล้วดูเหมือนว่านั่น

คือสภาพที่สมบูรณ์แล้วของประชาธิปไตย เมื่อเขาเห็นว่า “การศึกษาของ ทอมสมบูรณ์แล้ว” ขณะที่มาร์ค ทเวน ยังเห็นว่าทอมยังควรที่จะต้องมีความ ธรรมบางอย่างที่จะเป็นตัวกำหนด หรือเป็นเงื่อนไขในการใช้เสรีภาพของ ทอมที่ได้มาจากระบบประชาธิปไตย ซึ่งเน้น สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของปัจเจกบุคคล และทำให้ทอม ใช้ความสามารถของเขาทำให้เด็กทุกคนในหมู่บ้านกลายเป็นผู้ที่ล้มละลายได้ เพราะความปรารถนาที่จะหนีให้พ้น จากความเสมอภาคอันจี๊ดจ๊าด ไร้สีสัน ของเด็กเหล่านั้น ในกรณีของการทาสี รั้วจนถึงการได้พระคัมภีร์มาไว้ในครอบ ครองของทอม รวมทั้งการที่คนในหมู่บ้าน รู้สึกยินยอมให้ทอมได้รับความ สำเร็จในการหลอกหลวงให้มาร่วมกัน ในงานศพของเขาและเพื่อน ๆ โดยที่มิ ความเต็มใจในการสวดมนต์ ของตนเอง เป็นเครื่องตอบแทน ซึ่งนี่อาจจะเป็น แง่มุมหนึ่งของบทความที่ทำให้มันมา ปรากฏในหนังสือรวมบทความเรื่อง เงื่อนไขของเสรีภาพ (conditions of freedom) ของจัฟฟา ถ้าเป็นจริงตาม ข้อวินิจฉัยดังกล่าวก็ยังคงเป็นการสมควร ที่จะตำหนิจัฟฟาที่แสดงออกมาอย่าง ช่อเร้นที่สุดด้วยสไตล์การเขียนที่นำไป ผูกพันกับศาสนา ระบายสีสีนด้วยการยกย่องทอม พร้อมกับดูถูก เสียดย้อยู่ในส่วนลึก ที่เรียกร้องความตั้งใจ ของผู้อ่านเป็น อย่างสูง

อนุมิตร จันทรประภาพ

บัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สลัม ปัญญาและแนวทางแก้ไข

โดย ม.ร.ว. อकिन รัตพัฒน ดิเรก เต็งจรรย์ ชลิต ทองปลิว วรรณพร วิเชียรวงษ์ และบุญธรรม แยมั่น (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2525) 249 หน้า ราคา 25 บาท

เมื่อผมอ่านหนังสือเล่มนี้จบ ความรู้สึกแรกที่เกิดขึ้นคือ สำนักพิมพ์มหา- วิทยาลัยธรรมศาสตร์ คงจะมีจุดมุ่ง หมายในการสะท้อนภาพของสลัมซึ่ง เป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญมากอันหนึ่ง ของการเปลี่ยนแปลงของสังคมกรุง- เทพฯ โดยเฉพาะในยุครัตนโกสินทร์ 200 ปี คนส่วนมากมักจะหยิบแต่ความ ยิ่งใหญ่ หรือก้าวหน้าของกรุงเทพฯ ขึ้นมาโฆษณากัน จนทำให้บางครั้ง คนกรุงเทพฯ จำนวนไม่น้อยพลอย คิดตามไปว่ากรุงเทพฯ นั้นสวยงาม เจริญก้าวหน้า จนลืมอีกด้านหนึ่งของ กรุงเทพฯ ที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับความ ยิ่งใหญ่ของกรุงเทพฯ กล่าวคือ สลัม การว่างงาน อาชญากรรม ค่าครองชีพ สูง ค่าแรงขั้นต่ำ การจราจรที่แออัด สภาวะแวดล้อมที่เป็นพิษ เป็นต้น ดังนั้นการที่สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ นำภาพอีกด้านหนึ่งของ กรุงเทพฯ มาคอยเตือนใจคนกรุงเทพฯ ในยุคสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ จึงเป็น การกระทำที่น่าสรรเสริญ

ก่อนที่ผมจะวิจารณ์สาระของ หนังสือ ผมอยากจะกล่าวถึงการรวบรวมบทความต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในหนังสือ นี้ หนังสือนี้ประกอบด้วยบทความ

3 เรื่อง ซึ่งเขียนขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายที่ต่างกัน (ผมเข้าใจว่าเป็นเช่นนั้น) จึงทำให้ขาดความต่อเนื่องของบทความ และส่งผลให้ขาดความมีเอกภาพของหนังสือ ลักษณะของหนังสือประเภทรวบรวมบทความนี้ ผู้รวบรวมน่าจะเขียนบทนำเพื่อเชื่อมความคิดของแต่ละบทความให้ดี ซึ่งความจริงหนังสือนี้ก็ทำ และผมคิดว่าสามารถจะทำได้ดีกว่านี้ ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะความจำกัดในเรื่องเวลาของผู้รวบรวมก็ได้

อาจารย์อคิน ทรัพย์พัฒน์ เสนอแนวคิดต่อการมองปัญหาชุมชนแออัด (สลัม) ได้น่าสนใจมาก โดยเฉพาะการชี้ถึง “ชุมชนแออัดเองเป็นผลของปัญหาด้านอื่น ๆ ของสังคม ต้นตอของปัญหาเป็นเรื่องเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีตั้งแต่ปัญหาความยากจนทั้งในชนบทและในเมือง การขาดที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและโอกาสเชิงเศรษฐกิจและสังคม ฯลฯ” (หน้า 9) ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาชุมชนแออัดในทัศนะของอาจารย์อคินประกอบด้วย

1. การอพยพเข้าสู่เมือง
2. ลักษณะทางกายภาพของกรุงเทพฯ
3. ลักษณะการใช้ที่ดิน
4. แบบแผนการขยายตัวของครอบครัวและที่อยู่อาศัย
5. ความเหลื่อมล้ำในการให้บริการของรัฐ

(รายละเอียดอ่านหน้า 11-38) ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ทุกคนอาจจะไม่ปฏิเสธว่าก่อให้เกิดปัญหาชุมชนแออัดในกรุงเทพฯ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็หมายถึง

ความว่า ถ้าปัจจัยทั้ง 5 ประการนี้หมดไปหรือได้รับการแก้ไขจะโดยใครก็ตาม ปัญหาชุมชนแออัดดังกล่าวก็จะหมดไป (จากตรรกะที่อาจารย์อคินเสนอ) ในการเสนอปัจจัยทั้ง 5 นี้ อาจารย์อคินเสนอในลักษณะปัจจัยดังกล่าวค่อนข้างจะเป็นอิสระต่อกัน กล่าวคือไม่มีความสัมพันธ์กันในเชิงสาเหตุ (causal relations) เท่าไรนัก ยกเว้นความสัมพันธ์กันระหว่างการอพยพเข้าสู่เมืองกับความเหลื่อมล้ำในการให้บริการของรัฐ ซึ่งในประเด็นนี้อาจารย์อคินกล่าวว่า

“ความเหลื่อมล้ำในเชิงเศรษฐกิจสังคม และสภาพความเป็นอยู่ระหว่างเมืองกับชนบท ได้ผลักดันให้ชาวชนบทที่ยากจนให้กระเสือกกระสนเข้ามาในเมืองเพราะโอกาสในการทำงาน และเพิ่มรายได้มีมากกว่า.... ความจริงการหยุดยั้งการอพยพเข้าสู่เมืองของชาวชนบททำได้วิธีเดียว คือ ขจัดความเหลื่อมล้ำระหว่างเมือง กับชนบท โดยการพัฒนาชนบท” (หน้า 36-37)

ปัญหาที่จะต้องพิจารณาคือ เพราะเหตุใดความเหลื่อมล้ำในเชิงเศรษฐกิจสังคมและสภาพความเป็นอยู่ระหว่างเมืองกับชนบทจึงเกิดขึ้น ถ้าปัญหานี้ไม่ได้รับการตอบอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ แล้วคงจะเป็นไปได้ยากที่เราจะสามารถแก้ไขปัญหการอพยพของคนชนบทเข้ามาในเมืองได้ สิ่งที่เราควรจะต้องคิดในประเด็นนี้ ประการแรกคือรัฐบาลในฐานะผู้รับผิดชอบต่อการพัฒนาประเทศมีความตั้งใจในการพัฒนาเพื่อจะให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทหรือ คำถามนี้อาจตอบ

ให้ถูกต้องได้ยาก อย่างไรก็ตามในที่นี้เราอนุมานว่ารัฐบาลไม่ได้ตั้งใจให้เป็นเช่นนั้น สิ่งที่ต้องถามต่อคือ ถ้าอย่างนั้นรัฐบาลตระหนักและยอมรับปัญหานี้หรือไม่ว่า การพัฒนาที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทเป็นสาเหตุของการเกิดปัญหาชุมชนแออัดของกรุงเทพฯ ถ้าเราอนุมานต่อไปอีกว่ารัฐบาลยอมรับว่าสาเหตุของปัญหาชุมชนแออัดของกรุงเทพฯ เกิดจากความเหลื่อมล้ำของเมืองกับชนบท เราก็กถามต่อไปอีกว่า รัฐบาลจะแก้ไขปัญหานี้อย่างไร และวิธีการแก้ไขปัญหานี้จะได้ผลหรือไม่

ในบทวิจารณ์นี้มีจุดมุ่งหมายที่จะประเมินผลการพัฒนาชนบทของรัฐบาล อย่างไรก็ตามประเด็นที่สามารถจะนำมากล่าวได้คือ การพัฒนาประเทศที่มุ่งจะสร้างผลผลิตของเกษตรกรเพื่อการขายแก่ตลาดโลก จะทำได้ดีนั้นประการหนึ่งคือการทำจะต้องสามารถนำสินค้าหรือผลผลิตเกษตรนั้นมายังเมืองท่า (กรุงเทพฯ) เพื่อการส่งออกไปยังต่างประเทศ ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้เองถนนทุกสายในชนบทจึงวิ่งเข้าสู่กรุงเทพฯ เสมอ ดังนั้นโครงสร้างย่อย (infrastructure) ของกรุงเทพฯ จึงจำเป็นต้องตอบสนองต่อการส่งออก ผู้วิจารณ์ได้เสนอข้อพิจารณานี้ในบทความเรื่อง “การเกิดและการขยายเมืองกรุงเทพฯ : การศึกษาทางการเปลี่ยนแปลง” วารสารธรรมศาสตร์ (ปีที่ 11 เล่มที่ 1 มีนาคม 2525) โดยชี้ว่า “การขยายตัวของเมืองกรุงเทพฯ เกิดจากการขยายตัวของการค้า (commercialization) โดยเฉพาะการส่งออกและนำเข้า” (หน้า 58) นั้นหมายความว่า



ว่า รัฐบาลได้ติดตามที่การพัฒนาประเทศ ส่งผลให้เกิดการต้องพึ่งพาการค้ากับต่างประเทศ โดยมีเมืองท่าของการติดต่อเพียงแห่งเดียวเช่นกรุงเทพฯ การไหลของคนชนบทเข้ากรุงเทพฯ เพื่อแสวงหาตลาดแรงงานย่อมไม่มีทางหยุดได้

อีกประการหนึ่งที่น่าสนใจคือการที่มีชุมชนแออัดในกรุงเทพฯ เป็นส่วนช่วยเจือจุนระบบเศรษฐกิจของกรุงเทพฯ อย่างมาก ทั้งนี้เพราะคนที่อาศัยในชุมชนแออัด สามารถที่จะรับบริการว่าจ้างแรงงานที่ต่ำกว่าคนทั่วไปได้ เช่น ต่ำกว่าค่าแรงขั้นต่ำ และการที่คนเหล่านี้สามารถอาศัยอยู่ได้พวกเขาต้องทนต่อสภาพแวดล้อมต่าง ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งพวกเขาสามารถมีชีวิตด้วยค่าครองชีพที่ต่ำกว่าคนนอกชุมชนแออัดมาก ซึ่งส่วนต่างของค่าครองชีพที่ชาวชุมชนแออัดพึงจะได้นี้ ตกไปอยู่ในรูปผลกำไร (ในบางกรณีราคาสินค้าที่ถูกลงแก่คนทั่วไป) ของคนนอกชุมชนแออัด โดยเฉพาะในกิจการที่ต้องอาศัยแรงงานจากคนของ

ชุมชนแออัด การที่คนในชุมชนแออัดต้องมาอยู่ในสภาพที่เสียเปรียบเช่นนี้ ส่วนหนึ่งมาจากความไม่มีประสิทธิภาพของอำนาจรัฐ เช่น กฎหมาย ตำรวจ จะให้ความคุ้มครองแก่พวกเขาได้ ลักษณะของกลุ่มความที่เสียเปรียบเช่นนี้อาจจะปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ ได้ เช่นคนงานย่านเยาวราชที่ได้รับค่าจ้างต่ำกว่าที่พึงได้ กรรมกรในไร่อ้อยที่แลกแรงงานกับอาหารยังชีพเท่านั้น กลุ่มคนเหล่านี้เรียกรวม ๆ ว่า ภาคที่เสียเปรียบภายใต้ระบบที่มีอยู่ (informal sector) ซึ่งชาวชุมชนแออัดก็เป็นส่วนหนึ่งของภาคนี้ เมื่อลองมองย้อนกลับเราจะเห็นว่าระบบเศรษฐกิจในปัจจุบันนี้คงจะต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์แน่ถ้าคนที่อยู่ใน “ภาคที่เสียเปรียบภายใต้ระบบที่มีอยู่” ไม่ยอมที่จะเสียเปรียบอีกต่อไป ตัวอย่างเช่น นายจ้างต้องจ่ายค่าแรงตามกฎหมายแก่คนงานทุกคน กิจการของนายจ้างนั้นคงจะต้องพบกับปัญหาอย่างมากในเรื่องของการจัดสรรเงินมาชดเชยค่าแรงที่เพิ่มขึ้น จากนั้นราคาสินค้า

ของกิจการนั้นก็ต้องเพิ่มขึ้น ค่าครองชีพของประชาชนโดยส่วนรวมก็ต้องสูงขึ้นตามไปอีก แต่ในความเป็นจริงอาจเป็นไปได้ที่คนที่อยู่ในภาคที่เสียเปรียบภายใต้ระบบที่มีอยู่นี้ จะได้รับค่าแรงหรือสวัสดิการจากสังคมเท่ากับคนทั่วไป ทั้งนี้เพราะพวกเขาขาดฐานะการรองรับทางกฎหมายที่เท่าเทียมกับคนอื่น ๆ เช่น ไม่มีบ้านเลขที่ ไม่มีใบเกิด ไม่มีบัตรประชาชน เป็นต้น ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้ทำให้พวกเขาไม่อยู่ในฐานะที่จะต้องร้องหรือเรียกร้องกับนายจ้างของตนหรือสังคมได้

สำหรับบทความอีก 2 ชิ้นต่อมา นั้นได้สะท้อนภาพของผู้เข้าไปมีส่วนในการช่วยแก้ปัญหาชุมชนแออัดและภาพของผู้ที่อยู่ในชุมชนแออัดเอง อาจารย์ดิเรก เต็งจำรัฐ พยายามเน้นมากถึงวิธีการในการทำงานร่วมกับชาวชุมชนแออัด เช่น

ก. การกำหนดปัญหา และความต้องการร่วมกัน รวมทั้งการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

ข. การวิเคราะห์สาเหตุปัญหาพร้อมกัน

ค. วางแผนร่วมกัน

ง. การกระทำร่วมกัน

จ. ประเมินผลร่วมกัน

ฉ. การติดตามผลร่วมกัน (หน้า 114) อาจารย์ดิเรก มีความเชื่อภายใต้วิธีการนี้ว่า “พลังของประชาชนย่อมนำมาซึ่งความสำเร็จ” (หน้า 126) อีกทั้งจำเป็นที่จะต้องทำ “การสร้างพันธมิตรหรือแนวร่วม” (หน้า 130) ในการทำงานที่จะพัฒนาหรือแก้ไขปัญหามาของชุมชนแออัด โดยอธิบายต่อว่า “การพัฒนาควรจะหมายถึงการรวมพลังประชาชน

แล้วจัดตั้งเป็นองค์กรของประชาชนเอง และได้มาซึ่งอำนาจในการเปลี่ยนแปลงแก้ไขสถานการณ์ของเขาเอง ด้วยกระบวนการของการเรียนรู้ร่วมกัน ร่วมกันคิดปรึกษาหารือ ร่วมกันวางแผนและร่วมกันทำ และประการสุดท้ายย่อมได้ รับการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมในกระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้น” (หน้า 145-146) คำถามที่เกิดขึ้นคือการเปลี่ยนแปลงที่ว่านั้นมีอะไรมีขอบเขตแค่ไหน ถ้าอาจารย์ตีเรกหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพชุมชนแออัดที่มีปัญหาทั้งหมดให้หมดไปแล้ว คนหลายคนรวมทั้งผมด้วยคงจะไม่แน่ใจว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้จะทำได้โดยชาวชุมชนแออัดตามลำพัง ดังที่เราทราบแล้วจากข้างต้นว่าสาเหตุของปัญหาชุมชนเป็นปัญหาระดับชาติที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนวิถีทางการพัฒนาประเทศ แน่แน่นอนการจะแก้สาเหตุของปัญหาเหล่านี้จะต้องสะท้อนไปถึงการเปลี่ยนแปลงการบริหารประเทศและรัฐบาล ซึ่งลำพังชาวชุมชนแออัดทำเองไม่ได้แน่นอน ซึ่งบทความของคุณบุญธรรมแย้มชื่น ชาวชุมชนแออัดที่คลองเตยเองก็ยืนยันว่าการแก้ไขปัญหาของชุมชนแออัดที่ทำมานั้น (รวมถึงที่อาจารย์ตีเรกเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย) ช่วยได้แค่เพียงแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น ปัญหาการศึกษา (หน้า 187-188) ปัญหาสุขภาพอนามัย (หน้า 139-191) ปัญหาการว่างงาน (หน้า 207-208) ปัญหาที่อยู่อาศัย (หน้า 208-212) เป็นต้น นั่นหมายความว่า การแก้ปัญหาชุมชนแออัดที่ทำกันมานั้นมีลักษณะ

ของการผ่อนคลายเป็นปัญหาไม่ให้มากจนเกินไปเท่านั้น ไม่ใช่การแก้ปัญหาที่สาเหตุอย่างแท้จริง (ตามสาเหตุ 5 ประการที่อาจารย์ตีเรก ได้กล่าวไว้ในตอนต้น)

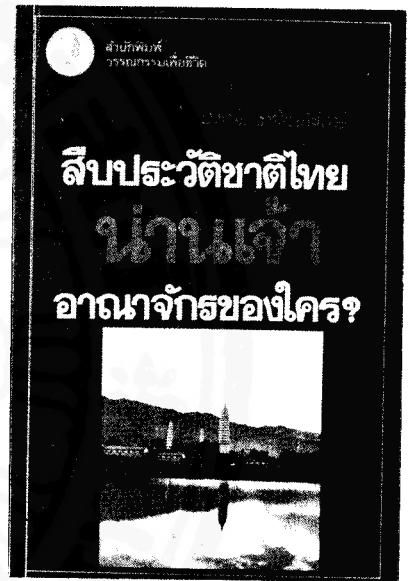
สิ่งที่ท้าทายให้เราศึกษาต่อจากหนังสือเล่มนี้คือ พลวัต (dynamics) ของการพัฒนาประเทศที่ทำให้เกิดการขยายเมืองอย่างรวดเร็ว ซึ่งนำไปสู่การไหลของคนชนบทเข้ามาหาตลาดงานในเมืองนั้นเป็นอย่างไร เมื่อเรามองเห็นตัวแปรที่กำหนดการไหลเข้ามาของคนชนบทแล้วความสัมพันธ์กับการพัฒนาประเทศและการขยายเมืองอย่างไร เราก็จะสามารถมองเห็นแนวทางการที่จะกำหนดหรือผลักดันไม่ให้เกิดการไหลเข้ามาของชาวชนบทเกิดขึ้นตลอดจนการวางแผนรับการเข้ามาในเมืองของคนชนบทได้อย่างเหมาะสมกับสภาพและงานในเมือง และประเด็นที่เด่นชัดคือปัญหาชุมชนแออัดนี้ไม่สามารถแก้ไขได้โดยลำพังชาวชุมชนแออัดหรือองค์กรทางสวัสดิการ ทั้งนี้เพราะปัญหาชุมชนแออัดเป็นปรากฏการณ์ของความไม่สมดุลย์ของโครงสร้างของสังคมและเศรษฐกิจโดยเฉพาะระหว่างเมืองกับชนบท ซึ่งการแก้ไขปัญหาโครงสร้างดังกล่าวนี้จะต้องกระทำโดยกลไกของรัฐที่มีหลักการ มาตรการและวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องตรงเป้าสาเหตุของปัญหา

กนก วงษ์ตระหง่าน

คณะรัฐศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุชาติ ภูมิบริรักษ์
สืบประวัติชาติไทย :
น่านเจ้าอาณาจักรของใคร
สำนักพิมพ์วรรณกรรม
เพื่อชีวิต
2525, 170 หน้า
24 บาท



ปัญหาเรื่องกำเนิดและร่องรอยของชนชาติไทย เป็นประเด็นทางประวัติศาสตร์ที่เป็น “ปรอท” วัดความรุนแรงของการต่อสู้ทางการเมืองของไทยอย่างดียิ่ง ในยุคของการปรับตัวเพื่อความทันสมัยก็ดี ยุคการรณรงค์ต่อต้านคนจีนก็ดี เราจะได้พบการย้าความสนใจปัญหานี้อย่างหน้าดำคร่ำเครียด แต่ในยุคที่บรรยากาศทางการเมืองค่อนข้างสงบเงียบ ไร้กลุ่มพลังต่อต้านอำนาจรัฐเช่นปัจจุบันนี้ เราแทบไม่ได้ยินผู้กล่าวถึงความสำคัญของมันเลย เมื่อสมาคมประวัติศาสตร์จัดการสัมมนาเมื่อต้นปีนี้ ก็มิได้มีผู้สนใจที่จะนำเสนอแนวความคิดใหม่

เกี่ยวกับถิ่นฐานของคนไทยอีก มีเพียงนักประวัติศาสตร์อาวุโสบางท่านเท่านั้นที่ยังคงกล่าวถึงเรื่องนี้ แต่โดยส่วนใหญ่จะมีความเห็นร่วมกันให้มองปัญหานี้ในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์หรือการมองไปยังแนวความคิดเบื้องหลังการนำเสนอของแต่ละบุคคลแต่ละกลุ่ม นอกจากนั้นหลายคนก็ “ปลง” ปัญหานี้ไปจากสมองของตนแล้ว มีนักประวัติศาสตร์บางท่านถึงกับเสนอให้เลิกถกเถียงปัญหานี้เสียที ไม่เกิดประโยชน์และรังแต่จะเป็นเครื่องมือของคนอื่น

แท้ที่จริงแล้ว ปัญหาเรื่องคนไทยมาจากไหน มิใช่เรื่องที่คนไทยโดยส่วนรวมที่กำลังปากกัดตีนถีบเพื่อเลี้ยงชีพของตนได้ให้ความสนใจเลยแม้แต่น้อย จะมีสักกี่คนที่มีเวลาวางมานั่งคิดปัญหาที่ไกลตัวไปกว่าพรุ่งนี้เดือนนี้จะเอาอะไรกิน ดังนั้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ปัญหานี้จึงจำกัดอยู่ใน “วงวิชาการ” เล็ก ๆ และ “กลุ่มผู้รักชาติ” ผลที่ตามมาคือ เมื่อนักวิชาการกลุ่มเล็ก ๆ นั้น “วางมือ” จากปัญหานี้เสียแล้ว หนังสือเล่มนี้ก็หาคนอ่านได้ยาก (ซึ่งตรงกับข้อเท็จจริงว่าหนังสือเล่มนี้มียอดจำหน่ายต่ำมาก ๆ) ส่วน “พวกรักชาติ” นั้นไม่ต้องกล่าวถึง พวกนี้มักไม่อ่านหนังสือเรื่อง “ชาติ” เสมอมา ดังจะเห็นได้ว่าพวกนี้ไม่เคยรู้เลยว่าแนวความคิดที่ใหม่กว่าการเสนอว่าคนไทยอพยพมาจากเทือกเขาอัลไต่นั้นมีอยู่มากมาย และได้รับการพัฒนาคุณภาพไปกว่าเดิม พวกนี้ยังคงเขียนงานยืนยันแนวความคิดว่าคนไทยอพยพมาจากเทือกเขาอัลไต่กันอยู่ ถ้าสำนักพิมพ์หวังให้

คนกลุ่มนี้อ่านงานว่าด้วย “ชาติ” ของตนเป็นเป้าหมายหลักแล้ว ผู้วิจารณ์กล้าทำนายได้ว่าสำนักพิมพ์จะต้องปิดกิจการ

ด้วยบรรยากาศที่ความสนใจปัญหานี้อยู่ในสภาพที่ซบเซา เจียบเหงา ผู้วิจารณ์จึงสนใจคุณสมบัติ ภูมิบริรักษ์เป็นพิเศษ ที่อุตสาหกรรมอ่านเอกสารโบราณของจีนมากมายหลายชิ้น นอกจากนั้นยังมานะพยายามเดินทางไปสำรวจพื้นที่ที่เคยเป็นอาณาจักรน่านเจ้าด้วยตาตนเอง เพื่อที่จะให้ประวัติศาสตร์ไทยใกล้เคียงความเป็นจริง หรือถูกต้องยิ่ง ๆ ขึ้น แต่ผลงานที่ออกมากลับได้รับการตอบรับอย่างไม่สู้น่าพอใจนัก ดังนั้นเพื่อที่จะมีให้งานชิ้นนี้จมหายไปอย่างไม่มีใครได้รู้จักหรือไม่ทราบว่ามีมีความสำคัญอันใดแฝงอยู่ภายใน เราจึงนำที่จะมาพินิจพิเคราะห์ผลงานชิ้นนี้ดูบ้าง

หนังสือเล่มนี้ประกอบขึ้นด้วยบทความต่าง ๆ จำนวน 8 บท คือ น่านเจ้าเป็นอาณาจักรของชนชาติไทยเราหรือ, ไปตรวจสอบหลักฐานประวัติศาสตร์น่านเจ้า, ความหมายของคำว่า “เจ้า” ในคำว่า “น่านเจ้า”, เบ๊งเฮ็กไม่ใช่คนไทย, จุกัดเหลียง (ขงเบ้ง) ไม่ใช่สกุลจุกัด, ชนชาติไตเผ่าต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน, ประวัติศาสตร์สิบสองปันนาโดยสังเขป, และบทความสุดท้ายเรื่อง ประเพณีการตั้งชื่อของไตลื้อ ดูตามชื่อของบทความนี้เราจะพบความหลากหลายของเนื้อหาสาระภายในหนังสือเล่มนี้ และในแต่ละเรื่องก็ได้รับการจัดวางอย่างไม่เป็นระบบนัก บางบทความก็ให้เหตุผลไม่ได้ว่าทำไมต้องมาอยู่ในหนังสือ

เล่มนี้ จะตัดออกเสียจะขัดต่อการนำเสนอแนวความคิดหลักของผู้เขียนหรือไม่ และบางทีนั้นเป็นความตั้งใจของผู้เขียนเองที่จะทำให้งานชิ้นนี้มีหลายรสชาติ ไม่เคร่งขรึมแบบงานที่นักวิชาการอ่าน ซึ่งถ้าผู้เขียนคิดเช่นนั้นจริงๆ ก็น่าจะมีคามผิดพลาดอยู่บ้าง เพราะได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วว่า ส่วนใหญ่ผู้อ่านหนังสือประเภทนี้ได้แก่ “นักวิชาการ” มิใช่ประเภท “โดเรมอน” ที่ประชาชนในวงกว้างนิยมอ่านกัน ซึ่งผลที่ตามมาคือมันได้ทำลายเวลาคนอ่านไปอย่างมากกับความไม่ตรงไปตรงมา หรือความที่เยิ่นเย้อ ไม่กล่าวมาให้ชัด ๆ ว่าผู้เขียนเสนอเรื่องนี้อย่างไร มีหลักฐานสนับสนุนความคิดของตนอันใดบ้าง อะไรที่ไม่จำเป็นก็น่าที่จะตัดทิ้งเสีย หรือแยกไปไว้ในภาคผนวกหรือส่วนเพิ่มเติม เรามีได้อ่านเพื่อรสชาติความงามทางภาษา แต่อ่านเพื่อจะรู้ว่าผู้เขียนเสนออะไร อย่างไร

ประเด็นที่เป็นแก่นหลักของหนังสือเล่มนี้ตามที่ผู้เขียนได้เสนอไว้ก็คือความพยายามที่จะนำเสนอว่าอาณาจักรน่านเจ้าที่เราเคยเชื่อกันมาแต่เดิมว่าเป็นของชนชาติไทยนั้น เป็นอาณาจักรของชนชาติอุหนาม (หฺยี่) และชนชาติไ้ป่หฺมาน (ไ้ป่) ซึ่งปัจจุบันคนพวกนี้ก็ยังคงอยู่ในเขตดังกล่าวนั้น จากประเด็นหลักนี้ ก็ดูเหมือนจะมีเพียงสองบทความแรกเท่านั้นที่จะพิสูจน์ประเด็นนี้โดยตรง ส่วนบทความอื่น ๆ นั้นดูจะเป็นทำนอง “ลูกคู้” หรือเกร็ดสารคดีมากกว่า

ในสองบทความแรก ผู้เขียนได้วิพากษ์วิจารณ์จุดอ่อนของสมมติฐานที่ว่า อาณาจักรน่านเจ้าเป็นของชนชาติ

ไทย ซึ่งเป็นแนวความคิดที่แพร่หลายที่สุดมาแต่เดิม โดยผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าสมมติฐานดังกล่าวเป็นมรดกของนักประวัติศาสตร์สมัยการล่าอาณานิคมที่เขียนประวัติศาสตร์โดยวิธีนั่งเทียนสันนิษฐานอย่างปราศจากข้อมูล หรือไม่กี่สันนิษฐานอย่างไม่น่ารับผิดชอบ ไม่ได้ตรวจสอบหลักฐานให้ถี่ถ้วน เป็นต้นว่างานของ Lacuperie ที่ไปอ้างเอกสารจีนที่เขียนขึ้นก่อนการก่อตั้งอาณาจักรน่านเจ้า “เป็นเวลาห่างกันตั้งพันกว่าปี” (หน้า 5) เพื่อยืนยันว่าอาณาจักรน่านเจ้าเป็นของไทย ซึ่งเป็นการอ้างที่ผิดพลาดอย่างไม่น่าได้รับการอภัย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ปรากฏอยู่ในงานเขียนที่ยืนยันสมมติฐานดังกล่าวนี้หลายชิ้น ซึ่งสุชาติเห็นว่านั่นเป็นการยุให้คนไทยแตกกับคนจีนโดยตรงทำให้ง่ายขึ้นในการที่จะยึดเมืองไทยเป็นเมืองขึ้น เพราะถ้าเป็นไปตามสมมติฐานดังกล่าวนี้ อาณาจักรน่านเจ้าของคนไทยได้ถูกพวกจีนตีแตก และคนไทยเองก็เลยเห็นว่าจีนเป็นศัตรูของตน สุชาติเสริมว่า งานเขียนประเภทนี้ “มีกลิ่นอายของลัทธิล่าเมืองขึ้น ที่ตั้งใจจะบิดเบือนประวัติศาสตร์น่านเจ้า” (น. 4) จุดนี้ผู้วิจารณ์ยังติดขัดอยู่นิดเดียวตรงที่ว่า นักประวัติศาสตร์ตะวันตกพวกนี้ “ตั้งใจ” จะบิดเบือนประวัติศาสตร์นั้น ดูเป็นการสรุปง่ายและรุนแรงเกินไป จริง ๆ แล้วเราพูดถึงความ “ตั้งใจ” ได้ยากเต็มที่ เพราะบางทีมันเกิดกรณีที่คนกระทำการผิดพลาดไป โดยไม่ได้เจตนาร้ายเลย เขาไม่ได้สำนึกร้ายเลย (แต่ทั้งนี้ก็มีผู้มีเจตนาที่จะกระทำผิดเพื่อหวังผลบางอย่าง) ซึ่งนั่นเป็นสิ่งที่เราต้องพิสูจน์ ต้องทำงานให้มาก

กว่านี้อีกสักหน่อย เพราะการกล่าวหาคนนั้น เราต้องรอบคอบอยู่บ้าง ชูเมกเกอร์เคยเตือนเราไว้ใน “จิวแต่แจ้ว” ให้ระมัดระวังในการกล่าวทำนองนี้ เพราะเป็นเรื่องที่เราต้องเสี่ยงอยู่มาก เพราะบางทีเจตนาดีแต่ผลออกมากลับเป็นไปในด้านร้าย ที่ผู้วิจารณ์ต้องการชี้จุดนี้ก็เพราะว่า ตลอดของการวิพากษ์วิจารณ์ของสุชาตินั้น เราจะพบแนวความคิดทำนองนี้เสมอ ซึ่งผู้วิจารณ์ไม่ยากให้เรามองความคิดคนอื่น ๆ อย่างผิวเผินเกินไป

เมื่อได้วิพากษ์วิจารณ์จุดอ่อนของสมมติฐานเดิมแล้ว สุชาติก็ได้พยายามนำเสนอแนวความคิดของตนขึ้นแทนด้วยความเชื่อมั่นว่า เอกสารจีนจะให้ภาพที่ละเอียดละออกว่า (สุชาติได้อ้างถึงเอกสารจีนไว้มากมายหลายชิ้นในงานเขียนชิ้นนี้) ตามความเห็นของสุชาติ ผู้ก่อตั้งหรือผู้ที่เป็นผู้ปกครองอาณาจักรน่านเจ้านั้นเป็นชนชาติอุหนานกับไป๋หมาน ซึ่งเป็นชาติพันธุ์ที่ยังคงสืบสายเรื่อยมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ทุกวันนี้ชาติพันธุ์ทั้งสองมีจำนวนประชากรมากกว่าพวกอื่นใด และพวกนี้ก็มีประวัติศาสตร์ของตนเองสืบไปได้ยาวนาน ก่อนที่อาณาจักรน่านเจ้าจะตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 749 เสียอีก คนกลุ่มนี้และชาติพันธุ์อื่นอีกหลายชาติพันธุ์คือผู้ก่อตั้งอาณาจักรน่านเจ้า แต่ชนชาติไป๋หมานเป็นพวกที่ใหญ่กว่า มีอารยธรรมสูงกว่าพวกอื่น จึงได้เป็นผู้ปกครองของอาณาจักรมาตลอด “ชาวอุหนานและไป๋หมานเป็นผู้ปกครองน่านเจ้ามาโดยตลอด” (น. 22) ซึ่งสุชาติได้อ้างหลักฐานรองรับข้อเสนอไว้ดังต่อไปนี้คือ

ประการแรก จากหลักฐานทางด้านภาษา, การแต่งกาย และพิธีเผาศพของชนชาติไป๋หมานในปัจจุบันสอดคล้องกับที่ปรากฏในเอกสารจีนโบราณที่กล่าวถึงชนชาติที่อยู่ในเขตคุนหมิง ยูนนาน หรือในเขต “อาณาจักรน่านเจ้า” ซึ่งแสดงว่าชนชาติที่เคยอยู่ในเขตอาณาจักรน่านเจ้าโบราณนั้น น่าจะเป็นพวกไป๋หมาน อุหนาน มิใช่ชนชาติใด

ประการที่สอง พิจารณาจากการตั้งชื่อผู้ปกครองอาณาจักรน่านเจ้าตามที่ปรากฏในเอกสารจีน หรือในศิลาจารึกของน่านเจ้าเอง คือการนำเอาคำท้ายชื่อของบิดามาเป็นชื่อบุตร เช่น ฟือเก๊ะเก๊ะ ล้อฝง ฝงเจียอ้อ อี้โหมวสิน เป็นต้น ประเพณีการตั้งชื่อแบบนี้เป็นประเพณีของชนชาติอุหนาน ดังนั้นจึงน่าจะแสดงว่าชนชาติอุหนานคงมีอิทธิพลหรือบางทีอาจเป็นผู้ปกครองของอาณาจักรน่านเจ้า และประเพณีแบบนี้ไม่เคยปรากฏในหมู่ชนชาติใด

ประการที่สาม คุณสุชาติได้เดินทางไปสำรวจโบราณสถาน โบราณวัตถุของสถานที่ที่เคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรน่านเจ้า ทำให้ได้พบว่า “ไม่ว่าจะเป็นเจดีย์ กำแพงเมือง แบบศิลปะสถาปัตยกรรมของน่านเจ้าโบราณ ก็หาได้พบร่องรอยของแบบแผนทางศิลปะของชนชาวไทยแต่อย่างใด “ก็ไม่มีอะไรสื่อแสดงให้เห็นว่ามีชนชาติไทยอาศัยอยู่ในเมืองนี้... สถาปัตยกรรมของชนชาติไป๋ก็มีลักษณะพิเศษของตนเอง... ถ้าจะเอาไปเปรียบเทียบกับเรือนเสาสูงของไทยหรือไทยแล้ว ก็แตกต่างกันไปคนละแบบทีเดียว” (น. 49 - 50)

ประการที่สี่ จากเอกสารจีน “เมื่อ

อาณาจักรน่านเจ้าตั้งขึ้นนั้น ชนชาติไตยังไม่ได้เข้าถึงชายแดนน่านเจ้า เพราะมีถิ่นของเผ่าชนผู้หมานและเหอหนี่คั่นอยู่ ปลายสมัยน่านเจ้า ชนชาติไตจึงได้รุกขึ้นเหนือแล้วยึดเมืองอันเซิง...ของน่านเจ้าไว้ ชนชาติไตรุกขึ้นไปเหนือสุดก็เพียงแค่นั้น ฉะนั้นจึงไม่มีหลักฐานอะไรที่จะกล่าวว่า ชนชาติไทยหรือชนชาติไตเป็นผู้ก่อตั้งอาณาจักรน่านเจ้าขึ้น” (น. 25)

การนำเสนอของคุณสุชาติเป็นสิ่ง ที่ฟังขึ้น และน่าสนใจทุกประการ แต่ น่าเสียดายเป็นอันมากที่แหล่งเอกสารของจีนโบราณที่คุณสุชาติได้อ่านนั้น เป็นเพียงการอ้างตามชื่อเอกสารเท่านั้น คุณสุชาติไม่ได้อ้างความใด ๆ จากเอกสารที่มีอยู่มากมายเหล่านั้นเลย แต่ได้ตีความเอกสารนั้นเสร็จทั้งที่งานเขียนประเภท “พิสูจน์” ข้อเท็จจริงจะทำได้ เช่นนั้นไม่ได้ ตัวอย่างเช่นคุณสุชาติได้เขียนไว้ว่า “หนังสือ “หมานซู” บันทึกไว้ว่า พวกชื่อจื่อ เตียวยี่และหมิงหมาน (เป็นชื่อเรียกชาวไต 3 เผ่า) ทางใต้เมืองหย่งซาง (หมายถึงชนเผ่าไตในเขตสิบสองปันนา) มีความสัมพันธ์กับแคว้นลกเจ้า ไม่มาก” (น. 22 - 23) นี่เป็นการอ้างเอกสารแบบที่คุณสุชาติเป็นผู้ตีความแล้ว ได้ตีความพร้อมกับการอ้างไปในตัวเสร็จ ทำให้ผู้อ่านไม่อาจทราบได้ (ทั้งที่เป็นประเด็นสำคัญชี้ความ เป็นความตายของสมมติฐานของคุณสุชาติเอง) ว่า จริง ๆ แล้วหนังสือ “หมานซู” เขียนไว้ว่าอย่างไร มันสมเหตุสมผลเพียงพอที่จะให้ผู้เขียนสรุปว่า ชาวไตทั้งสามเผ่า นั้น “มีความสัมพันธ์กับแคว้นลกเจ้าไม่มาก” ได้หรือไม่ ผลที่ตามมาจากการเขียนของคุณสุชาติก็



คือ ผู้อ่านที่ไม่สามารถอ่านเอกสารจีนโบราณดังกล่าวได้ หรือผู้ที่ไม่สามารถเดินทางไปอ่านเอกสารถึงประเทศจีนได้ จำต้องยอมรับสมมติฐานของคุณสุชาติไปอย่าง “มัดมือชก” ไม่มีช่องที่จะโต้แย้งถกเถียง หรือตรวจสอบ “ตรรกะ” ของคุณสุชาติได้เลย

อีกประการหนึ่ง คือ พิจารณาจากหนังสือเล่มนี้แล้ว จะเห็นลักษณะเด่นของมันทันที คือ การค้นมาก คุณสุชาติคงได้พลิกได้อ่านเอกสารจีนที่สำคัญ ๆ ต่อกรณีนี้หลายชิ้นด้วยกัน ดังที่คุณสุชาติได้อ้างชื่อไว้ในผลงานชิ้นนี้ ผลงานชิ้นนี้ได้ผ่านการอ่าน การค้นมาอย่างพิถีพิถันพอสมควร แต่ผู้วิจารณ์ก็ยังไม่เข้าใจว่าเหตุผลใด เอกสารเหล่านั้นไม่ได้ถูกนำมาพิสูจน์ประเด็นหลักของหนังสือคือเรื่องชาติพันธุ์ของผู้ปกครองน่านเจ้าให้มากมายสมกับขนาดที่ได้ค้นคว้าไว้ แต่ผู้เขียนกลับนำเอกสารเหล่านั้นไปเขียน “นอกเรื่องนอกราว” เป็นต้น

ว่า นำเอกสารเหล่านั้นมาอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างน่านเจ้ากับราชวงศ์ของจีน การผลิต การค้า ชนชั้น เงินตราของน่านเจ้า มีหลายส่วนของบทความที่พยายามจะย้าให้เห็นว่าสังคมน่านเจ้าเป็นสังคมทาส ผู้วิจารณ์อาจยังไม่เข้าใจว่า ความพยายามที่จะเขียนในส่วนเหล่านั้นมีความจำเป็นต่อสมมติฐานของผู้เขียนหรือไม่ แต่เท่าที่เข้าใจอยู่ในปัจจุบัน รู้สึกว่าจะเป็นเรื่องนอกประเด็นและเสียเวลาของผู้เขียนเองที่ต้องไปอ่านเอกสารมากมายแต่มีเอกสารเพียงไม่กี่ชิ้นเท่านั้นที่ได้รับการใช้อย่างมีประสิทธิภาพต่อการรองรับสมมติฐาน

แต่ไม่ว่าจะมีจุดบกพร่องในบางด้านดังที่กล่าวแล้วก็ตาม งานของคุณสุชาติก็ได้ชื่อว่า เป็นงานที่ดีอีกเล่มหนึ่ง และคงไม่ยากนักที่จะได้รับการยอมรับ ทั้งนี้ก็เพราะแนวการนำเสนอของคุณสุชาตินั้น สอดรับกับข้อเสนอที่ทรงอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน กล่าวคือ ในวงวิชาการปัจจุบัน เราจะพบว่า แนวความคิดที่ปฏิเสธว่าน่านเจ้ามีเชื้ออาณาจักรของไทยมีอิทธิพลที่สุด ในงานเขียนของ F. Mote และของจิตร ภูมิศักดิ์ ก็ยืนยันในความคิดเห็นในแนวเดียวกันนี้ ดังนั้นจึงเชื่อว่า งานชิ้นนี้คงจะถูกจัดให้อยู่ใน “ทำเนียบ” ได้ในไม่ช้า

อย่างไรก็ตามผู้วิจารณ์ยังมีข้อสังเกตอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับงานของคุณสุชาติและงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาประวัติศาสตร์ “ชาติ” (เชื้อชาติ) ไทย นั้นว่า มักจะมีความคลุมเครือสับสนระหว่างศัพท์ที่ใช้กันอยู่เป็นประจำคือ คำว่า “เชื้อชาติ” กับ “วัฒนธรรม” คำว่าเชื้อชาตินั้นเป็นเรื่องทางเสรี - ชิวภาพ เรื่องของ “สายเลือด” ส่วนคำว่าวัฒน-

ธรรมเป็นเรื่องของ “ผลิตภัณฑ์ของมนุษย์” ดังนั้นการนำ “วัฒนธรรมไปพิสูจน์เชื้อชาติ” แบบที่งานชิ้นนี้และงานประเภทนี้กระทำอยู่นั้น แม้จะทำได้ไม่ผิดหลักการใด ๆ แต่ก็มีความผิดตรงที่เราจะยึดข้อสรุปของมันให้มันเหมาะสมนอนนงไม่ได้ เพราะประการแรก วัฒนธรรมกับเชื้อชาติเป็นคนละประเด็นกัน ประการที่สอง วัฒนธรรมมีการแลกเปลี่ยนหยิบยืมกันได้เสมอ ดังนั้นจุดนี้คงไม่ทำให้เราประหลาดใจว่า ความพยายามนำเสนอแนวคิดเรื่องความเป็นมาของชนชาติไทยในระยะเวลาที่ผ่านมา มีการนำเสนอและการโต้แย้งถกเถียงกันมากที่สุดมากกว่าเรื่องอื่น ๆ จนทุกวันนี้เรามีคำตอบในเรื่องนี้มากเสียจนไม่รู้จะหยิบใช้อันไหน

ทางที่น่าจะเหมาะสมกว่า ก็คือ หากเราคิดว่าเรื่อง “เชื้อชาติ” ยังเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไป เราก็น่าจะทำการศึกษาทางด้านมานุษยวิทยาว่าด้วยเชื้อชาติกันก่อน ลองศึกษา Genetics กันก่อน แล้วพยายามสรุปออกมาให้ได้ว่า เชื้อชาติถูกกำหนดด้วยอะไร ตัวกำหนดดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร เราจะเอาแนวการแบ่งเชื้อชาติในปัจจุบันไปมองเชื้อชาติในอดีตได้หรือไม่ เมื่อปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้กระจ่างชัดแล้ว เราค่อยลงไปหาข้อมูลในประวัติศาสตร์ เมื่อนั้นแหละประเด็นนี้ก็คงจะยุติกันได้

ดำรง ไกร์ครวญ

นักศึกษาระดับปริญญาตรี

คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

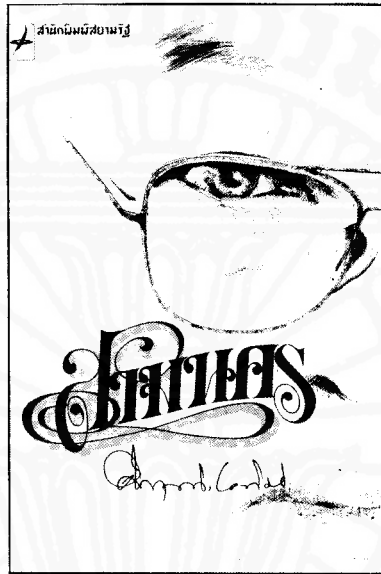
ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช,

สามนคร, กรุงเทพฯ,

สำนักพิมพ์สยามรัฐ, เมษายน

2525,

127 หน้า ราคา 12 บาท.



สามนคร เป็นหนังสือรวมปาฐกถาของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งได้แสดงไว้ในเวลาและสถานที่ที่ต่างกัน จำนวนสี่เรื่อง สามเรื่องแรก คือ “การปกครองสมัยสุโขทัย”, “ระบอบสังคมและเศรษฐกิจของเมืองชัยนาทสมัยโบราณ” และ “สังคมสมัยอยุธยา” เป็นประเด็นเกี่ยวกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประวัติศาสตร์ไทย ส่วนเรื่องที่สี่คือ “ประเทศไทยกับภาวะการเปลี่ยนแปลงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” มีลักษณะเป็นประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยตั้งแต่อดีต (นานเจ้า?) จนถึงปัจจุบัน

ปาฐกถาทั้งสี่ เป็นปาฐกถาที่แสดง

ไว้นานแล้ว “การปกครองสมัยสุโขทัย” แสดงไว้ที่วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย ในวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2503 ส่วนระบอบสังคมและเศรษฐกิจของเมืองชัยนาทสมัยโบราณ” แสดง ณ จังหวัดชัยนาท ในพ.ศ. 2510 “สังคมสมัยอยุธยา” แสดงที่หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี ในพ.ศ. 2510 และ “ประเทศไทยกับภาวะการเปลี่ยนแปลงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เป็นปาฐกถาที่แสดงในที่ประชุมสัมมนาขององค์การ Central Eurasian Documentation and Information ณ ประเทศสเปน เมื่อประมาณ พ.ศ. 2510 จะเห็นได้ว่าทั้งหมดเป็นปาฐกถาเก่า ซึ่งแสดงเอาไว้เมื่อ 10 กว่าปีก่อนทั้งสิ้น โดยเฉพาะ “การปกครองสมัยสุโขทัย” นั้นแสดงเอาไว้เป็นเวลากว่า 20 ปี นอกจากนั้นงานเหล่านี้ยังได้รับการตีพิมพ์มาหลายครั้งหลายหนแล้วอีกด้วย

เนื่องจากงานทั้งหมด เป็นปาฐกถาที่แสดงไว้นานแล้ว ในขณะที่สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ตลอดจนวงการศึกษาระดับชาติได้รุดหน้าไปกว่าเดิมมาก ดังนั้นส่วนนี้จึงมาเป็นข้อจำกัดอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม การที่ได้มีการนำปาฐกถาเหล่านี้มาตีพิมพ์ใหม่อีกครั้งหนึ่ง ย่อมเป็นเครื่องชี้ว่า โดยทั่วไปแล้วผู้เขียน (หมายถึง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์) ยังเห็นด้วยกับแนวความคิดที่ปรากฏอยู่ในปาฐกถาทั้งสี่บทนี้ จึงอนุญาตให้นำมาตีพิมพ์ใหม่ได้ อีกทั้งในคำนำของผู้จัดยังได้กล่าวเอาไว้ว่า “ถึงแม้ว่า ข้อเขียนทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีจะมีอยู่ทั่วไป แต่ข้อเขียนที่มีสาระ เขียนด้วยสำนวนชวนอ่านหาได้ไม่มากนัก”

ด้วยเหตุที่เนื้อหาของปาฐกถาทั้งสี่สามารถแยกออกได้เป็นสองส่วน คือ เรื่อง “ประเทศไทยกับภาวะการเปลี่ยนแปลงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” มีลักษณะที่แตกต่างจากสามบทแรก ดังนั้นบทวิจารณ์นี้ จะแยกเป็นสองส่วนตามเนื้อหาสาระดังที่กล่าว แล้วจึงสรุปรวมอีกครั้งหนึ่งในตอนท้าย

ใน “การปกครองสมัยสุโขทัย” อาจสรุปเนื้อหาได้ว่า ลักษณะการปกครองของสุโขทัยนั้นเป็นการปกครองแบบครอบครัว โดย “ในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ในระบอบการปกครองเยี่ยงบิดาต่อบุตรนี้ พระมหากษัตริย์สุโขทัยทรงกระทำด้วยพระองค์เองเป็นส่วนใหญ่” (หน้า 13) โดยมีทศพิธราชธรรม เป็นธรรมที่ควบคุมความประพฤติของพระมหากษัตริย์ อำนาจการปกครองของสุโขทัย - ศรีวิชัย (เป็นนครรัฐเดียวกัน) เป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์ของพรหมณ์ คือพระราชอาณาจักรประกอบด้วยเมืองห้าเมือง มีเมืองหลวงตั้งอยู่ตรงกลาง ทางเหนือคือศรีวิชัย เมืองสองแควทางทิศตะวันตก เมืองกำแพงเพชรทางทิศตะวันตก และเมืองสระหลวงทางทิศใต้ เมืองทั้งห้านี้พระมหากษัตริย์แห่งสุโขทัยทรงปกครองโดยตรง แม้กษัตริย์สุโขทัยจะทรงปฏิบัติหน้าที่ในการปกครองด้วยพระองค์เอง แต่ทว่า “ความจำเป็นในการปกครองคนนั้นบังคับให้ต้องมีเครื่องมือในการปกครอง อันได้แก่ข้าราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ” (หน้า 13) ลักษณะเขตในการปกครองแบ่งเป็น แขวง, ตำบล ซึ่งเรียกว่าพันนา มีหัวหน้าปกครอง หัวหน้า 5 คน มีนายหมวดนาปกครองรับผิดชอบรายได้ของรัฐได้มาจากการเก็บภาษีอากร

และเก็บส่วยจากเมืองขึ้น คนทุกคนในสุโขทัย “ไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งอะไร ย่อมเท่ากันตามกฎหมาย” (หน้า 17) ราษฎรมีกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในทรัพย์สินทุกชนิด และมีสิทธิ์ที่จะสืบมรดกในทรัพย์สินนั้น ๆ ประชาชนในสุโขทัยจะมีเสรีภาพเต็มที่ ภายใต้การคุ้มครองของกษัตริย์

“ระบอบสังคมและเศรษฐกิจของเมืองชัยนาทสมัยโบราณ” กล่าวถึงเมืองชัยนาทว่าเป็นแหล่งที่มีผู้คนมาอาศัยอยู่เป็นเวลาช้านานแล้ว ด้วยเหตุที่ภูมิประเทศเหมาะสมแก่การกสิกรรม และมีการขุดพบทรางเมืองโบราณในบริเวณนี้หลายแห่ง ลักษณะเศรษฐกิจ สังคมของเมืองชัยนาทโบราณนั้น “คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านนั้นเป็นกสิกร ทำไร่ทำนาอยู่บนที่ดินนอกหมู่บ้าน แต่มีบ้านเรือนตั้งอยู่ในหมู่บ้านซึ่งมีกำแพงล้อมรอบ” (หน้า 30) ผู้ปกครองคือเจ้าเมืองเป็นเจ้าของที่ดินที่ใหญ่ที่สุด ผู้ปกครองมีอำนาจจะเกณฑ์ผู้คนในยามสงคราม อีกทั้งประชาชนต้องส่งผลิตผลส่วนหนึ่งที่ตนผลิตได้ให้กับเจ้าเมืองด้วย

เมื่อถึงสมัยที่สุโขทัย และอยุธยา มีอำนาจ เมืองชัยนาทก็ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรทั้งสองนี้ ดังนั้นระบอบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของชัยนาท จึงเปลี่ยนไปตามลักษณะการปกครองของอาณาจักรที่ตัวเองขึ้นต่อ ในตอนท้ายของปาฐกถาเรื่องนี้ได้กล่าวถึงระบบศักดินา ซึ่งจะขอเอาไปกล่าวรวมกันกับปาฐกถาเรื่อง “สังคมสมัยอยุธยา” เพราะเนื้อหาซ้ำซ้อนกันอยู่

“สังคมสมัยอยุธยา” เนื้อหาอาจพอ

สรุปได้ว่า “ระบอบการปกครองของกรุงศรีอยุธยานั้นเป็นระบอบการปกครองซึ่งพระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจเป็นอันพัน ด้วยเหตุนี้สังคมสมัยอยุธยาจึงเป็นสังคมที่ขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์โดยตรง” (หน้า 55) ตำแหน่งพระมหากษัตริย์เป็นตำแหน่งที่ช่วงชิงกันด้วยอำนาจทางทหาร ดังนั้นฐานะของพระองค์จึงตั้งอยู่บนพระราชอำนาจเพียงอย่างเดียว ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับสังคมนั้น พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะ ประการแรก ทรงเป็นเจ้าของชีวิต ประการที่สอง พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะพระเจ้าแผ่นดิน ประการที่สาม ทรงอยู่ในฐานะเป็นธรรมราชา หลังจากที่พระเจ้าสามพระยาศรีพระนครหลวงได้โน้มน้าวพุทธศตวรรษที่ 20 ก็ได้รับเอกราชปกครอง และวัฒนธรรมเขมรเข้ามา ดังนั้นฐานะของพระมหากษัตริย์ ทรงเปลี่ยนฐานะจากมนุษย์ราชเป็นเทวราช

อย่างไรก็ตาม พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์อยุธยาก็ถูกจำกัดอยู่ภายในขอบเขตอย่างกว้าง ๆ ขอบเขตนั่นก็คือ ขอบเขตเกี่ยวกับหลักธรรมของพุทธศาสนา คือ ทศพิธราชธรรม กับขอบเขตทางการเมือง เพราะอำนาจของกษัตริย์มาจากฐานทางการทหาร ดังนั้นถ้าหากเกิดความไม่พอใจโดยเจ้านายและขุนนาง ก็อาจจะก่อกบฏขึ้นมาได้

“สังคมไทยในสมัยอยุธยานั้น เรียกได้ว่าเป็นสังคมที่ปราศจากชนชั้น ถึงแม้ว่าสังคมในสมัยนั้นจะมีชนชั้นสูงและต่ำ ซึ่งมีฐานะตลอดจนสิทธิและหน้าที่แตกต่างกันก็ ชนชั้นเหล่านั้นก็เป็นชนชั้นที่ไม่มีเสถียรภาพหรือความถาวรแต่อย่างใด”

(หน้า 61) ลักษณะสังคมอยุธยา นั้นตั้งอยู่บนอำนาจของกษัตริย์ ดังนั้นทุกส่วนของสังคมจึงต้องมารวมศูนย์อยู่ที่กษัตริย์ โดยมีระบบราชการเป็นตัวเชื่อม กล่าวคือ คนทุกคน “ก็มีฐานะแต่เป็นกำลังของทางราชการ มีสิ่งหนึ่ง ที่เรียกว่าระบบราชการแผ่นดินนั้น เข้าควบคุมชีวิตและความเป็นอยู่แทบทุกขณะจิต” (หน้า 88)

ส่วนในกรณีของระบบศักดินา ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้กล่าวว่า ระบบศักดินาไทยเป็นระบบที่ใช้กำหนดสิทธิและหน้าที่ของคนในสังคมเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ดังกรณีของยุโรปแต่อย่างใด ผู้มีศักดินาต่ำกว่า 400 ไร่ ในสังคมอยุธยาจะต้องถูกเกณฑ์แรงงานเพื่อมารับใช้ “ราชการ” ซึ่งจะต้องสละเวลาปีหนึ่ง 6 เดือนเพื่อการนี้ และในกลางสมัยอยุธยา ทางราชการจึงอนุญาตให้เสียเงินจำนวนหนึ่งเพื่อจ้างคนมารับราชการแทนตน เรียกว่าเงินค่าราชการ การเก็บเงินนี้ก็โดยอาศัยหลักที่ว่า “ชายฉกรรจ์ทุกคนเป็นข้าของพระเจ้าแผ่นดิน” และ “เงินค่าราชการนี้จะเหตุนึ่งที่ทำให้กรุงศรีอยุธยาต้องร่วงโรยไปด้านกำลังพล จนไม่สามารถสู้กับข้าศึกศัตรูได้เหมือนสมัยเริ่มแรก” (หน้า 77)

จากปาฐกถาทั้งสามนี้ ประเด็นแรกที่จะขอกกล่าวคือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์มองว่าประวัติศาสตร์ไทยนั้นแบ่งได้เป็น สมัยน่านเจ้า สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ การแบ่งยุคในลักษณะเช่นนี้มีข้อน่าสงสัยอยู่มาก โดยเฉพาะการที่บอกว่าอาณาจักรน่านเจ้าเป็นของคนไทยนั้น งานค้นคว้าที่ปรากฏในปัจจุบันได้พิสูจน์ให้เห็นว่า อันที่จริงอาณาจักร

น่านเจ้าเป็นของชนชาติอื่นต่างหาก¹

ประเด็นต่อมาคือ หากจะมองปาฐกถาทั้งสามอย่างรวมๆ แล้ว สิ่งที่น่าหยิบยกขึ้นมาพิจารณา ก็คือ ทรรศนะเกี่ยวกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ต่อสุโขทัยและอยุธยา กล่าวคือท่านได้แบ่งลักษณะโครงสร้างนี้เป็นสองลักษณะ คือลักษณะของสุโขทัยและอยุธยา ซึ่งแตกต่างกัน (ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว) ซึ่งจะเห็นได้ว่าการมองโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคม และการเมืองของท่านนั้น ปัจจัยทางการเมืองเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญที่สุด อีกทั้งปัจจัยทางการเมืองนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เน้นอยู่ที่ลักษณะและการใช้อำนาจของกษัตริย์เป็นตัวกำหนดสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม ทรรศนะเช่นนี้ยังคงเป็นสิ่งที่น่าสงสัยอยู่มาก ความน่าสงสัยไม่ใช่อยู่ที่พฤติกรรมของชนชั้นปกครองเหล่านั้น แต่อยู่ที่ว่าการมองโครงสร้างของสังคมด้วยทรรศนะเช่นนี้ จะทำให้แนวโน้มในการวิเคราะห์เหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งในประวัติศาสตร์วางจุดหนักอยู่ที่กลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งมากเกินไป จนอาจทำให้ละเอียดปัจจัยอื่น ๆ ที่เป็นปัจจัยหลักในการกำหนดเหตุการณ์นั้น ๆ ก็ได้ อย่างเช่นการมองว่า ความรุ่งเรืองของสุโขทัยเป็นเพราะพ่อขุนรามคำแหงเพียงพระองค์เดียว โดยไม่มองสภาพการณ์ทางการเมืองในยุคสมัยนั้นว่าเอื้อต่อการขยายตัวของสุโขทัยอย่างไร ย่อมจะทำให้เห็นภาพเพียงด้านเดียว และไม่ช่วยให้เข้าใจอะไรมากนัก การมองแต่ภาพของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้กำหนดลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม ก็จะ

ทำให้มองไม่เห็นสิ่งปัจจัยในแง่ของพลังการผลิตในยุคโบราณ ที่กำหนดสภาพทางการผลิตซึ่งส่งผลต่อระบบและโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

ประเด็นที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เสนอ ก็คือประเด็นเกี่ยวกับระบบศักดินา ตามความคิดของท่านแล้ว “ศักดินาที่ทุกคนมีประจำตัวอยู่นี้เป็นเครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ในสังคม จะมีสิทธิหรือหน้าที่มากน้อยอย่างไร ก็ใช้ศักดินาที่มีอยู่เป็นจำนวนไร่นั้นเป็นเครื่องคำนวณ” (หน้า 43)

ทรรศนะเช่นนี้เป็นมุมมองสังคมแบบ functionalism กล่าวคือมองโครงสร้างของสังคมว่าแต่ละหน่วยในสังคม จะมีฐานะและหน้าที่ที่ถูกกำหนดไว้แน่นอน ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริงในสังคมไทย ดังที่ท่านกล่าวว่า “ไม่เคยปรากฏว่าประชาชนในสมัยอยุธยาได้เคยวิพากษ์กบฏ หรือคิดโค่นล้มราชบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์เลยแม้แต่ครั้งเดียว” (หน้า 60) แต่กรณีของกบฏชาวนาในสมัยอยุธยา เช่น กบฏบุญกว้าง² ท่านจะให้คำตอบต่อเรื่องนี้อย่างไร เป็นเรื่องที่น่าสนใจได้ไม่ยากนักว่าทำไม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์จึงคิดเช่นนี้ ถ้า

- (1) โปรตุเกส สุชาติ ภูมิบริรักษ์, สืบประวัติชาติไทย : น่านเจ้าอาณาจักรของใคร, สำนักพิมพ์วรรณกรรมเพื่อชีวิต, 2525
- (2) โปรตุเกสเรื่องเกี่ยวกับกบฏไพร่ในสมัยอยุธยา ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “กบฏไพร่ในสมัยอยุธยา กับแนวความคิดผู้มีบุญ-พระศรีอารีย์-พระมาลัย”, วารสารธรรมศาสตร์, 9 : 1 กรกฎาคม-กันยายน

หากจะโยงไปถึงว่าท่านจะมองว่าลักษณะของโครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงใดๆ ในประวัติศาสตร์นั้น มาจากชนชั้นสูงคือกษัตริย์และขุนนางทั้งสิ้น

ในแง่ของคำจำกัดความของระบบศักดินาที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เสนอนั้น ถึงแม้ว่าส่วนหนึ่งจะมีลักษณะเป็นเช่นนั้น แต่คำจำกัดความเช่นนี้ก็มีลักษณะด้านเดียวอยู่มาก ยังมีคำตอบอยู่อย่างน้อยสองคำตอบเกี่ยวกับว่าระบบศักดินาคืออะไร คำตอบแรกก็คือ ระบบศักดินาเป็นเรื่องของระบบการควบคุมกำลังคน ซึ่งหมายความว่า ประชากรของสังคมไทยในอดีตนั้นมีจำนวนไม่มากนัก ในขณะที่พื้นที่ทำกินมีอยู่มากมาย เพราะฉะนั้นปัญหาที่สำคัญของผู้ปกครองคือปัญหาเรื่องแรงงาน ดังนั้นระบบศักดินาจึงได้ก่อร่างและถูกสร้างขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนกำลังคนนี้ การที่ไพร่ต้องสังกัดมูลนาย ก็เพราะง่ายต่อการควบคุมและเรียกเกณฑ์มาใช้แรงงาน ทั้งในแง่การผลิตและสงคราม

คำตอบที่สองก็คือ ระบบศักดินานั้นเป็นระบบของการควบคุมที่ดินของชนชั้นปกครอง ซึ่งหมายความว่า การควบคุมที่ดินได้ก็เท่ากับว่าสามารถคุมคนไว้ได้ด้วย เพราะที่ดินเป็นปัจจัยทางการผลิตที่สำคัญที่สุด หากไพร่ต้องการทำการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองหรือครอบครัว ก็จะต้องยอมอยู่ในสังกัดของชนชั้นปกครองผู้ซึ่งเป็นเจ้าที่ดิน คำตอบนี้จะถูกแย้งจากกลุ่มแรกว่า นี่เป็นแนวความคิดที่เกิดขึ้นในยุโรป แต่ในกรณีของไทยนั้นยังคงมีปัญหาอยู่ที่ ที่ดินมีจำนวนมากแต่ทว่าแรงงานมีจำกัด อย่างไรก็ตามข้อถกเถียงนี้มีแง่มุมให้

แย้งตรงที่ว่า การควบคุมแรงงานจะเป็นไปได้อย่างไร ถ้าหากไม่ผ่านการควบคุมที่ดิน กำลังและความคิดจริง ๆ แล้วสามารถควบคุมคนได้เด็ดขาดจริงหรือไม่ถ้าหากไม่มีการควบคุมทางเศรษฐกิจเป็นฐานรองรับ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งพระเจ้าอู่ทองอ้างสิทธิ์ในการเป็นเจ้าของที่ดินทั่วราชอาณาจักร หรือจากการที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์กล่าวว่าฐานะของกษัตริย์ไทยนั้น มีฐานะเป็นเจ้าของแผ่นดินอีกด้วย ก็เป็นข้อยืนยันได้ประการหนึ่ง

ผู้วิจารณ์จะไม่ขอกว่าอะไรให้ยึดยาว เพราะการพูดถึงเรื่องระบบศักดินาเป็นเรื่องใหญ่ที่จะต้องอาศัยข้อมูลจากการวิจัยอีกจำนวนมาก ในที่นี้เป็นเพียงการกล่าวถึงคำจำกัดความอื่นในเรื่องของระบบศักดินา เพื่อชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดในการตีความระบบศักดินาของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เท่านั้น

ประเด็นต่อมาที่จะขอหยิบยกขึ้นมาพิจารณาก็คือ ข้อยืนยันของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ที่ว่า สังคมอยุธยาเป็นสังคมที่ไม่มีชนชั้น ถึงแม้ว่าจะมีแต่ก็เป็นชนชั้นที่ไม่มีเสถียรภาพ เนื่องจากตำแหน่งกษัตริย์ก็เป็นเรื่องที่ไม่แน่นอน พระราชอำนาจอาจสูญเสียให้แก่ผู้อื่นในขณะใดก็ได้ ความเป็นราชวงศ์จะหมดไปใน 5 ชั่วโมง ตำแหน่งขุนนางไม่มีการสืบต่อกันทางเครือญาติ ไพร่ที่มีความสามารถอาจเลื่อนขึ้นเป็นขุนนางได้ และ “มนุษย์ทุกคนย่อมเสมอภาคกันในสายตาของพระเจ้าผู้เป็นเจ้านิรันดร์หรือคนทุกคนมีฐานะเท่าเทียมกันในสายตาของกฎหมายฉันใด คนทุกคนในสมัยอยุธยา ก็มีฐานะเท่าเทียมกันภายใต้

พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาฉันนั้น ความเสมอภาคกันภายใต้พระราชอำนาจและความเคลื่อนไหวเข้าหากันระหว่างชนชั้นต่าง ๆ อันทำให้ชนแต่ละชั้นไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด เป็นลักษณะอันสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของสังคมสมัยอยุธยา” (หน้า 62-63)

การตีความในลักษณะเช่นนี้ เป็นเรื่องที่น่าขบคิด ถ้าหากพิจารณาจากความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ เราจะเห็นว่ากษัตริย์รวมทั้งขุนนางชั้นสูงของอยุธยา ไม่เคยปรากฏเลยว่าเคยมาจากชนชั้นต่ำคือพวกไพร่ ราชวงศ์อู่ทอง ราชวงศ์สุพรรณบุรี ราชวงศ์สุโขทัย ราชวงศ์ปราสาททอง ตลอดจนราชวงศ์บ้านพลูหลวง ต้นราชวงศ์ล้วนมาจากชนชั้นสูงทั้งสิ้น อีกทั้งในกฎหมายสมัยอยุธยา ยังกำหนดลักษณะของผู้ที่จะเป็นขุนนางไว้ว่า จะต้องมาจากตระกูลเสนาบดีอีกด้วย

ในแง่ที่กล่าวว่า คนทุกคนเสมอภาคและเท่าเทียมกันภายใต้กษัตริย์อยุธยา นั้น ด้านหนึ่งมีลักษณะตีความแบบอัตวิสัย (subjective) อยู่มาก เนื่องจากไม่มีหลักฐานใดมายืนยันว่าเป็นเช่นนั้น ส่วนอีกด้านหนึ่ง การบอกว่าสังคมอยุธยาเป็นสังคมที่มีชนชั้น (แม้ตามสายตาของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ชนชั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีเสถียรภาพก็ตาม) ความเท่าเทียมจะเกิดขึ้นได้อย่างไรในคนที่มีความฐานะทางชนชั้นแตกต่างกัน ซึ่งฐานะทางชนชั้นนี้จะกำหนดหน้าที่ทางสังคมของคนให้แตกต่างกันอีกด้วย เช่น กรณีไพร่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ในขณะที่ขุนนางมีสิทธิ์เกณฑ์แรงงานไพร่นั้น

เราจะพูดได้อย่างไรว่าขุนนางและไพร่มีความเท่าเทียมและเสมอภาคกัน

ปาฐกถาเรื่องที่ดีที่สุดคือ เรื่อง **“ประเทศไทยกับภาวะการเปลี่ยนแปลงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”** เนื้อหาเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยตั้งแต่อดีต คือสมัยนานเจ้าจนถึงสมัยปัจจุบัน (พ.ศ. 2510 ซึ่งเป็นปีที่ท่านแสดงปาฐกถานี้) แนวความคิดหลักของปาฐกถาชิ้นนี้อยู่ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ มีสมมติฐานอยู่ที่ว่า **“ความสนใจประการสำคัญของประชาชนคนไทยตลอดระยะเวลา 14 ศตวรรษที่ผ่านมา ก็คือ การรักษาและดำรงความเป็นชาติเอกราชของตนไว้”** (หน้า 93) และ **“ไทยไม่เหมือนประเทศไหนในแถบนี้ นั่นเป็นเพราะไทยเป็นประเทศเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รักษาเอกราชไว้ได้ตลอดยุคการล่าเมืองขึ้นของประเทศฝ่ายตะวันตก”** (หน้า 92) ดังนั้นไทยจึงเป็นประเทศเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สามารถดำรงเอกลักษณ์ของตนเองมาได้จนถึงปัจจุบัน อีกทั้ง **“ท่ามกลางความปั่นป่วนยุ่งเหยิงทางการเมืองและบรรยากาศแห่งความไม่สงบ ท่ามกลางความไม่สงบทางการเมือง อันเป็นเหตุการณูปกติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในขณะนี้ ไทยยังสงบสุขและยืนหยัดสามัคคีกันอย่างแน่นแฟ้นที่จะต้านทานการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ ไม่ว่าจะมาในลักษณะไหน”** (หน้า 126) และ **“เราควรต้องยืนหยัดเป็นครั้งสุดท้าย ณ ที่ใดที่หนึ่งต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่ตั้งหน้าระรานอิสรภาพของโลกโดยไม่หยุดยั้ง”** (หน้า 127)

ประเด็นที่น่าสนใจประเด็นแรกก็คือ การที่ท่านพยายามสรุป **ลักษณะของคนไทย** ท่ามกลางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาว่า คนไทยต่อสู้เพื่อ **อิสรภาพ** ของตนมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เป็นเวลาถึง 14 ศตวรรษ คำถามของประเด็นนี้อยู่ตรงที่แนวความคิด (concept) ที่ใช้เกี่ยวกับคำว่าอิสรภาพ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ จะใช้คำว่าอิสรภาพในความหมายเดียวกันตลอด ตั้งแต่สมัยนานเจ้าจนถึงปัจจุบัน ในขณะที่แนวความคิดต่อคำว่าอิสรภาพในปัจจุบัน เป็นคนละเรื่องคนละประเด็นกับในอดีต ความหมายของคำว่าอิสรภาพในปัจจุบันเป็นเรื่องของรัฐประชาชาติ ซึ่งเป็นรัฐที่มีเขตแดนที่แน่นอน อำนาจอธิปไตยเพียงอำนาจเดียวที่เป็นเอกภาพกันตลอดเขตแดนนั้น สภาพเช่นนี้กำหนดให้เกิดจิตสำนึกของการตระหนักในความเป็นชาติ แต่ในอดีตประมาณรัชกาลที่ 4 ขึ้นไปนั้นสิ่งที่เรียกว่า ชาติ ความตระหนักในความเป็นชาติ และความคิดแบบชาตินิยมยังคงไม่เกิดขึ้น ดังนั้นการสรุปว่า **“ความสนใจประการสำคัญของประชาชนคนไทยตลอดระยะเวลา 14 ศตวรรษที่ผ่านมา ก็คือ การรักษาและดำรงความเป็นชาติและเอกราชของตนไว้”** และ **“ชาวไทยได้ต่อสู้เพื่อรักษาอิสรภาพและเอกราชของตนมาหลายศตวรรษเต็มที”** (หน้า 127) จึงเป็นการพูดที่ผิดฝาผิดตัวอยู่มาก

ประเด็นต่อมาก็คือ การที่สรุปว่าประเทศไทยไม่เหมือนกับประเทศใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะไทยไม่เคยเสียเอกราชให้แก่ประเทศตะวันตก ดังนั้นจึงสามารถดำรงเอกลักษณ์

ของตัวเองไว้ได้นั้น ข้อที่น่าสังเกตก็คือ จริง ๆ แล้วไทยแตกต่างจากประเทศเหล่านั้นจริงหรือไม่ และไทยสามารถดำรงเอกลักษณ์ของตนเองไว้ในขณะที่ประเทศอื่น ๆ ทำไม่ได้จริงหรือไม่ ผู้วิจารณ์มีความเห็นว่า ไทยเองก็ไม่ได้แตกต่างจากประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปมากนัก ผลกระทบของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกในอดีตก็มีส่วนที่เร่งให้ไทยต้องเปลี่ยนแปลงประเทศทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไปในลักษณะเดียวกันกับประเทศอื่นๆ ในแถบนี้ กล่าวคือ ในทางเศรษฐกิจปัจจัยจากจักรวรรดินิยมเป็นตัวเร่งให้ไทยต้องเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจมาเป็นเศรษฐกิจแบบส่งออก ประเทศไทยกลายเป็น “หลวงวัดอุทิศขั้นปฐมในกิจกรรมทางการค้า และอุตสาหกรรมของตะวันตก เช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ในทางสังคมอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกก็เข้าครอบงำชีวิตจิตใจของคนไทยคล้าย ๆ กับประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าในทางการเมือง ไทยจะสามารถดำรงเอกราชไว้ได้ในระดับหนึ่ง และรักษาสถาบันการปกครองแบบเดิมไว้ได้ แต่ในที่สุดก็หลีกเลี่ยงการที่สถาบันนี้ถูกบั่นทอนอำนาจทางการเมืองลงไปอย่างมากไม่ได้ จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงภายในโครงสร้างสถาบันเดิม เพื่อการอยู่รอดจากการคุกคาม

ประเด็นสุดท้ายเกี่ยวกับทัศนคติต่อสงครามในเวียดนาม และการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ ทัศนคติที่ท่านเสนอมาในขณะนั้น (2510) สะท้อนให้เห็นถึงจิตสำนึกและสภาพการณ์

ทางการเมืองของไทยที่มีต่อปัญหาความขัดแย้งในอินโดจีนได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเห็นถึงทัศนคติและนโยบายของอเมริกาในภูมิภาคแถบนี้ อีกด้วย นั่นก็คือความชอบธรรมของไทยและอเมริกาที่จะเข้ามายุ่งเกี่ยวกับปัญหาอินโดจีนในนามของโลกเสรีที่ลุกขึ้นมาต่อต้านการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ การย้ายถึงการต่อสู้เพื่อเอกราชของไทยในตอนต้นของปราชูถา ก็เพื่อมายืนยันในประเด็นที่ว่าไทยเองจะต่อสู้กับการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ ดังเช่นที่ไทยเคยต่อสู้มาแล้วในอดีต

ผลของทัศนคติเช่นนี้เองที่ทำให้ไทยต้องถดถอยลงไปสู่สงครามเวียดนามอย่างเต็มตัวหรืออาจกล่าวได้ว่าไทยเป็นหมากตัวเล็ก ๆ ตัวหนึ่งซึ่งต้องเดินไปตามนโยบายที่สหรัฐอเมริกาวางเอาไว้ เมื่อสถานการณ์ของโลกเริ่มเปลี่ยนแปลง สหรัฐอเมริกालงมือจากสงครามเวียดนาม ประธานาธิบดีนิกสันได้เดินทางไปเยือนจีนแดง ประเทศไทยจึงต้องประสบปัญหาอย่างมากมายทั้งรัฐบาลและประชาชน ในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์

กล่าวโดยสรุปแล้ว ปราชูถาต่าง ๆ ที่รวมอยู่ในหนังสือเล่มนี้ ในแง่ของเนื้อหาค่อนข้างจะเก่าไปเสียแล้วเมื่อเทียบกับวงวิชาการ โดยเฉพาะวงการศึกษาระวัติศาสตร์ที่มีความก้าวหน้าไปอย่างมากทั้งในแง่ของเนื้อหาและวิธีการ จุดเด่นของปราชูถาต่าง ๆ ใน *สามนคร* ก็คือ ความสามารถของผู้เขียน (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์) ทั้งในแง่ของการเขียนได้อย่างน่าอ่าน ผิดกับหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อีกหลายเล่ม ซึ่งเขียน

ได้อย่างน่าเบื่อ และอีกแง่หนึ่งก็คือวิธีการของผู้เขียนที่สามารถรวบรวมประเด็นขึ้นมาเป็นแนวความคิดที่เป็นระบบได้ภายในหน้ากระดาษเพียงไม่กี่หน้า ผิดกับนักประวัติศาสตร์ ส่วนใหญ่ซึ่งถึงแม้จะใช้หน้ากระดาษมากมายกว่าหลายเท่า แต่ก็ไม่สามารถทำอะไรไปมากกว่า (คือกรณีที่เต็มไปด้วยข้อมูลที่ขาดเอกภาพ) อย่างไรก็ตามวิธีการเช่นนี้ คือการพูดแบบกว้าง ๆ และครอบคลุมเหตุการณ์และระยะเวลาอันยาวนานเช่นนี้ อาจก่อให้เกิดความผิดพลาดได้มาก เพราะระบบหรือโครงสร้างของเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เป็นสิ่งที่ไม่เคยหยุดอยู่กับที่ การที่จะเข้าใจเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง โครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่ง ในสมัยใดสมัยหนึ่งนั้น เป็นเรื่องที่จะต้องอาศัยการศึกษาลงไปในเรื่องละเอียดของข้อมูล และหลักฐานในยุคนั้น ๆ อยู่มาก

เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์วนิช

นักศึกษาระวัติศาสตร์
คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์



แถมสุข นุ่นนนท์ การเมืองและการต่างประเทศ ในประวัติศาสตร์ไทย ไทยวัฒนาพานิช 132 หน้า 40 บาท



การเมืองและการต่างประเทศ
ในประวัติศาสตร์ไทย
แถมสุข นุ่นนนท์



แถมสุข นุ่นนนท์ เป็นนักประวัติศาสตร์คนหนึ่งซึ่งผู้วิจารณ์ชื่นชมในความอดสาหะวิริยะในการทำงาน เธอเป็นนักประวัติศาสตร์คนหนึ่งไม่น้อยคนที่สามารถสร้างงานได้ดีทั้งในแง่ของศาสตร์และศิลป์ ในยุคสมัยปัจจุบันคงจะหาผู้ที่ปฏิเสชงานเขียนของแถมสุขได้ยาก โดยเฉพาะงานประวัติศาสตร์ในช่วงการปฏิรูปการปกครองของรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาจนถึงช่วงสงครามเวียดนาม ผลงานทางประวัติศาสตร์ของเธอจำนวนมากสามารถที่จะรักษาคุณภาพและความสม่ำเสมอไว้ได้ เธอสามารถที่จะนำเราเข้าไปอยู่ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยลีลาของการเขียน และรายละเอียดของข้อมูลประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ที่เราสามารถจับต้องได้เลยทีเดียว

หนังสือเล่มนี้เป็นการรวบรวม บทความและผลงานวิจัยของแถมสุขที่ตีพิมพ์ในวารสารต่าง ๆ ช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ในหนังสือเล่มนี้จะจำกัดในระยยะสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่สมัยปฏิรูปของรัชกาลที่ 5 จนถึงสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยกเว้นบทความ 2 บทความ คือ บทความเรื่อง การปกครองสมัยโบราณ จะมีการปูพื้นสั้น ๆ เป็นความคิดเห็นเกี่ยวกับการปกครองของไทยสมัยโบราณก่อนการปฏิรูปการปกครอง และบทสุดท้าย เรื่อง “เสียงสะท้อนจากการปฏิวัติอเมริกันศึกษากรณีประเทศไทย” จะเป็นการวิเคราะห์ถึงอุดมการณ์ประชาธิปไตยในสมัยสงครามอิสรภาพอเมริกากับบทบาทของอเมริกาในประเทศไทย

บทความทั้ง 11 บทความจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ภาคการเมือง และภาคความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ภาคการเมืองจะประกอบด้วย การปกครองสมัยโบราณ, แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชปรารภการเมืองในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย, ขบวนการฝ่ายซ้ายในประเทศไทยก่อน พ.ศ. 2475, ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475, เมืองไทยยุคเชอคู่น่า, อาชญากรรมสงคราม พ.ศ. 2488, ภาคความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจะประกอบด้วยที่ปรึกษาราชการแผ่นดินชาวอเมริกันในประเทศไทย พ.ศ. 2446-2483, การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2443-2453 นโยบายต่างประเทศสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2, เสียงสะท้อนจากการปฏิวัติอเมริกัน: ศึกษาเฉพาะ

กรณีประเทศไทย บทความในหนังสือเล่มนี้นอกจากจะประกอบด้วยภาคการเมืองและภาคความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในแต่ละภาคจะประกอบด้วยบทวิเคราะห์อีกภาคละ 1 บท ซึ่งเป็นการสรุปเกี่ยวกับช่วงประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นและจบลงในแต่ละช่วง ภาคการเมืองซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่การปฏิรูปของรัชกาลที่ 5 จะจบที่บทวิเคราะห์ของความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง 2475 ภาคความสัมพันธ์ฯ จะจบที่ความแตกต่างในบทบาทของชาวอเมริกันและรัฐบาลสหรัฐในประวัติศาสตร์กับปัจจุบัน

จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้น่าจะเป็นวิธีการทำงานของแถมสุข ลักษณะสำคัญของวงการศึกษาศาสตร์ประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน เราสามารถแบ่งหยาบ ๆ ได้ 2 กลุ่มด้วยกันคือ กลุ่มที่ทำงานประวัติศาสตร์โดยนำเอาวิธีการสังคมศาสตร์เข้ามาใช้ในการศึกษา ด้วยการตั้งกรอบทางทฤษฎีขึ้นมาก่อนแล้วจึงพิจารณาข้อมูลทางประวัติศาสตร์เพื่อหาคำตอบจากทฤษฎีที่ตั้งไว้ พวกนี้ส่วนใหญ่จะเป็นนักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่และนักสังคมศาสตร์ อีกกลุ่มหนึ่งจะเริ่มดำเนินงานของเขาด้วยข้อมูลจำนวนมาก แล้วถึงจะนำข้อมูลเหล่านั้นมาพิจารณาเพื่อที่จะสร้างอดีตที่เขาเชื่อว่าเกิดขึ้นจริง ๆ ซึ่งผู้วิจารณ์จัดแถมสุขให้อยู่ในกลุ่มหลัง เพราะฉะนั้นลักษณะเด่นของหนังสือเล่มนี้ก็คือ ข้อมูลจำนวนมากและภาพในอดีต ซึ่งเราจะได้เห็นจากบทความหลายเรื่อง การใช้ข้อมูลซึ่งเป็นจุดเด่นของแถมสุข แถมสุขจะเน้นที่ข้อมูลชั้นต้นเป็นส่วนใหญ่ เช่น รายงานการประชุมสภาผู้แทนฯ จดหมายคำให้การในศาล, ราชกิจจานุเบกษา,

รายงานการประชุมของคณะรัฐมนตรี, บันทึกความเห็นเพื่อให้เกิดความเป็นกลางมากที่สุดในการทำงาน จากหลักฐานจำนวนมากเหล่านี้ แถมสุขจะนำมาพิจารณาคัดเลือกเพื่อที่จะตอบคำถามในประวัติศาสตร์ช่วงที่คลุมเคลือให้กระจ่าง นอกจากข้อมูลจำนวนมากศาลที่แถมสุขจะนำมาพิจารณาคัดเลือกแล้วส่วนที่น่าสนใจก็คือ วิธีการนำเอาข้อมูลเหล่านี้มาใช้ แถมสุขมิได้นำข้อมูลเหล่านี้มาแสดงในรูปแบบของการเรียงข้อมูลแบบนักประวัติศาสตร์ในกลุ่มหลังโดยทั่วไป แต่จะนำข้อมูลจำนวนมากเหล่านี้มาใช้ในรูปแบบของการเป็นเหตุเป็นผลกับจากคำถามที่แถมสุขตั้งขึ้นและไม่เรียงตามลำดับเวลา และให้น้ำหนักกับข้อมูลแตกต่างกันไปด้วย เช่น แถมสุขจะใช้รายละเอียดทั้งหมดในรัฐธรรมนูญ ของ ดร.แชร์ ซึ่งเสนอกับสมเด็จพระปกเกล้าฯ หรือรายละเอียดทั้งหมดในการตั้งชื่อสมัยจอมพล ป. ฯลฯ แต่ข้อมูลบางส่วนแถมสุขก็ข้ามไป เพื่อที่จะสร้างภาพในอดีตตามวิธีของเธอให้ชัดเจนที่สุด ลักษณะการให้ข้อมูลบางส่วนมาก บางส่วนน้อย มันจึงเป็นหน้าที่ของผู้อ่านที่จะพิจารณาอดีตว่านักประวัติศาสตร์ผู้นั้นสามารถตีภาพอดีตให้เราเข้าใจได้แค่ไหน ซึ่งในประเด็นนี้ ผู้วิจารณ์เห็นว่าแถมสุขทำได้ดีมาก เชิงอรรถในงานเขียนเพื่อเน้นน้ำหนักกับงานของเธอก็เช่นกัน เชิงอรรถเพียงสั้น ๆ ก็ให้ภาพในอดีตแก่ผู้อ่านอย่างชัดเจน ตัวอย่างที่ดีมาก จะปรากฏอยู่ตลอดเล่ม ที่ผู้วิจารณ์รู้สึกชื่นชมมากคือ การใช้จดหมายของแม่ของ ดร.แชร์ มาแสดงถึงความสำเร็จและการทำงานของ ดร.แชร์ ในประเทศไทย

ซึ่งเป็นข้อความเพียงสั้น ๆ แต่ให้ภาพ
ได้ดีมาก “ใคร ๆ ในกรุงเทพฯ รู้จักชื่อ
แซร์ กันทั้งนั้น นับตั้งแต่เจ้า, ขาวนา,
บ๋อยโรงแรม, เสมียนรถไฟ แม้ไม่เคย
รู้สึกภาคภูมิใจมากเท่านี้เลยในชีวิต”
(น. 103) ซึ่งเป็นการใช้ข้อมูลในอดีต
มาสร้างภาพให้เราเห็นอย่างได้อารมณ์
และเข้าใจอดีต เมื่อมาเจองานอย่างเช่น
“ที่ปรึกษาราชการชาวอเมริกันในประเทศไทย พ.ศ. 2446 ถึง พ.ศ. 2483” ซึ่ง
แถมสุขสามารถแสดงภาพของมิตรภาพ
ของชาวไทยกับผู้ชำนาญการชาวอเมริกัน
ได้อย่างลึกซึ้งและให้ความสำคัญกับ
ความรู้สึกนึกคิด, อารมณ์ของบุคคล
ในประวัติศาสตร์แตกต่างจากงานอื่น ๆ
ในสมัยนี้ ก็พอแก่แข็งได้เหมือนกัน

อย่างไรก็ตามถึงแม้ผู้วิจารณ์จะ
รู้สึกชื่นชมกับงานชิ้นนี้มาก แต่หนังสือ
เล่มนี้ก็มีจุดบกพร่องอยู่เช่นกัน แถมสุข
สามารถสร้างภาพในอดีตได้อย่างมี
ชีวิตชีวาให้ผู้อ่านได้เห็น แต่แถมสุขก็
สามารถทำได้เพียงในประเด็นเล็ก ๆ
เท่านั้น แถมสุขไม่สามารถสร้างภาพ
ใหญ่ในประวัติศาสตร์แต่ละช่วงให้
ผู้อ่านได้เห็นหรือมีจะนั้นก็ทำให้ผู้อ่าน
เข้าใจถึงภาพความเปลี่ยนแปลงทั้งหมด
ของประวัติศาสตร์ที่เธอเสนอ ผู้เขียน
เน้นงานประวัติศาสตร์ด้านการเมือง
มากเกินไป จนลืมความเปลี่ยนแปลง
ทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นเหตุของความ
เปลี่ยนแปลงทางการเมือง ทั้งหมดนี้
อาจจะเพราะแถมสุขเองจมกับ
ข้อมูลเฉพาะจุดเกินไป ในขณะที่ต้อง
การสร้างภาพของการเปลี่ยนแปลง
ทางการเมืองสมัยใหม่ แถมสุขให้น้ำหนัก
กับความคิดและบทบาทของรัชกาลที่ 6
ในการปกครองและประเดิมความคิด
ชาตินิยมและความขัดแย้งในกลุ่มราชวงศ์

อย่างมากมาย จากข้อมูลเหล่านี้แถมสุข
นำเข้าไปสู่บทสรุปที่ว่า “การก่อกบฏ
ของนายทหารหนุ่มใน ร.ศ. 130 เปรียบ
เสมือนสัญญาณเตือนให้รู้ถึงพลังการ
เปลี่ยนแปลงของประชาชนที่อาจมีขึ้น
ได้” (น. 20) ข้อสรุปนี้มาจากรายละเอียด
การกระทำของรัชกาลที่ 6 สิ่งหนึ่งใน
บทความที่แถมสุขไม่ได้ให้กับคนอ่าน
เลยคือ คำตอบที่ว่าทำไม ร. 6 จึงต้อง
ทำเช่นนั้นด้วย คำตอบง่าย ๆ ของแถม
สุขในงานเรื่อง “แนวพระราชดำริทาง
การเมืองในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัว” คือเกิดเหตุการณ์กบฏ
ร.ศ. 130 ขึ้น มีกลุ่มทหารกลุ่มเล็ก ๆ
จำนวนหนึ่งซึ่งต้องการเปลี่ยนแปลง
แต่รัฐบาลก็ปราบได้ คำตอบแบบนี้
ผู้วิจารณ์คิดว่าควรจะถามต่อเป็นอย่าง
ยิ่ง ในเมื่อกลุ่ม ร.ศ. 130 เป็นเพียง
ทหารกลุ่มหนึ่ง (ในงานชิ้นอื่นอย่างเช่น
ยังเติร์กครั้งแรก: กบฏ ร.ศ. 130 แถมสุข
ก็ให้ภาพเช่นนี้) โดยเฉพาะเมื่อรัฐบาล
ปราบปรามได้สำเร็จเราก็จะตั้งคำถาม
ต่อว่าทำไมรัชกาลที่ 6 ต้องพยายามทำ
เช่นนี้ด้วย ผู้วิจารณ์เห็นว่า คำตอบที่
แถมสุขจะต้องให้กับผู้อ่านคือ การให้
ภาพกลุ่ม ร.ศ. 130 เป็นตัวแทนกลุ่ม
พลังใหม่ในสังคมไทยหลังการปฏิรูป
ของ ร. 5 จึงจะอธิบายถึงสิ่งที่รัชกาล
ที่ 6 กระทำ หรือในอีกแง่หนึ่งแถมสุข
ต้องแสดงให้เห็นถึงฐานะและบทบาท
ของรัชกาลที่ 6 ในบทบาทของผู้ที่สร้าง
พัฒนาการทางการเมืองในแง่ของวัฒน-
ธรรมที่เชื่อมต่อกับการปฏิรูปการปกครอง
ของรัชกาลที่ 5 ในอีกแง่หนึ่งการใช้
รายละเอียดการกระทำของรัชกาลที่ 6
และความคิดชาตินิยมของรัชกาลที่ 6
บอกกับผู้อ่านให้เห็นถึงพฤติกรรมของ
บุคคลในประวัติศาสตร์ วิธีการแบบ

ให้หลักฐานพูดเองถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ
ผู้วิจารณ์ชื่นชมกับวิธีการแบบนี้มาก
หลักฐานทางประวัติศาสตร์เมื่อถูกจัด
อย่างเป็นระเบียบก็สามารถจะให้ภาพ
ของอดีตให้เราเห็นได้ แต่สิ่งที่ควรจะ
ระมัดระวังอย่างยิ่งคือ มันรอบด้านพอ
หรือไม่ หลักฐานทางราชการส่วนใหญ่
ก็มักจะบอกเราถึงความสำเร็จกับทัศน
คติของข้าราชการกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
ซึ่งก็ไม่ค่อยตรงกับความจริงเท่าไร
การหาภาพประวัติศาสตร์โดยผ่านแนว
ความคิดกับงานเขียนของรัชกาลที่ 6
มันไม่สามารถจะอธิบายถึงสิ่งที่อยู่
ข้างหลังการกระทำของรัชกาลที่ 6
และเหตุการณ์ในอดีตก็เป็นเหตุการณ์
ที่เกิดขึ้นในวรรณคดีของ ร. 6 ด้วย
เช่นกัน มันไม่ใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
จริง ๆ ตรงนี้เราอาจสรุปงานชิ้นนี้ของ
แถมสุขได้ว่า แถมสุขให้ภาพในประเด็น
เล็ก ๆ ซึ่งไม่มีความต่อเนื่องให้เห็น
ภาพใหญ่ในประวัติศาสตร์ และการใช้
หลักฐานที่เน้นหลักฐานทางราชการ
มากไป ในข้อบกพร่องข้อแรก ผู้วิจารณ์
เห็นว่าการทำงานในรูปของบทความที่
เจาะประเด็นเป็นเรื่อง ๆ ไปของแถมสุข
เมื่อนำมารวมเป็นเล่มแล้วโดยการคง
จุดบกพร่องเหล่านี้ไว้ สิ่งที่แถมสุขนำ
จะทำก็คือการสร้าง ความเข้าใจกับความ
เปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทยใน
ช่วงที่แถมสุขทำงานเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจ
ถึงความต่อเนื่องในแต่ละบทความ
ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของคำนำก็ได้ แถมสุข
น่าจะขยายคำนำให้มากกว่านี้ และอีก
สิ่งหนึ่งก็คือ กฎเกณฑ์ หรือกรอบใน
การรวมบทความ ผู้วิจารณ์มองไม่เห็น
กรอบอันนี้เลย คล้าย ๆ กับว่าหยิบบทความ
ความอะไรก็ได้ในช่วงเวลานี้แล้วนำ
มารวมไว้ ความจริงผู้วิจารณ์พบว่า

บทความที่มีคุณภาพอีกมากของแถมสุข ซึ่งน่าจะรวมได้ เช่น ช่วงต่อกันระหว่าง “ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินชาวอเมริกัน ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 2446-พ.ศ. 2483” กับ “เสียงสะท้อนจากการปฏิวัติอเมริกัน: ศึกษากรณีประเทศไทย” ถ้าแถมสุขต้องการเน้นภาพที่น่ารังเกียจของบทบาทของสหรัฐใน “เสียงสะท้อนว่า” แถมสุขก็จัดบทความเรื่อง “แถลงการณ์ร่วมถนัด-รัศมี” (วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 9 เล่มที่ 2, 2522) ลงไปได้โดยไม่ขัดเขินและต่อเนื่องกันด้วย ประเด็นนี้อาจเข้าใจผิดก็ได้ แต่แถมสุขก็ไม่ได้บอกเลยว่าการรวมบทความครั้งนี้ต่อการให้ห้ะไรกับผู้อ่าน ผู้วิจารณ์คิดว่า น่าจะประณีตกับการรวมบทความของตนเองให้มาก ๆ และบอกกับผู้อ่านด้วยหรือมิฉะนั้นก็ต้องแสดงให้ผู้อ่านเห็น อย่างลึบว่างานชิ้นนี้เป็นรวมบทความประวัติศาสตร์ ไม่ใช่รวมเรื่องสั้นของแถมสุข

จากจุดอ่อนข้างต้น การเน้นถึงจุดเฉพาะในประวัติศาสตร์มากเกินไป จนมองไม่เห็นพัฒนาการประวัติศาสตร์ ซึ่งมีความต่อเนื่องกัน และการเน้นการใช้หลักฐานทางราชการอย่างโดด ๆ ในการอธิบายประวัติศาสตร์ ความจริงในประเด็นหลักฐานทางราชการ ผู้วิจารณ์เห็นว่าไม่ต้องกลับไปหาอดีตที่ไกลตัวเลย แค่เหตุการณ์ร่วมสมัยในปี 16 กับ 19 เราก็จะพบกับหลักฐานราชการที่ให้ภาพกับเราอย่างที่เราคาดไม่ถึงก็ได้ ทั้งหมดนี้จะนำไปสู่การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นบทความในเชิงความคิดเห็น บทความที่เป็นข้อสังเกตในประเด็นนี้ เช่นในเรื่อง “ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475” แถมสุขให้ข้อสังเกต 5 ประการด้วยกัน

คือ สภาพสังคมไทยเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ยังมีสภาพไม่ต่างกับสมัยอยุธยา เนื่องจากขาดชนชั้นกลาง ประชาชนส่วนใหญ่ยังยากจน การเปลี่ยนแปลงการปกครองผู้ที่ทำการเปลี่ยนแปลงเป็นผู้นำทางทหารและพลเรือน นโยบายใหม่ก็เป็นนโยบายเดิมของราชวงศ์จักรี คือต่อต้านตะวันตก ไม่ต้องการการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมือง สนใจเพียงบูรณภาพของดินแดน ทั้งกลุ่มคณะราษฎรเองก็เป็นข้าราชการ และถูกดุดกลืนเข้าสู่ระบบราชการ ทั้งหมดนี้แถมสุขนำไปสู่ผลสรุปที่ว่า “การเปลี่ยนแปลงการปกครองไทยในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 นั้นเป็นเพียงเหตุการณ์ธรรมดา ๆ ที่เกิดขึ้นเสมอในช่วงวิวัฒนาการของการปกครองไทย” (น. 32) หลังจากอ่านบทความนี้จบ ผู้วิจารณ์ก็เกิดคำถามขึ้น ความจริงแล้วทั้งเหตุและผล รวมทั้งการใช้ข้อมูลประวัติศาสตร์ของแถมสุขสามารถโยงให้เราเข้าใจเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ดี แต่การจมอยู่กับข้อมูลเฉพาะด้านทำให้แถมสุขมองไม่เห็นความต่อเนื่องกัน กับความแตกต่างในเรื่องของมิติเวลาของประวัติศาสตร์ และแถมสุขกำลังไปสู่ทรรศนะที่ว่า เมื่อวานนี้ก็ไม่ได้แตกต่างกับวันนี้เลย ประวัติศาสตร์ของแถมสุขกำลังซ้ารอย โดยเฉพาะการมองว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 คล้ายกับการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ไม่ว่า การปฏิรูปของรัชกาลที่ 5 หรือการรัฐประหารทั้งหลายของกลุ่มทหารในช่วงหลังของประวัติศาสตร์ไทย ผู้วิจารณ์ได้ตั้งข้อสังเกตแล้วเกี่ยวกับการทำงานของแถมสุขไว้

ข้างต้นแล้ว ในแง่รายละเอียด แถมสุขกำลังข้ามอะไรไป เราจะเริ่มต้นที่สภาพสังคม, เศรษฐกิจ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลง 2475 ขึ้น ยังมีสภาพไม่ต่างกับสมัยอยุธยาเนื่องจากขาด “ชนชั้นกลาง” แถมสุขกำลังข้ามการเปลี่ยนแปลงในการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 ตลอดจนถึงที่ตามมา ในสมัยรัชกาลที่ 6 และ 7 ซึ่งก่อให้เกิดสถาบันใหม่ที่มีความสำคัญมากคือ สถาบันข้าราชการทหาร-พลเรือน และก่อให้เกิด “ผู้นำใหม่” ด้วย การจัดการศึกษาระบบใหม่ซึ่งได้รับอิทธิพลตะวันตกและมีจุดประสงค์ที่จะสร้างคนแบบใหม่เพื่อเข้ารับราชการในกระทรวงทบวงกรมที่เกิดขึ้นใหม่มากมายในสมัยการปฏิรูป ดังนั้นสถาบันข้าราชการพลเรือนก็ถูกก่อตั้งขึ้น ซึ่งก็พร้อม ๆ กับการก่อตั้งของสถาบันข้าราชการทหาร คนจำนวนไม่น้อยที่ก้าวเข้าสู่สถาบันเหล่านี้เพราะโอกาสใหม่ทางการศึกษา ตัวอย่างที่ถูกยกมาใช้อย่างใด ๆ ก็น่าจะมีบ้างได้ คือปรีดี พนมยงค์ กับ จอมพล ป. พิบูลสงคราม และกรณีเช่น 2 คนนี้ ก็น่าจะมีอีกมาก เพราะการศึกษาได้เปิดออกรับคนที่อยู่นอกวงเจ้าและขุนนางเดิม ชาติกำเนิดมิได้เป็นตัวกำหนดและชี้ขาดอย่างที่เป็นมาในอดีต แต่เป็นบุคคลที่เป็นชนชั้นกลาง มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนและสร้างตัวจากความสามารถของตัวเอง พวกนี้แตกต่างจากพวกเจ้า ในขณะที่เดียวกันก็แตกต่างจากไพร่ด้วย และมีจำนวนไม่น้อยในสังคมไทย พวกนี้เป็นพวกผู้ชำนาญการพิเศษในระบบการปกครองแบบใหม่ และระบบเศรษฐกิจแบบส่งออกซึ่งเปลี่ยนแปลงไป สภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป พวกนี้เป็นเพียงข้าราชการชั้นผู้น้อย

เท่านั้น มาดูที่กลุ่มคณะราษฎร แบ่งกลุ่มทหารบกจำนวน 32 คน จะมีระดับนายพันเพียง 7 คน นอกนั้นร้อยโท, ร้อยตรี, สายทหารเรืออย่างมากเป็นนาวาตรี นอกนั้นเรือโท, เรือตรี, สายพลเรือนเป็นข้าราชการระดับตรี โท (ข้อมูลพื้นฐานการเปลี่ยนแปลงการปกครองไทยในรอบ 50 ปี สมาคมสังคมศาสตร์ฯ 2522) มาดูที่การยึดอำนาจ ลักษณะการยึดอำนาจของพวก 2475 ไม่มีความพร้อมเลย แต่คนเหล่านี้ยึดอำนาจอย่างค่อนข้างฉลาด การประชุมของกลุ่มนี้รัฐบาลก็รู้ กลุ่ม 2475 ตั้งใจทำในวันที่ 27 มิถุนายน แต่รัฐบาลจะจับกลุ่ม จึงไปทำในวันที่ 24 มิถุนายน ลักษณะของทหารที่เข้ามาที่ถูกหลอกว่าจะไปซ้อมรบ กำลังสนับสนุนก็ไม่มีปืนปืนแผ่น ทำให้คณะราษฎรไม่พร้อมในการปกครอง การนำเอาพระยามโนปกรณวัฑ ซึ่งเป็นคนหัวเก่า ไม่เห็นด้วยกับคณะราษฎรมาเป็นนายกรัฐมนตรียุหรือรัฐมนตรีก็เป็นคนหัวเก่าทั้งสิ้น พวกคณะราษฎรเป็นแค่รัฐมนตรีลอย สิ่งเหล่านี้เป็นภาพสะท้อนฐานะจริง ๆ ของคณะราษฎรทั้งสิ้น ว่าไม่ได้มีอำนาจในระบบราชการอย่างจริงจัง แต่อาศัยการยึดอำนาจที่ค่อนข้างฉลาดและประนีประนอมมากกว่า

นอกจากบทความในภาคการเมืองที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว บทความอื่น ๆ นอกจากนี้ผู้วิจารณ์เห็นว่าบทความทางประวัติศาสตร์ที่ดีเด่นของแถมสุขใช้จุดเด่นในการทำงานของเธออย่างน่าชมเชย ให้อรรถาธิบายประวัติศาสตร์ นอกจากบทสุดท้ายซึ่งเป็นบทความในแง่ความคิดเห็นเกี่ยวกับอุดมการณ์ประชาธิปไตยของอเมริกา

แถมสุขเปรียบเทียบกับบทบาทในอดีตของอเมริกา กับบทบาทในยุคปัจจุบัน ซึ่งมีต่อประเทศไทย เราจะเห็นจากข้อความนี้ “เสียงสะท้อนจากการปฏิวัติอเมริกัน” ดังกังวาลอยู่ในสังคมไทยเพียงชั่วเวลาทศวรรษมาแล้วเท่านั้น หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อุดมการณ์และความตั้งมั่นที่จะสร้าง “สังคมที่ดีกว่า ประเสริฐกว่า” ก็ค่อย ๆ ลางเลือนไป ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-อเมริกัน กลับกลายเป็นเรื่องผลประโยชน์ทางการเมือง โดยต่างฝ่ายต่างยึดมั่นในอุดมการณ์ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ความหมายของคำว่า “เสมอภาค” “เสรีภาพ” และความผาสุกของมวลมนุษยชาติ “เปลี่ยนแปลงไปตามความประสงค์และเจตจำนงของฝ่ายเพนตากอนและฝ่ายรัฐบาลไทย สังคมไทยเดินถอยหลังเข้าคลองหวนกลับไปสู่ความยุ่งเหยิงสับสนเหมือนเมื่อครั้งสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 และ 19...” (น. 132) ย่อหน้าต่อมา “จากเหตุผลต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้ก็อาจมีคำถามที่รอคอยคำตอบอยู่หลายคำถามเป็นต้นว่า อุดมการณ์แห่งเสรีภาพที่เคยคุกรุ่นอยู่ในสังคมอเมริกันมารวมสองศตวรรษแล้วนั้นหายไปไหนเสีย? ใครเล่าที่ไม่ยึดมั่นในเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญอเมริกัน?.....” (น. 132) แถมสุขกำลังทำอะไร? รำพึงถึงอดีตที่สุดสวยก่อนอเมริกาพัฒนาทุนนิยมจนถึงขั้นจักรวรรดินิยมหรือ ผู้วิจารณ์เห็นว่า “ความน่าเกลียด” ของบทบาทอเมริกันในปัจจุบันนั้น เป็นคำถามที่ไม่จำเป็นต้องถามสิ่งที่แถมสุขเห็นเป็นสิ่งที่เห็นได้จากการเอาภาพของปัจจุบันไม่ว่าของสังคมไทยหรืออเมริกันไปเปรียบเทียบกับ

อดีตของสังคมทั้งสอง ภาพเช่นนี้จะเป็นประโยชน์ต่อเมื่อเราหาคำอธิบายว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น แต่ถ้าทำแบบแถมสุขด้วยการถามว่า ทำไมไม่เป็นอย่างที่เคยเป็น ก็ค่อนข้างไร้สาระในการทำงานเลยทีเดียว

สุดท้ายผู้วิจารณ์เชื่อว่าเราน่าจะมาตั้งคำถามกันได้แล้วว่า วิธีการทางประวัติศาสตร์ที่น่าจะให้ภาพในอดีตได้ดีที่สุดควรจะเป็นงานแบบไหน? และวิธีการทำงานแบบแถมสุข ในขณะที่มีจุดเด่นในตัวเอง แต่ขณะเดียวกันจุดบกพร่องเหล่านี้ที่กล่าวข้างต้นควรจะแก้ไขอย่างไร? เราควรจะใช้วิธีการทางสังคมศาสตร์ในการทำงานของเราได้หรือไม่? เพื่อจะให้ได้ภาพต่อเนื่องในทางประวัติศาสตร์, ข้อมูลเฉพาะจุดและการเน้นที่หลักฐานทางราชการสามารถสร้างประวัติศาสตร์ที่เป็นประวัติศาสตร์ทั้งหมดอย่างที่เราใฝ่ฝันได้หรือไม่? คำถามเหล่านี้ผู้วิจารณ์ไม่สามารถตอบได้ แต่งานชิ้นนี้ของแถมสุขซึ่งเป็นงานประเภท “ให้หลักฐานพูดเอง” ที่ก้าวหน้าในปัจจุบันมันก็สะท้อนข้อบกพร่องให้เราเห็นพอสมควรทีเดียว เราจะสามารถทำอย่างไรให้วิธีการนี้สมบูรณ์ได้ ก็คงเป็นหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์แต่ละคนที่จะปรับปรุงงานของตนต่อไป แต่อย่างไรก็ตามสำหรับผู้อ่านหนังสือเล่มนี้ประโยชน์ที่จะได้มีมากมายทีเดียว จากข้อมูลต่าง ๆ ที่แถมสุขจัดไว้เป็นอย่างดี เป็นระเบียบและอ่านได้อย่างไม่เบื่อจากศิลปะในการเขียนของเธอ ซึ่งเป็น “พ่อค้าแม่ค้าข้อมูล” ที่เป็นศิลปินเลยทีเดียว

ก่อนจบก็เป็นเรื่องของการพิมพ์ ผู้วิจารณ์มีข้อกังขาว่า ทำไมจึงไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ และวารสารที่พิมพ์บทความเหล่านี้ครั้งแรก ทั้งที่มีบทความเก่าพิมพ์แล้วเป็นส่วนใหญ่ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจถึงพัฒนาการของผู้เขียนหรือมีฉะนั้นการพิมพ์บทความเหล่านี้โดยไม่แก้ไขก็เท่ากับยืนยันถึงความคิดของแถมสุขในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ หรือว่าคนพิมพ์ไม่เชื่อในวลีที่ว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์ก็เป็นประวัติศาสตร์ในตัวของมันเอง แต่ถึงอย่างไรก็ตามสิ่งเหล่านี้มันสะท้อนถึงความประณีต, ความเอาใจใส่, ต่องานที่ผลิตโดยเฉพะ งานที่ผลิตจากไทยวัฒนาพานิช ซึ่งผู้วิจารณ์มีแนวโน้มที่จะมองว่ามีจุดมุ่งหมายทางตลาดที่จะมุ่งขายให้กับนักศึกษาในแต่ละสาขาที่จะเป็นต้องใช้หนังสือเรียนหรือหนังสือประกอบ ในแง่หนังสือวิชาการสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ และโดยเฉพาะกับหนังสือซึ่งหนาเพียง 132 หน้า แต่ราคา 40 บาท !

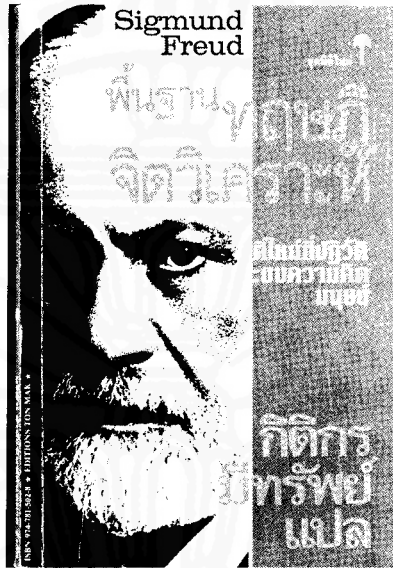
ชูเกียรติ สกุลโชคชัย

กรุงเทพฯ



กิติกร มีทรัพย์ (แปล) พื้นฐานทฤษฎีจิตวิเคราะห์ : มติใหม่ที่ปฏิวัติระบบความคิดมนุษย์

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ต้นหมาก, 2524.192 หน้า



ในบรรดาทฤษฎีทางจิตวิทยาซึ่งมีอยู่มากมาย ที่อยู่ในความสนใจของบุคคลในวงการต่าง ๆ พอจะกล่าวได้ว่ามีเพียง 3 ทฤษฎี คือทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่มี فروยด์ (Freud) เป็นต้นคิด ทฤษฎีพฤติกรรมนิยมที่มีสกินเนอร์ (Skinner) เป็นเจ้าสำนัก และทฤษฎีมนุษยนิยมของมาสโลว์ (Maslow) และรอเจอร์ส (Rogers) ในบรรดาทฤษฎีทั้ง 3 นี้ ที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายกว้างขวางที่สุด และเข้าไปมีบทบาทในวงวิชาการอื่น ๆ ภายนอกจิตวิทยามากที่สุดเห็นจะได้แก่ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ فروยด์

ดังนั้น หากจะถามนักวิชาการต่าง ๆ ว่า ถ้าจะมีการแปลตำราจิตวิทยาตะวันตกเป็นภาษาไทย จะเสนอให้แปล

เรื่องใด คำตอบก็คงจะหนีไม่พ้นทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ فروยด์ และอาจจะรวมอีกสองทฤษฎีที่กล่าวถึงข้างต้นอยู่ด้วย

การปรากฏของหนังสือ **พื้นฐานทฤษฎีจิตวิเคราะห์ : มติใหม่ที่ปฏิวัติระบบความคิดมนุษย์** ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยโดยกิติกร มีทรัพย์ จึงเป็นที่สนใจของบุคคลหลายฝ่าย รวมทั้งตัวผู้วิจารณ์ด้วยคนหนึ่ง

ผู้แปลจบปริญญาตรีทางการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน ทำงานเป็นนักจิตวิทยาสังกัดกรมการแพทย์ และเคยไปศึกษาและวิจัยในสาขาจิตวิทยาคลินิกในประเทศเดนมาร์กอยู่ 2 ปี หลังจากนั้นก็ได้เริ่มงานเขียนหนังสือโดยเป็นคอลัมน์นิตยสารจิตวิทยาในนิตยสารต่าง ๆ เป็นบรรณาธิการวารสารจิตวิทยาคลินิกของสมาคมนักจิตวิทยาคลินิกแห่งประเทศไทย และได้มีผลงานตีพิมพ์เป็นเล่มแล้วหลายเล่ม และมีอยู่เล่มหนึ่งชื่อว่า **จิตวิเคราะห์ : จิตวิทยาสกุล فروยด์** ซึ่งเป็นหนังสือแปล และหนังสือเล่มนี้เองที่พัฒนามาเป็นหนังสือ **พื้นฐานทฤษฎีจิตวิเคราะห์ : มติใหม่ที่ปฏิวัติระบบความคิดมนุษย์**

หนังสือเล่มหลังนี้มีสองส่วน ส่วนแรกซึ่งมีเพียงบทเดียว ว่าด้วยประวัติของ فروยด์แปลและสรุปสาระจากหนังสือ **The Life and Work of Sigmund Freud** ของ Ernest Jones ส่วนที่สองมี 4 บท เป็นเนื้อหาของทฤษฎีจิตวิเคราะห์ แปลจากหนังสือ **A Primer of Freudian Psychology** ของ Calvin S. Hall

หนังสือที่นำมาแปลนี้มีชื่อเขียนของฟรอยด์ซึ่งเขียนเป็นภาษาเยอรมัน และมีชื่อแม้กระทั่งหนังสือที่แปลชื่อเขียนของฟรอยด์เป็นภาษาอังกฤษ แต่เป็นชื่อเขียนของนักจิตวิทยาชาวอเมริกันคนหนึ่งที่ยกมาจะบอกว่าฟรอยด์คิดอย่างไรจากการอ่านหนังสือที่แปลจากชื่อเขียนของฟรอยด์ ดังนั้นหากจะแจกแจงจำนวนทอດที่จำเป็นต้องถ่ายก่อนที่จะถึงผู้อ่านฉบับแปลเป็นภาษาไทยก็จะได้อย่างน้อย 4 ทอດ คือ

ทอດที่ 1 จากฟรอยด์ ไปสู่ผู้แปลฟรอยด์เป็นภาษาอังกฤษ

ทอດที่ 2 จากผู้แปลฟรอยด์เป็นภาษาอังกฤษ ไปสู่นักเขียนคนอื่น ๆ เช่น Calvin S. Hall

ทอດที่ 3 จาก Calvin S. Hall ไปสู่กิตติกร มีทรัพย์ ผู้แปลเป็นภาษาไทย

ทอດที่ 4 จาก กิตติกร มีทรัพย์ มาสู่ผู้อ่านฉบับภาษาไทย

ในการถ่ายทอດความคิดเช่นนี้ ความคลาดเคลื่อนเกิดขึ้นได้ง่ายมาก โดยเฉพาะในทอດที่ 2 และทอດที่ 3

อย่างไรก็ดี แม้ว่าถ่ายถ่ายกันหลายทอດ แต่ผู้วิจารณ์ก็ได้อ่านหนังสือแปลเล่มนั้นจนจบ และเมื่อนำข้อความจากหนังสือแปลเล่มนี้ไปตรวจสอบกับต้นฉบับภาษาอังกฤษเพื่อความแน่ใจอีกครั้งหนึ่งแล้ว ผู้วิจารณ์ก็รู้สึกชื่นชมในความวิริยะอุตสาหะของผู้แปลอยู่ใจ ที่ได้พยายามถ่ายทอດทฤษฎีของฟรอยด์ออกมาเป็นภาษาไทยจนสำเร็จทั้งเล่ม และคิดว่าผู้แปลคงจะต้องมีความยากลำบากมากพอสมควรในการแปล ทั้งนี้สังเกตได้จากความพยายามที่จะแปลให้ได้ความที่ถูกต้องสมบูรณ์ และขณะเดียวกันก็ขัดเกลาสำนวน

ภาษาให้เรียบรื่น ง่ายแก่การเข้าใจ แต่ความพยายามนี้ก็ยังมีได้บรรลุเป้าหมายโดยสมบูรณ์เพราะความผิดพลาดในการแปลยังปรากฏอยู่ทั่วไปในหนังสือแปลเล่มนี้

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างหนึ่ง

ต้นฉบับ หน้า 22 : Tension is experience as pain or discomfort,...

คำแปล หน้า 48 : ความตึงแน่นนี้เนื่องมาจากความเจ็บปวดและอัดอั้น

คำว่า Tension เป็นความคิดหลักอันหนึ่งของทฤษฎีจิตวิเคราะห์ หมายถึงความเครียด เมื่อเกิดความเครียดเราจะรู้สึกเจ็บปวดหรือไม่สบาย ความเครียดมิได้เป็นผลของความเจ็บปวดและอัดอั้นตามคำแปล นอกจากนี้ผู้แปลยังแปลคำเดียวกันนี้เป็นความตึงและความอัดอั้นตึงเครียดสลับกับความตึงแน่นด้วย จึงไม่ทราบว่ามีความหมายว่าอะไรกันแน่

อีกตัวอย่างหนึ่ง

ต้นฉบับ หน้า 23 : The organism is equipped with many such reflexes,.....

คำแปล หน้า 48 : ร่างกายคนนั้นถูกทำให้ตื่นด้วยลักษณะสะท้อนเช่นนี้มากมาย

คำว่า equip เป็นคำภาษาอังกฤษธรรมดา ๆ แปลว่า “ทำให้ตื่น” ไม่น่าจะถูก ส่วนคำว่า reflex หมายถึงกิริยาสะท้อน เช่น การจาม การไอ การสะตุ้ง การหดและคลายตัวของกล้ามเนื้อ ฯลฯ เนื่องจากมีสิ่งเร้ามากระตุ้น การแปลคำนี้เป็น “ลักษณะสะท้อน” จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้ถูกต้องหรือ

อีกตัวอย่างหนึ่ง

ต้นฉบับ หน้า 24 : In Fact, by the use of schedules and the institution of training and discipline,...

คำแปล หน้า 50 : ข้อเท็จจริงที่ศึกษาได้จากตารางการเลี้ยงดูเด็กและสถาบันการฝึกอบรมต่าง ๆ พบว่า.....

ตัวอย่างนี้ เกิดจากการไม่เข้าใจภาษาอังกฤษธรรมดา ๆ “In fact” มิได้หมายความว่า “ข้อเท็จจริงที่ศึกษาได้” และ schedule ก็หมายถึง “การกำหนดเวลา” ธรรมดา ๆ นี้เอง ส่วนคำว่า institution of training ที่ใช้ในที่นี่ หมายถึงการสถาปนากิจการฝึกหัด หรือการจัดให้มีการฝึกหัด และมีได้หมายถึงสถาบันการฝึกอบรมตามที่ผู้แปลเข้าใจ

อีกตัวอย่างหนึ่ง

ต้นฉบับ หน้า 24 : The perception is a mental representation of an object, while the memory image is a mental representation of a perception.

คำแปล หน้า 51 : “การรับรู้” เป็นเรื่องทางจิตใจของการเสนอรูปวัตถุขณะเดียวกัน ‘เงาแห่งความจำ’ เป็นเรื่องทางจิตใจที่เกี่ยวกับการรับรู้

ผู้แปล คงจะสับสนคำว่า “representation” กับคำว่า “presentation” การรับรู้ เป็นการแทนวัตถุที่อยู่ภายนอกเอาไว้ในใจ มิใช่การเสนอรูปวัตถุตามที่ถูกแปลเข้าใจ ส่วน memory image นั้น หมายถึงภาพในใจที่อยู่ในความทรงจำ เป็นตัวแทนการรับรู้

อีกตัวอย่างหนึ่ง เป็นตัวอย่างสุดท้าย
ต้นฉบับ หน้า 104 : Whether
these traits will develop and become
a part of one's character or not
depends upon the amount of fru-
stration and anxiety.....

คำแปล หน้า 155 : แบบของความ
ประพฤตินี้จะพัฒนา และจะเป็น
ส่วนหนึ่งของคน หรือเป็นภาวะอิสระ
จากความคับข้องใจและความหวาด
วิตก.....

คำว่า Trait หมายถึงลักษณะของ
บุคคล ผู้แปล ใช้ว่า “แบบของความ
ประพฤตินี้” ทำให้ผู้อ่านไขว้เขวแน่นอน
และที่มากกว่านี้ คือการแปล Whether
...or not depends เป็น “หรือเป็น
ภาวะอิสระจาก.....” เป็นข้อผิดพลาด
ที่ไม่น่าจะเกิดขึ้น

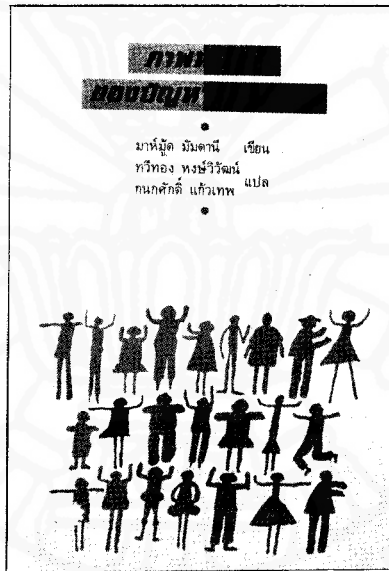
การแปลที่คลาดเคลื่อนดังตัวอย่าง
ข้างต้นนี้ รู้สึกว่าจะมีปรากฏในทุกย่อ
หน้าของหนังสือแปล ผู้วิจารณ์จึงหวัง
ว่าผู้แปลคงจะมีโอกาสแก้ไขปรับปรุง
งานแปลนี้อีกครั้งหนึ่งเพื่อความถูกต้อง
สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และในระหว่างนี้
ใคร่ขอเสนอแนะให้ผู้สนใจทฤษฎีของ
ฟรอยด์อย่างแท้จริงอ่านฉบับภาษาอังกฤษ
ไปพลางก่อน เพราะฉบับภาษาอังกฤษ
ที่เขียนโดย Calvin S. Hall
นั้นไม่ค่อยจะยากสำหรับผู้เคยเรียน
ภาษาอังกฤษในระดับมหาวิทยาลัยมา
แล้ว

ชัยพร วิชชาวุธ
ภาควิชาจิตวิทยา
คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพหลอนของปัญหาประชากร มาห์มูด มัมดानी เขียน,

ทีว็ทอง หงษ์วีวัฒน์ แปล,
กนกศักดิ์ แก้วเทพ

โครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์ ร่วมกับ
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ จัดพิมพ์, 2524,
171 หน้า, ราคา 20 บาท



หนังสือนี้กล่าวถึงโครงการวางแผน
ครอบครัวของอินเดีย ชื่อโครงการ
กานนา อันเป็นโครงการวิจัยและทดลอง
ขึ้นต้นในช่วงทศวรรษ ที่ห้าสิบ
ก่อนที่อินเดียจะได้เริ่มดำเนินการอย่าง
จริงจังในทศวรรษที่หกสิบ ผู้เขียนได้
วิเคราะห์วิจารณ์ถึงปัญหาและอุปสรรค
ของโครงการกานนา และลงความเห็น
ด้วยความมั่นใจว่าโครงการกานนาล้ม
เหลวโดยสิ้นเชิง (น. 11-12,65) และ
กล่าวเพิ่มเติมว่า “โครงการกานนาไม่มี
ทางประสบความสำเร็จได้” ทั้งนี้เพราะ

การคุมกำเนิดขัดแย้งกับผลประโยชน์
สำคัญของชาวบ้านส่วนใหญ่ ซึ่งการ
ยอมรับจะปฏิบัติการคุมกำเนิดมีผลเท่า
กับการทำต่อแหมมกับความหายนะทาง
เศรษฐกิจของพวกเขาโดยเจตนา” (น.
12) ผู้เขียนมุ่งเสนอความเห็นที่ “การ
ที่ประชาชนยากจนนั้นมีไข่เพราะว่าเขา
มีขนาดครอบครัวที่ใหญ่ ตรงกันข้ามที่
เดียวที่เขาต้องมีครอบครัวใหญ่ก็เพราะเขา
ยากจนต่างหาก” (น. 2) ผู้เขียนได้กล่าว
ถึงระบบวรรณะและชีวิตความเป็นอยู่
ของคนในวรรณะต่าง ๆ ซึ่งปรากฏอยู่ใน
หมู่บ้านมธุปุระ อันเป็นเขตดำเนินการ
ของโครงการกานนา รวมทั้งได้สรุป
ว่าคนมธุปุระในวรรณะที่ยากจนต้อง
การมีครัวเรือนขนาดใหญ่เคยมีความ
ตั้งใจและมีความสามารถที่จะแก้ปัญหา
เศรษฐกิจของตนด้วยการมีครอบครัว
ขนาดใหญ่ (บทที่ 4, 5, 6)

แนวคิดของมัมดानी เมื่อมองดูอย่าง
เผิน ๆ อาจจะดูน่าเลื่อมใส แต่เมื่อ
พิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วจะพบว่ามัม-
ดानीไม่สามารถมองเห็นความสลับซับซ้อน
ของสังคมมนุษย์ เขาตีความและ
อธิบายทัศนคติและพฤติกรรม ด้วย
เหตุผลตื้น ๆ และลงความเห็นอย่าง
ง่าย ๆ และรวบรัดเกินไป เขามักจะตี
ความการกระทำแต่ละอย่างของมนุษย์
ว่าเป็นผลมาจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่ง
ประการเดียว (causal relation) เขา
ดูจะไร้ความสามารถที่จะมองเห็นความ
จริงที่ว่าโดยทั่วไปทัศนคติและพฤติกรรม
ของมนุษย์เป็นผลร่วมจากอิทธิพลของ
ปัจจัยต่าง ๆ นานัปการ อิทธิพลของ
ปัจจัยหนึ่งอาจจะมากกว่าอีกปัจจัย
หนึ่ง แต่เป็นการยากที่จะพบว่าปัจจัย

ใดมีอิทธิพลอย่างเด็ดขาดจนอาจถือได้ว่าเป็นสาเหตุของพฤติกรรมนั้น ๆ ของมนุษย์แต่มีมดानीกลับพยายามค้นหา "สาเหตุ" โดยได้ใส่ใจถึง "ปัจจัย" ของการกระทำของมนุษย์ เรียกว่าเป็นนักตีความอย่างรวบรัดแบบเล็งผลเลิศ และเขาได้ตีความในลักษณะนี้แทบทุกประเด็นที่เขาวิเคราะห์ในข้อเขียนเล่มนี้ของเขา อาจจะต้องจับจุดบกพร่องประการนี้เองที่ทำให้มดानीไม่สามารถมองเห็นได้ว่าโครงการพัฒนาด้านต่าง ๆ รวมทั้งโครงการวางแผนครอบครัว อาจจะดำเนินไปได้พร้อม ๆ กันและประสานประโยชน์กันเพื่อจุดประสงค์สูงสุดร่วมกันในการพัฒนาประเทศ มดानीคอยแต่จะลงความเห็นว่าโครงการหนึ่งเล็งผลเลิศที่จะให้ผลงานของตนไปทดแทนอีกโครงการหนึ่ง เช่นระบุว่าโครงการวางแผนครอบครัวหวังให้ผลงานของตนไปทดแทนการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างและสถาบันสังคมทั้งหมด (น. 7) ซึ่งการกล่าวหานี้เป็นเรื่องลม ๆ แล้ง ๆ โดยแท้

มดानीเริ่มด้วยการยึดยึดทัศนคติเล็งผลเลิศให้แก่ผู้ดำเนินการโครงการวางแผนครอบครัวว่ามุ่งหวังที่จะให้โครงการของตนเป็น "สาเหตุ" เพียงประการเดียวของการลดลงของอัตราการเจริญพันธุ์ (น. 2-6, 19) มดानी สรุปว่าโครงการวางแผนครอบครัวล้มเหลวโดยใช้อัตราเกิดเบื้องต้นและอัตราเจริญพันธุ์ทั่วไปเป็นมาตรการประกอบและสนับสนุนการลงความเห็นว่า การวิเคราะห์ระดับการเจริญพันธุ์โดยใช้อัตราเกิดเบื้องต้น (crude birth rate) หรืออัตราเจริญพันธุ์ทั่วไป (general fertility rate) อาจจะสามารถประเมิน

ผลของโครงการวางแผนครอบครัวได้อย่างคร่าว ๆ เท่านั้น แต่ไม่อาจจะถือเป็นดัชนีที่จะยืนยันได้อย่างชัดเจนแน่นอนว่าโครงการวางแผนครอบครัวประสบความสำเร็จหรือประสบความสำเร็จล้มเหลว ทั้งนี้เพราะอัตราทั้งสองเป็นเพียงการวัดระดับการเจริญพันธุ์อย่างหยาบ ๆ อัตราเกิดเบื้องต้นได้ใช้ประชากรทั้งหมดมาเป็นตัวฐานในการคำนวณ ดังนั้นถ้ามีการเปลี่ยนอื่นใดในกลุ่มประชากรแม้ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางด้าน การเจริญพันธุ์แต่อย่างใดเลย ก็อาจจะยังผลให้อัตราการเกิดเบื้องต้นเปลี่ยนแปลงไปได้ ในทำนองเดียวกันสำหรับอัตราเจริญพันธุ์ทั่วไป แม้จะเป็นดัชนีที่มีรายละเอียดมากขึ้น คือใช้หญิงวัยเจริญพันธุ์เป็นฐานการคำนวณ แต่ก็ยังไม่อาจถือว่าเป็นดัชนีที่ละเอียดพอ (น. 6) เนื่องจากการคุมกำเนิดเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคู่สมรสซึ่งยังอยู่กินด้วยกันเท่านั้น (อนุমানว่าไม่มีการเกิดนอกสมรส) นอกจากนี้ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการลดของอัตราการเจริญพันธุ์ยังมีอยู่หลายปัจจัยด้วยกัน ซึ่งมดानीเองได้กล่าวถึงไว้ด้วยปัจจัยหนึ่งคือการที่คนแต่งงานช้าลง (น. 19) โครงการวางแผนครอบครัวจึงมิใช่ตัวกำหนดแต่ประการเดียวของการลดอัตราการเกิด แต่มีฐานะเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งซึ่งอาจมีอิทธิพลให้อัตราการเกิดลดลง โครงการวางแผนครอบครัวจะมีอิทธิพลมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความสามารถในด้าน การดำเนินงานและความต้องการของประชากรเอง

มดानीละเอียดที่จะรับรู้โดยทั่วไปคู่สมรสในเขตดำเนินการของโครงการวางแผนครอบครัวมีอิสระและมี

สิทธิที่จะเลือกใช้หรือไม่ใช้วิธีการคุมกำเนิด เช่นเกี่ยวกับคู่สมรสอื่น ๆ นอกเขตดำเนินการของโครงการวางแผนครอบครัว (อินเดียเคยใช้นโยบายวางแผนครอบครัวแบบบังคับ แต่ได้เลิกใช้ไปในระยะเวลาอันสั้น เพราะบังคับไม่ได้ผล ทั้งยังมีส่วนทำให้เกิดการเสื่อมความนิยมในผู้นำทางการเมืองยุคนั้นขึ้นในที่สุดถึงกับหมดอำนาจไป) ดังนั้นการตัดสินใจจะวางแผนครอบครัวหรือไม่จึงอยู่ที่คู่สมรส และถ้าเขาต้องการจะวางแผนครอบครัว เขาก็มีสิทธิที่จะไปรับบริการที่ไหนก็ได้เช่นกัน บทบาทของโครงการวางแผนครอบครัว เป็นเพียงการให้ความรู้ให้คำแนะนำ ให้บริการ และจัดหาอุปกรณ์การวางแผนครอบครัวให้ฟรีหรือจำหน่ายในราคาต่ำด้วยเหตุนี้ถ้าประชาชนไม่ต้องการ พวกเขาชนชั้นผู้นำ นักวิชาการ หรือผู้ดำเนินโครงการวางแผนครอบครัว ไม่อาจจะไปบงการ หรือเข้าไปดำเนินการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และพฤติกรรมของประชาชนได้ อย่างที่ผู้เขียนและผู้แปลหนังสือเล่มนี้พากันแสดงความวิตกกังวล (ดูบทนำของผู้แปล)

มดानीในฐานะปัจเจกบุคคลย่อมมีสิทธิที่เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับการวางแผนครอบครัว ในส่วนตัวจะวางแผนครอบครัวหรือไม่เป็นสิทธิของเขา แต่ในการที่จะวิเคราะห์ปัญหาในวงกว้างหรือในระดับสังคม เขาควรทำความเข้าใจถึงความเกี่ยวพันระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของชาติกับโครงการวางแผนครอบครัวว่าโครงการวางแผนครอบครัวเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งหมด การดำเนินงานของทั้งสองสิ่ง

นี้มีได้เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน รวมทั้งไม่ใช้สิ่งที่จะทดแทนกันได้ แต่ว่าเป็นสิ่งที่สามารถทำไปพร้อม ๆ กันได้ และสอดคล้องสนับสนุนกันเพื่อจะยังผลไปสู่การพัฒนาประเทศเป็นส่วนรวม มัมดानीควรพยายามทำความเข้าใจด้วยว่ากระบวนการพัฒนาตามแผนนี้มีลำดับขั้นตอนของการดำเนินงาน กล่าวอย่างกว้าง ๆ คือ เริ่มจากการกำหนดนโยบายการพัฒนาแล้วจึงมีการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมระดับชาติในการลงมือปฏิบัติงานตามแผน ย่อมต้องจัดแบ่งงานเป็นโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการพัฒนาด้านการเกษตร โครงการพัฒนาสุขภาพอนามัย เป็นต้น โครงการวางแผนครอบครัวก็เป็นโครงการหนึ่งในโครงการพัฒนาเหล่านั้นนั่นเอง นี่เป็นข้อเท็จจริงในประเทศต่าง ๆ รวมทั้งอินเดีย อินเดีย ได้เริ่มมีโครงการวางแผนครอบครัวในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ 2 แผนแรก (1951-1960) แต่เป็นเพียงโครงการทำวิจัย ซึ่งโครงการคานนา เป็นโครงการหนึ่งของโครงการในขั้นนี้ อินเดียเริ่มดำเนินการอย่างจริงจังในแผนห้าปีที่ 3 (1961-1966) (นิพนธ์ เทพวัลย์, ประชากรศาสตร์, 2514, น. 278) นอกจากนี้ไม่ปรากฏว่ามีประเทศใดก่อตั้งโครงการวางแผนครอบครัวใด ๆ โดยปราศจากแผนใหญ่ของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งหมด

ดังนั้น การวางแผนครอบครัวจึงมิใช่การทดแทนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั่วประเทศอย่างที่มีผู้วิตก (ดูบทนำของผู้แปล) การชลออัตราเพิ่มของประชากรถือว่าเป็นการช่วยลดภาระในด้านอุปโภคบริโภค อันจะช่วยส่งผลให้สามารถจัดสรรเงินทุนเพื่อการพัฒนา

ประเทศ และยกระดับการครองชีพได้มากขึ้น ซึ่งจะมีส่วนช่วยให้โครงการพัฒนาด้านต่าง ๆ ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายได้ง่ายขึ้น ดังนั้นโครงการวางแผนครอบครัวจึงมิได้มีเป้าหมายสุดท้าย (Ultimate goal) เป็นเอกเทศ หากแต่เป็นเรื่องของภาคปฏิบัติในการแบ่งงานกันทำ พร้อมกันนั้นก็มีการประสานกับโครงการอื่นด้วย การมีจุดประสงค์สุดท้ายร่วมกัน ในอันที่จะช่วยให้การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งหมดเป็นสิ่งที่หวังได้มากขึ้น

ประเด็นที่สอง คือประเด็นที่มัมดानीเสนอว่าชาวบ้านผู้ยากจนต้องการมีครอบครัวขนาดใหญ่ (น. 2, 38, 39) ซึ่งมีข้อควรแก่การท้วงติงดังนี้ เนื่องจากมีข้อเท็จจริงเท่าที่ปรากฏโดยทั่วไปว่าแบบแผนการเจริญพันธุ์ของประชากรในเขตชนบทห่างไกลไม่ว่าในอินเดียหรือประเทศด้อยพัฒนาอื่นใดมักจะเป็นการเจริญพันธุ์ตามธรรมชาติ (natural fertility) เนื่องจากประชากรเหล่านี้มีแนวโน้มว่าเป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ในเรื่องการวางแผนครอบครัว ไม่รู้ว่าคุมสมรสสามารถกำหนดจำนวนมากน้อยของลูกที่ตนต้องการได้ ด้วยการเจริญพันธุ์ตามธรรมชาติ คุมสมรสที่อยู่กินกันจนตลอดวัยเจริญพันธุ์ของภรรยา จะสามารถให้กำเนิดลูกได้หลายคนอาจมากกว่าสิบคนด้วยซ้ำ ในสมัยก่อนระดับการตายของทารก และเด็กก่อนขว้างจะสูงเนื่องจากสุขภาพอนามัยและการแพทย์อยู่ในระดับต่ำ ฉะนั้นจำนวนลูกที่เกิดมาจะรอดชีวิตอยู่จนถึงวัยทำงานจึงอาจไม่มีหลายคนนัก ด้วยการพัฒนาในปัจจุบันช่วยให้การอนามัยและบริการแพทย์ดีขึ้นและทั่วถึงมากขึ้น จึงอาจจะช่วย

ส่งผลให้การตายของทารกและเด็กลดลง ดังนั้นจำนวนลูกที่มีชีวิตรอดอยู่จนถึงวัยทำงานได้มากขึ้น ทั้ง ๆ ที่ประชากรอาจจะมียกระดับการเจริญพันธุ์ (จำนวนเด็กเกิดรอด) ตามธรรมชาติเท่าเดิม

การมีลูกมากหรือมีขนาดครอบครัวใหญ่ของประชากรดังกล่าว จึงค่อนข้างจะกล่าวได้ว่าเป็นวิถีชีวิตตามธรรมชาติที่ชาวบ้านยอมรับกันมาแต่บรรพบุรุษ และไม่ใช้สิ่งที่ชาวบ้านจะควบคุมได้ นอกจากนี้โดยสัญชาตญาณไม่ว่าคนหรือสัตว์ ย่อมยินดีต้อนรับและเอาใจใส่เลี้ยงดูสมาชิกใหม่ที่เกิดมา ดังนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจว่าโดยค่านิยม และวัฒนธรรมซึ่งมนุษย์ในสังคมได้สะสมสืบทอดกันมาจะมีแนวโน้มไปในทางยินดีและต้องการสมาชิกใหม่ไม่ว่าลูก ๆ เหล่านั้นจะให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากน้อยอย่างไรหรือไม่ก็ตาม อีกทั้งชาวบ้านมิได้มีความรู้ว่าคุมสมรสสามารถวางแผนครอบครัว และกำหนดจำนวนบุตรของตนได้ ชาวบ้านจึงมิได้มีทางเลือกหรือไม่รู้ว่าตนมีทางเลือกที่จะกำหนดว่าจะมีลูกสักกี่คนด้วยเหตุนี้ชาวบ้านในหมู่บ้านมनुประซึ่งมีครอบครัวใหญ่จึงน่าจะเป็นการมีลูกตามธรรมชาติ หักคะแนนและความต้องการมีลูกมาก จึงน่าจะเป็นค่านิยมที่สอดคล้องกับจำนวนลูกที่ตนมีจริง และเป็นที่ยอมรับในสิ่งที่เป็นอยู่เหล่านี้จึงยากที่จะอธิบายได้ว่านั่นเป็นจำนวนลูกที่เขาต้องการด้วยเหตุผลในเชิงเศรษฐกิจโดยหวังประโยชน์จากแรงงานของลูก แต่ประการเดียวดังที่มัมดानीพยายามจะตีความ (บทที่ 4, 5, 6)

ประเด็นที่สาม คือแนวคิดของมัมดानीที่ว่าชาวบ้านแก้ปัญหาความยากจน

ของเขาด้วยการมีครอบครัวใหญ่โดยอาศัยประโยชน์จากแรงงานของลูก ๆ นั้น (น. 39) มีประเด็นควรแยกพิจารณา ดังนี้ ประการแรก คือครัวเรือนใหญ่จะหมายถึงการมีกำลังแรงงานในบ้านมากขึ้นเพียงใดขนาดครัวเรือนเป็นผลมาจากสองปัจจัยด้วยกัน คือจำนวนเด็กที่เกิดขึ้นมาในครัวเรือนกับจำนวนการอยู่ด้วยกันหรือการแยกกันอยู่ของผู้ใหญ่ (Kuznets, "Size and Age Structure of Family Households," *Population and Development Review* : 4 (2) 1978, P. 189) Kuznets พบด้วยว่าครัวเรือนใหญ่อย่างครัวเรือนในประเทศกำลังพัฒนานั้นประกอบด้วยเด็กจำนวนมาก ประสิทธิภาพของประเทศในละตินอเมริกาขึ้นขึ้นข้อเท็จจริงนี้คือถ้าสัดส่วนของเด็กและผู้ใหญ่มีเท่ากันครั้งต่อครั้งขนาดครัวเรือนโดยเฉลี่ยจะประมาณ 5 คน แต่ถ้าสัดส่วนเป็นเด็กตั้งแต่สี่คนขึ้นไปต่อผู้ใหญ่หนึ่งคนขนาดครัวเรือนเฉลี่ยจะเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 8 คน (Musgrove, "Household Size and Composition Employment and Poverty in Urban Latin America," *Economic Development and Cultural Change* : 28 (2) 1980, pp. 249-266) นี่เป็นเครื่องชี้ประการหนึ่งว่าเมื่อครัวเรือนใหญ่ขึ้นภาระด้านผู้เยาว์ได้เพิ่มทวีขึ้นรวดเร็วกว่าการเพิ่มของจำนวนผู้ที่อยู่ในวัยแรงงาน

ประการต่อไป คือการพิจารณาถึงการทำงานในเชิงเศรษฐกิจของสมาชิกในวัยแรงงานของครัวเรือนหลักฐานจากอินโดนีเซียชี้ให้เห็นว่า ถ้าหากไม่คำนึงถึงขนาดครัวเรือนแล้ว ครัวเรือนเกือบครึ่งหนึ่งของครัวเรือนทั้งหมดมี

สมาชิกทำงานในเชิงเศรษฐกิจเพียงคนเดียวเท่านั้น และถ้าพิจารณาเฉพาะครัวเรือนใหญ่ซึ่งมีสมาชิกตั้งแต่เก้าคนขึ้นไป ยังปรากฏว่าหนึ่งในสี่ของครัวเรือนขนาดนี้มีสมาชิกเพียงคนเดียวทำงานหารายได้เลี้ยงดูคนทั้งครอบครัว แม้ครัวเรือนซึ่งมีสมาชิกหลายคนทำงานในเชิงเศรษฐกิจจะมีอยู่พอสมควรก็ตาม ข้อมูลแสดงให้เห็นว่าสัดส่วนของสมาชิกที่ทำงานมีความสัมพันธ์ในทางลบกับขนาดครัวเรือน นั่นคือ เมื่อขนาดครัวเรือนใหญ่ขึ้นสัดส่วนของสมาชิกที่ทำงานกลับลดลง (Sudsawat Disarojana, *The Household Context and Women's Labor Force Participation in Indonesia*, 1982, pp. 51-55, 197) การศึกษาของ Musgrove ที่ประเทศในละตินอเมริกาพบความสัมพันธ์ของทั้งสองปัจจัยนี้มีแบบแผนเป็นไปในทางลบเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ตามความเป็นจริงแล้วอัตราการทำงานของสมาชิกไม่ได้บอกอะไรมากนักในเรื่องของระดับรายได้ของครัวเรือน ทั้งนี้เพราะมีความแตกต่างกันมากในระดับความสามารถในการหารายได้ ซึ่งเป็นผลมาจากความแตกต่างในความชำนาญงาน อาชีพ หรือธุรกิจที่ประกอบ เป็นต้น จากประสิทธิภาพของประเทศในละตินอเมริกาเมื่อมีสมาชิกในครัวเรือนจำนวนมากขึ้นที่ได้รับการจ้างงาน การณ์กลับปรากฏว่าแนวโน้มการบริโภค (Propensity to Consume) กลับลดลง (Musgrove, "Determinants of Urban Household Consumption in Latin America" *Economic, Development and Cultural Change* : 26 (3) 1977, pp.

455-457) การศึกษาในคราวต่อมาของ Musgrove มีความสอดคล้องกับของ Kuznets ที่แม้ว่าขนาดครัวเรือนมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับรายได้ต่อครัวเรือน แต่ว่ามันมีความสัมพันธ์ในทางลบกับรายได้ต่อหัวของสมาชิกในครัวเรือน ดังนั้นจึงอาจลงความเห็นได้ว่าครัวเรือนใหญ่มีแนวโน้มที่จะจมนล แม้ว่าจะมีสมาชิกในครัวเรือนหลายคนทำงานหารายได้ก็ตาม หลักฐานเหล่านี้จึงไม่สนับสนุนแนวคิดของมัมดานีที่ว่าชาวบ้านสามารถแก้ความยากจนของเขาได้ด้วยการมีครอบครัวใหญ่

เป็นที่น่าเสียดายว่าหนังสือ ภาพหลอนของปัญหาประชากร นี้ ไม่มีคุณค่าเท่าที่ควร แนวคิดต่าง ๆ ที่มีมัมดานีเสนอไว้ค่อนข้างจะสวนทางกับความเป็นจริงเสียเป็นส่วนใหญ่

สุดสวาท ดิศโรจน์

แผนกอิสระสังคมวิทยา

และมานุษยวิทยา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

